

Академик проф. др ДРАГУТИН ЛЕКОВИЋ

СУКОБ СТАЉИНА И ТИТА 1948. ГОДИНЕ - Синтетичко-критичка студија -

Сукоб Стаљина и Тита 1948. године био је предмет обимних истраживања и од стране наших и од стране совјетских, као и од иностраних истраживача. Зато о њему постоји врло обимна литература. Па ипак, она је далеко од тога да је овај предмет исцрпла. Основна слабост свих ранијих истраживања састоји се у томе што су - под утицајем идеологије и политике - углавном била *pro domo sua* - одбрана-шка за једну или другу страну. Више се оперисало полуистинама, него што се ишло за тим да се утврди *целовитија* истина. Недостајало је становиште *јошјалицијета*, то јест дијалектика општег, посебног и појединачног, као и објективна критичка компарација ставова и понашања обеју сукобљених страна.

Истраживања поменутог сукоба настала после пропасти реалног социјализма представљају даљи корак, јер не само користе нове документе него и уносе објективније гледање на целу ову ствар. Од тих новијих истраживања пажњу заслужују радови руских истраживача који садрже богату документациону грађу.¹

У разматрању Стаљиновог и Титовог сукоба ми ћемо користити како раније, тако и најновије публикације и нову грађу која се у њима налази, али ће наше резонување, наше оцене и закључци ићи у другом правцу. Ми сматрамо да после дистанце од 50 година и уз то кад нема ни реалног социјализма, ни Совјетског Савеза, ни самоуправног социјализма, ни Југославије, треба превазићи бројне слабости и најновијих

---

¹ Овде првенствено мислимо на радове : Г. Адиебекова, Ј. Букархина, Л. Гибијанског и Т. Волокитине, на које ћемо се током рада позивати.

истраживања и дати не само потпунију него и објективнију и утемеље- нију оцену тога великог сукоба. Управо та амбиција нас је и подстакла да, поводом педесетогодишњице тог догађаја, припремимо овај син- тетичко-критички рад.

Прво питање историјско-хронолошке анализе које треба размо- трити је *кад* је сукоб стварно започео? Иако је ово питање битно, оно ипак није ни довољно, а ни систематски размотрено. У успутним освр- тима на то питање изражена су врло различита гледишта.

Тако је Е. Кардељ на седници ЦК КПЈ од 12. и 13. априла 1948. године изјавио: "Ово није нико очекивао"². По другима - политичким актерима, политиколозима и историчарима, сукоб је настао изнебуха - "као гром из ведра неба"³.

Ми сматрамо да су ова гледишта неприхватљива, јер су - као што ћемо то видети - сукобу претходили многи догађаји који су га припре- мали и чији је он логички резултат. Он је само наизглед настао изне- буха, јер се о тим догађајима ћутало, или се они нису на време и аде- кватно дешифровали.

Милован Ђилас сматра да се почетак сукоба не може поуздано одредити. "Веома је тешко - по мом мишљењу и немогуће је - утврди- ти време и набројити узроке сукоба Југославије са Совјетским Савез- ом."⁴ Као образложење ове своје тезе Ђилас наводи да су "разлико- вања почела у рату", али да је и тада, "а још полетније и смишљеније после рата" било и "слубљивања и поистовећивања са Совјетима. Раз- лике су се јавиле, гомилале се и отпадале, али битност се није мењала - све до 1948. године."⁵

Насупрот Ђиласу, ми сматрамо да се сукоб може тачно одредити ако се схвати да сукоб има не само релативно дугу *предиисторију*, која је врло битна, јер је кључ за разумевање саме историје, него и нешто краћу *историју*, и ако се оне обе узму у *лоџичкој* повезаности и *шоша- лијетју*. То ће се видети из наших каснијих излагања.

² В. Дедијер, *Нови прилози за биографију Јосипа Броза Титоа*, Трећи том, Изда- вачка организација "Рад", Београд 1984, стр. 378.

³ Д. Марковић - С. Кржавац, *Завера Информбироа*, "Народна књига" - Парти- занска књига", Београд 1987, I поглавље, стр. 21 и сл. - Р. Петковић, "Југословенско руски односи 1941-1948", у Зборнику "1948" - *Југославија и Коминформ - Педесет њ година касније*", "Међународна политика", Београд 1998, стр. 18. - Десимир Тошић - др Ј. Јоксимовић, " *Тито и Хрушчов - двојица ревизиониста*", ор. cit., стр. 203.- Т. Волокитина, " *Поводом 50-годишњице почетка совјетско-југословенског конфлик- та 1948. године*", ор. cit., стр. 152.

⁴ М. Ђилас, *Власи и побуна*, Издавачка кућа "Књижевне новине", Београд 1991, стр. 74.

⁵ Ibid.

За ову прилику рећи ћемо следеће.

Кључни елемент предисторије сукоба, по нашем мишљењу, је Титов обрачун са Хебрангом, јер је *ишо* у *суишћини* сукоб на линији односа ЦК КПЈ према болшевичкој партији и Совјетском Савезу као држави. То је унутрашњи, тј. идеолошко-политички сукоб у партији *на линији Информбироа*, иако та организација тада није постојала, који ће се кад се она створи репродуковати и конкретизовати као сукоб двеју партија у њему, као сукоб двеју његових чланица.

Са југословенске стране, кључни елемент историје сукоба 1948. године је седница ЦК КПЈ од 1. марта 1948. године на којој су не само размотрени битни разлази са совјетским руководством, него и на којој је формулисан радикално супротан курс југословенског руководства у односу са совјетским.

Са совјетске стране кључни елемент историје сукоба са Титом било је подробно обавештење које је Сретен Жујовић сутрадан после седнице дао совјетском амбасадору Лаврентијеву, који га је одмах доставио Молотову и Стаљину, а затим одлука југословенске владе од 9. марта исте године да се ускрате обавештавања совјетским стручњацима о економским активностима и плановима у Југославији, и да се таква обавештења убудуће морају тражити искључиво од југословенске владе. Ако је седница ЦК КПЈ показала да је југословенско партијско руководство преузело радикално супротан курс према совјетском партијском врху, ускраћивање уобичајених обавештавања совјетским стручњацима о економској делатности убедљиво је говорило да се југословенско руководство не шали него да од речи прелази на дела. После тога, као што ћемо то видети, логично је било очекивати оно што је у ствари и настало - тражење обавештења, неуспело убеђивање, оштра узајамна критика и најзад отворен сукоб.

Питање када је сукоб Стаљина и Тита стварно започео много одређеније је размотрио Р. Петковић. У свом раду "Југословенско-руски односи 1948. године" он истиче да је 1947. године завршена у знаку неразрушивог југословенско-совјетског пријатељства и да "раскид треба тражити у 1948. години".⁶ Одређујућу чињеницу која је довела до тога да "квантитет прерасте у квалитет, грудва снега у лавину", аутор види у "југословенско-бугарским односима". "Крупан траг да се дође до непосредног повода раскида југословенско-совјетских односа 1948. године налази се у југословенско-бугарским односима"⁷ - наглашава наш аутор.

Одајући признање колеги Петковићу да се питањем правог почетка сукоба подробније и одређеније позабавио од осталих аутора,

⁶ Р. Петковић, "Југословенско-руски односи 1941-1948", *op. cit.*, стр. 19.

⁷ *Ibid.*

рећи ћемо да нам његово објашњење није прихватљиво. Прво, као што ћемо то касније показати, главни југословенски актери Тито, Кардељ и Ђилас избијање сукоба нису непосредно везивали за југословенско-бугарске, него за југословенско-албанске односе. А у тим односима *бићна* чињеница и *нейосредни* повод сукоба била је Титова одлука да пошаље две комплетно опремљене дивизије у Албанију. Југословенско-бугарске односе поменути актери стављали су на друго место.

Предисторија сукоба

Разматрање предисторије сукоба започећемо примарном и најопштијом претпоставком тог сукоба - нагомиланим узајамним неповерењем актера - Стаљина и Тита - и будућих љутих антагониста.

Узајамно неповерење актера као прва претпоставка сукоба

Стаљиново неповерење према Титу појавило се коју годину пре рата - 1941. године, о чему говори слање Мустафе Голубића у Југославију 1939. године. Овај високи и изузетно способни, као и крајње ода ни Стаљинов повереник упућен је свакако са изузетно важним задатком - сређивања стања у Партији, њеног кадровског оздрављења, успостављања совјетске обавештајне мреже, за шта је био изузетни специјалиста. Можда се чак радило и о замени Тита, на шта наводи чињеница да је дошао без знања Тита. А ако и није, Тито је долазак Голубића по свој прилици тако протумачио. Зли језици су чак говорили да је Голубић био потказан Немцима од стране југословенског партијског врха да би се Титово смењивање онемогућило.

Стаљиново неповерење према Титу расло је током рата најпре због Титовог самосталног курса и левичарења првих година рата, због преговора са Немцима у пролеће - марта 1943. године, због исувише изражене Титове блискости са члановима британске војне мисије у његовом штабу, и најзад, због Титовог необавештавања Стаљина о сусрету са Черчиллом августа месеца 1944. године.

Стаљиново неповерење у Тита нагло и много је порасло после Титовог говора у Љубљани, 27. маја 1945. године, у коме је не само одлучно одбацио политику интересних сфера - рекао је: "Ми нећемо да нас мешају у неку политику интересних сфера", него и у коме је затражио "да наши народи буду у сваком погледу независни", што значи "да буду господари на своме".⁸ Он је протестовао и зато што "нам се

⁸ "Борба", Београд, 28. мај 1945. - Ј.Б. Тито, *Говори и чланци*, "Напријед", Загреб 1959, Том I, стр. 302.

та независност ограничава или оспорава".⁹ Овде су алузије на Совјетски Савез биле више него јасне и совјетско руководство је тај говор одмах оценило као "непријатељски испад према СССР-у".¹⁰

Одмах после Титовог говора у Љубљани Стаљин је наложио совјетском амбасадору у Београду Садчикову "да каже другу Титу ако још једном учини сличан испад против Совјетског Савеза, ми ћемо бити принуђени да му одговоримо критиком у штампи и да га дезавуишемо".¹¹ У време преписке са Титом 1948. године Стаљин ће, као што ћемо видети, тај Титов говор узети као аргумент за антисовјетизам.

Титово неповерење према Стаљину, по свој прилици, датира од његових боравака у Совјетском Савезу и сукоба Стаљина и Троцког, који је у време тих боравака прожимао политичку атмосферу Совјетског Савеза. Може се чак претпоставити да је Тито у том сукобу *интимно* био у дилеми и да није одобравао Стаљинове сурове обрачуне са Троцким и троцкистичком опозицијом, а нарочито са нашим представницима у Коминтерни.

Титово неповерење према Стаљину нарочито је порасло после Стаљиновог заобилажења Тита и фаворизовања Хебранга - о коме ћемо даље говорити. У ствари, ту се више није радило о неповерењу, него о *фактичком* разочарењу, јер је Тито Стаљинове намере схватао као неоправдано и незаслужено смењивање са кормила Партије и државе.

Титово неповерење према Стаљину изазвало је не само сумње у Стаљинове намере, него и велику будност и претерану осетљивост према совјетском фактору, из којих је произлазила, благо речено, нетактичност у понашању према совјетским актерима, које су се испољавале чак и према самом Стаљину. Једна таква нетактичност према Стаљину вреди да се наведе, јер је врло карактеристична у том смислу.

Током разговора Кардеља и Стаљина, 19. априла 1947. године, Стаљин је понудио Кардељу да продужи боравак у Москви за неколико дана и позвао га је на вечеру, што је све био знак посебне пажње. Ту понуду Кардељ је без размишљања одбио. Молотов, који је присуствовао том разговору, био је веома изненађен и зачуђено је погледао Кардеља. Тада је Кардељ осетио да није требало одбити - "одмах сам се покајао што нисам пристао, али било је речено и више нисам хтео да мењам то што сам рекао"¹² - писао је касније Кардељ у вези са тим сусретом.

⁹ Ibid.

¹⁰ Архиви раскривајут тајне, Москва 1991.

¹¹ Документи о спољној политици СФРЈ, Београд 1945.

¹² Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање и независност нове Југославије*, Државна založba Словеније - Љубљана и Радничка штампа - Београд, 1980, стр. 102.

У вези са овом Кардељевом нетактичношћу приметићемо да би сваки други политички актер из земаља народне демократије био не само поносан на сличну Стаљинову понуду, него би је и пресрећно прихватио. То што је Кардељ понуду одбио говори не само о неповерењу југословенског руководства према Стаљину, него и знатно више.

Што је време више одмицало то су догађаји све више изазивали неповерење југословенског руководства према Стаљину. То неповерење драстично се изразило почетком фебруара 1948. године када је Тито, као што ћемо то видети, требало да иде на састанак са Стаљином у Москву. "Совјетска влада је, у ствари, позвала Тита, али у Београду су се изговорили да се он не осећа добро - већ из тога се могло видети међусобно неповерење, па је уместо њега у Москву отишао Кардељ",¹³ констатује Ђилас с тим у вези.

Неповерење према Стаљину и Совјетском Савезу изазвало је не само будно праћење совјетских дипломатских представника, као и војних и цивилних стручњака који су радили у Југославији, него и придавања великог значаја малим стварима и пропустима, као и пресетљиво реаговање на одређене неоспорне слабости и промашаје совјетских представника.

Сујројно иррејтирање ослобођења Југославије

Са гледишта предисторије, сукоб Стаљина и Тита 1948. године настао је и као резултат њихових различитих гледања на нашу народно-ослободилачку борбу, као и на ослобађање Југославије.

У вези са ослобођењем Југославије треба рећи да је југословенско руководство формулисало тезу о самоослобођењу југословенских народа. Ту тезу изнео је Кардељ на пленарној седници ЦК КПЈ одржаној 12. априла 1948. године, на којој се одређивао став према Стаљиновим критикама и разматрао југословенски одговор. Том приликом је рекао: "Наша Партија учинила је сопственим рукама то што је постигла."¹⁴ Додајући да нико не пориче да је то постигнуто уз помоћ СССР-а, он је закључио: "Југославија је била земља која је својим сопственим снагама ослободила скоро сву земљу у прошлом рату."¹⁵

Касније, Кардељ је тој тези дао и међународне димензије. У свом говору, одржаном 24. септембра 1949. године, на пленарном заседању Генералне скупштине Организације уједињених нација он је изјавио:

¹³ М. Ђилас, *Пад нове класе*, Новинско-издавачка установа "Службени лист", Београд 1994, стр. 78. - М. Ђилас, *Разговори са Стаљином*, Издавачка кућа "Књижевне новине", Београд 1990, стр.

¹⁴ В. Дедијер, *Нови иррилози...*, Трећи том, стр. 373.

¹⁵ Ibid.

"Народи Југославије... су својим сопственим снагама и изванредно тежким жртвама у условима Другог светског рата извојевали себи национално и социјално ослобођење."¹⁶

Тврдња да су се југословенски народи сами ослободили је *исувише* ригидна и не може се прихватити. Југословенски народи су *неоспорно* све учинили да се сами ослободе и највише су допринели свом властитом ослобођењу, али се ипак нису сами ослободили. Али ни совјетска теза да су нас они ослободили такође није тачна.

Опијеност победом и прецењивање удела свог покрета у општој антифашистичкој борби довели су до узношења југословенског руководства у односу на совјетско руководство и на сам Совјетски Савез. То узношење се прећутно ближило *al pari*. Право на *al pari* Тито је полагао не само после ослобођења, него и у време преписке са Стаљином априла - маја 1948. године. Тада је он изјавио: "Мислим да имамо право да говоримо на равној нози са Совјетским Савезом."¹⁷ На равној нози са Совјетским Савезом - иза кога је стајало сламање интервенције, међународне блокаде, огромни успеси у изградњи новог друштва и који је сломио кичму најљућег непријатеља човечанства - немачком фашизму - то је, у најмању руку, превише, а право говорећи, страшна мегаломанија.

Узношење Тита и његових најближих сарадника победом било је присутно не само у уском партијском врху, него је изражавано у партизанским и народним песмама, као што је она у којој се каже: "Друг је Тито заслужио, да је његов Балкан цио, да је његов Балкан цио и Европе већи дио!"

Ово кочоперење југословенског руководства совјетски актери су не само будно пратили, него су га и лоше третирани. Они нису ни сакривали да им се то не свиђа и да то није добро. Владимир Поповић, тадашњи амбасадор Југославије у Совјетском Савезу, који је био непосредни сведок свега тога, на седници ЦК КПЈ од 13. априла 1948. године изјавио је: "Нама су пребацили да се држимо помало уображено."¹⁸ "Помало уображено" говорено је из дипломатске учтивости, а заправо је сматрано да се ради о великој уображености.

Поводом оснивања Информбироа, септембра 1947. године, у ЦК СКП(б) направљена је информација "О савременом и економском и политичком положају Југославије" у којој се, поред успеха југословенских комуниста на учвршћењу демократског режима, указује и на њихове слабости и пропусте. Међу њима се на првом месту ставља

¹⁶ Е. Кардељ, Говор на пленарној седници Генералне скупштине ОУН, Њујорк, 24. септембра 1949, "Борба", Београд, 25. септембра 1949.

¹⁷ В. Дедијер, *Нови њрилози...*, Трећи том, стр. 378.

¹⁸ *Ibid*, стр. 484.

"прецењивање својих достигнућа и стремљења да југословенску компартију ставе у положај својеврсне руководеће партије на Балкану".¹⁹

У писмисма које ће ЦК СКП(б) од марта до маја 1948. године упућивати ЦК КПЈ отворено ће се не само приговарати за уображеност, него ће се из ње извући и врло негативни закључци.

Из тезе да су се југословенски народи ослободили *власијијим* снагама, југословенско руководство извело је закључак и да *сасвим сами*, што значи чак и без консултовања са совјетским руководством, имају право и треба да одређују *смер и форме* свог друштвеног развика и своје односе са земљама народне демократије.

Ако је југословенско руководство сматрало да су се југословенски народи сами ослободили и да као руководиоци ослободилачке борбе имају *неоспорно* право да буду суверени *господари на своме*, Стаљин и његови сарадници су, напротив, сматрали да је Црвена армија ослободила Југославију и да им и то даје право да буду *арбијери* у југословенском питању.

Став да је Црвена армија ослободила југословенске народе изражен је у "Прогласу Политичке управе III украјинског фронта војницима на фронту поводом ступања на територију Југославије", у коме се, поред осталог, каже: "Негуј љубав и поштовање југословенског народа коме си донео ослобођење."²⁰

Ово што је совјетски војни врх изнео у Прогласу војницима Црвене армије било је, у ствари, гледиште Стаљина и његових најближих сарадника. То потврђује и сама преписка ЦК СКП(б) са ЦК КПЈ од 4. маја 1948. године. У поменутом писму совјетског руководства се каже "да се победа револуције у Југославији не објашњава неким особитим квалитетом југословенске Комунистичке партије, него углавном тиме што је после разбијања штаба југословенских партизана од стране немачких падобранаца, у моменту када је народноослободилачки покрет у Југославији доживљавао тешку кризу, совјетска армија притекла у помоћ југословенском народу, разбијала немачке окупаторе, ослободила Београд и тако створила услове неопходне за долазак Комунистичке партије на власт".²¹

Овим ставом Стаљин је, у ствари, направио неопростиву погрешку - потценио је народноослободилачку борбу и улогу КПЈ у тој борби, увредио је борце и руководиоце, а пренагласио улогу Црвене армије у ослобођењу Југославије. Заправо, десантско разбијање парти-

¹⁹ Восточная Европа в документах российских архивов, Том I, 1944-1953, Москва - Новосибирск 1997, стр. 708.

²⁰ *Односи Југославије и Русије (СССР), 1941-1945.* Документи и материјали, Београд 1996, стр. 534.

²¹ *Писма ЦК КПЈ и Писма ЦК ВКП(б), "Борба", Београд 1948, стр. 27.*

занског штаба у Дрвару није значило и потпуно поражавање народно-ослободилачке борбе.

Подсетићемо да је ова теза совјетског руководства директно супротна и писању партијског листа "Правда" поводом немачког десанта на Дрвар. У информацији под насловом "Неуспео покушај хитлероваца да освоје штаб маршала Тита", коју је поменути лист тада објавио, каже се: "Благодарећи благовремено предузетим мерама немачки парашутисти у броју од неколико стотина војника и официра били су уништени или заробљени. Хитлеровци нису успели да причине штабу никакву штету."²² У информацији од 4. јула исте године "Правда" је опширно приказала десант, позивајући се на саопштење партизанског врховног штаба. О партизанском поразу у то време се уопште није говорило, а то је много веродостојније него што се касније писало.

Поред наведеног, треба рећи да је убрзо после десанта дошло до успостављања везе штаба и покрета и до брзе консолидације покрета, који је растао и успешно наставио борбу за ослобођење земље.

Потцењујући народноослободилачку борбу и вређајући борце против фашизма Стаљин је изгубио подршку од стране борачког и официрског састава, што је знатно допринело коначном неуспеху његовог подухвата.

Улога енглеског фактора

Улога енглеског фактора у настанку сукоба Стаљина и Тита 1948. године најчешће се запоставља, или пак узгредно спомиње. Пошто је тај фактор био не само присутан у предисторији, него и историји тога сукоба, ми ћемо му поклонити нешто више пажње.

Још током рата енглески челници су не само зазирали од утицаја Москве на Тита, него су настојали и да га одвоје од Москве. Почетком месеца маја 1944. године то је преточено у званичну британску политику. У забелешци британског амбасадора при југословенском двору Стивенсона "о Черчиловим становиштима у вези Тита", од 8. маја 1944. године, под тачком 4. се каже: "Тита бисмо требали подстицати да буде што независнији у односима са Совјетском Русијом."²³

У разматрању "односа нове Југославије и Совјетског Савеза" Маклин је истакао да је Титу не само потребно да има добре односе са Великом Британијом и Сједињеним Америчким Државама, јер му то обезбеђује многе користи, него и "да сада мора да одвага предности или да постане владар слободне Југославије или пуки руски службе-

²² Упореди : Ю. С. Гиренко, *Сталин - Тито*, Изд. Политлитературы, Москва 1991, стр. 201.

²³ *Tito - Churchill strogo tajno*, Архив Југославије, Београд - Глобус, Загреб 1991, стр. 144.

ник".²⁴ Маклин и остали енглески функционери упорно су убеђивали Тита да је за њега много боље да влада у слободној земљи и да избегне да буде совјетски чиновник, него су чак шта више у томе постизали и задовољавајуће резултате. Тако се у поруци британског амбасадора при југословенском двору Стивенсона, од 14. фебруара 1944. године, каже: "По ономе што ми је недавно рекао, чини се да је Титу искрено стало да сачува независност Југославије и да би поздравио нашу подршку његовим напорима да то направи."²⁵

У овим британским уверавањима Тита да је за њега много боље да буде владар самосталне земље него ли совјетски послушник, може се налазити клица његовог аутономизма у односу на Совјетски Савез, па чак и клица сукоба са Стаљином 1948. године.

Притисак енглеских фактора на Тита да се одвоји од Руса и пође самосталним путем само је, заправо, једна страна медаље. Другу страну медаље ми ћемо у даљем току покушати да осветлимо.

Увиђајући улогу и значај енглеског фактора не само за докрајчивање рата, него још више после рата ради економске помоћи Југославији и ради њених послератних граница, Тито је и сам настојао да се приближи Енглезима и да се адаптира датим околностима. Може се чак претпоставити да га је значај енглеског фактора терао не само да се колеба, него чак и да помишља на екви-дистанцу. На то, у најмању руку, наводе званични извештаји британских челника који су били у најближем контакту са Титом, или који су југословенску ситуацију сигурно пажљиво пратили. Тако Маклин у писму Мoley-у, од 27. децембра 1944. године, саопштава: "Тито је још спреман слушати шта му кажемо и дати се до неке мере тиме водити."²⁶

У извештају британског амбасадора при југословенском двору Стивенсона Форин офису, од 12. фебруара 1944. године, каже се: "И данас је Тито, након што је поново изразио захвалност за признање и активну помоћ коју дајемо партизанима потпуно схватио колико ће Југославија остати зависна од Савезника након рата и како је важно одржати добре односе с њима. За узврат, за помоћ коју смо обећали он ће нам радо направити економске уступке. Главни му је циљ да омогући земљи да постане јака, уједињена, демократска и независна. Он нема намере да своју земљу учини привеском СССР-а или да јој покуша наметнути совјетски економски систем."²⁷

Порука Маклина Форин офису, од 14. августа 1944. године, говори да је Титова спремност на концесије не само још одређенија, него

²⁴ Ibid, стр. 153.

²⁵ Ibid, стр. 90.

²⁶ Ibid, стр. 63.

²⁷ Ibid, стр. 89.

још и већа. "Пре него што сам отишао из Београда Тито ме је питао знам ли појединости о британским финансијским и економским интересима у Југославији од пре рата. Одговорио сам да не знам, али ћу испитати и обавестити га. Рекао је да ме пита јер жели осигурати да се ти интереси чувају како треба, да не би било забуне или застоја при враћању британског власништва власницима. Рекао је да му је врло стало да британски капитал игра улогу у Југославији и навестио је да би му било драго да нам да нове економске концесије."²⁸

Обзири према Великој Британији нису само код Тита изазивали колебања, него су га понекад водили и у опортунизам. Овај опортунизам дошао је, запрао, до снажног изражаја после споразума Тито - Шубашић, приликом састављања јединствене југословенске владе и он је знатно погоршао совјетско-југословенске односе.

По једној од допуна београдског споразума Тито - Шубашић, потписаног 7. децембра 1944. године, било је предвиђено да ће један од два заменика председника Југословенске владе бити Станоје Симић, ранији амбасадор Југославије у Совјетском Савезу и личност наклоњена тој земљи. Приликом коначног решавања састава те владе током фебруара - марта 1945. године од тога се одступило - Станоје Симић је одбачен, а на његово место укључен је Милан Грол. Ова промена извршена је под снажним притиском енглеских актера, који су фаворизовали Грола као веома истакнутог српског политичара и приврженика британске политике.

На поменути измену персоналног састава југословенске владе совјетско руководство је врло оштро реаговало. У телеграму који је заменик Молотова, Алексијев, 11. марта 1945. године, упутио Титу, Кардељу и Хебрангу каже се: "да су руски пријатељи Југославије у Москви били изненађени да су у састав нове југословенске владе укључени такви људи као што је Грол, о чему раније није било говора. Укључивање у владу таквих лица као што је Грол, може да изазове недоумицу у редовима народноослободилачког покрета. Та недоумица се појачава тиме, што је из састава владе искључен Симић, мада његов позитиван однос према народноослободилачком покрету не изазива никакву сумњу. Пошто нисмо имали могућности да раније сазнамо о тим променама у југословенској влади, сматрамо да је потребно да Вам сместа саопшtimo да те промене сматрамо погрешним и да оне могу створити политичке неприлике."²⁹ На крају се наглашава да те промене нису биле неопходне.

Први одговор југословенског руководства на совјетске критике био је умерен и објашњавајућег карактера - да је Грол узет ради лак-

²⁸ Ibid, стр. 368-379.

²⁹ *Односи Југославије и Русије 1941-1945*. Документи и материјали, стр. 699.

шег разбијања блока српске реакције и ради олакшања признавања нове југословенске владе од стране западних савезника.

Поменуто објашњење совјетско руководство је одлучно одбацило. У новој поруци коју је Алексејев, 15. марта 1945. године, упутио Титу, Кардељу и Хебрангу истиче се да Гролов улазак у владу неће олакшати разбијање блока српске реакције, јер он нигде није осудио Михаиловића нити се јавно оградил од великосрпске антидемократске линије. Уместо олакшања разбијања те реакције, она сада у личности Грола има у влади свог посматрача, што јој омогућава да делује самостално. Поред тога, улазак у владу Грола и њему сличних ствара могућност да они подмећу клипове у рад саме владе.³⁰

Совјетско руководство сматра да би савезници признали нову југословенску владу и без Грола и истовремено замера што се југословенско руководство није обратило Совјетском Савезу да се он заузме како би западни савезници владу признали и без Грола.³¹

Посебна замерка упућена је Декларацији нове владе - коју је она објавила 9. марта 1945. године - речено је да она није сасвим задовољавајућа - чак је и бледа.³² У сваком случају, свакако је требало заузети одређени тон према политици зближавања са словенским народима, који, у ствари, треба да буду спремни на даљу борбу против нових покушаја агресије од стране немачког империјализма и његових могућних савезника у актима агресије.

Трећи приговор односи се на третирање Совјетског Савеза - каже се "да су се очекивале оцене које више одговарају чињеницама и правичности, као што сте то раније чинили"³³ и додаје да прећуткивање овог питања не може донети користи демократској Југославији.

На крају се закључује да недостаци Декларације нове југословенске владе одражавају притисак Шубашића и Грола, који од првих корака утичу у нежељеном правцу за демократску Југославију.

Одговор југословенског руководства уследио је *истио* дана и он је *изненађујуће* покајнички - *све* се погрешке *без изузетка* признају, каже се "да смо погрешили што смо непотпуно обавестили совјетско руководство о нашим мерама и намерама"³⁴, да ће улазак Грола у владу појачати деловање реакције и да је требало јаче нагласити улогу Словена у рату, јер се без тога прецењује удео британске и америчке војске. А као највећа грешка истиче се то "што смо прећутали огром-

³⁰ Ibid, стр. 701.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid, стр. 702.

³⁴ Ibid.

ну ослободилачку улогу Совјетског Савеза и његову огромну политичку и материјалну помоћ".

Оно што највише изненађује је то да своје погрешке југословенско руководство објашњава *ојорџунизмом* - да су настале "из опортунистичког страховања од раскида са Енглеском и Америком, више него из директног притиска од стране групе Грол - Шубашић".³⁵

Признајући да су грешили што совјетско руководство нису довољно информисали о својим мерама и намерама, југословенско руководство је на крају истакло: "За Југославију постоји само један пут: ићи само са Совјетским Савезом и под његовим руководством", а затим додало: "То мислимо не само као комунисти, него и као одговорни државници."³⁶

Иако је овај, назовимо га инцидент, тим југословенским покајањем ликвидирао, совјетско руководство га није заборавило јер је у њему видело Титову спремност нарушавања совјетских интереса у корист Енглеца и Запада. Ми чак претпостављамо да Стаљин и совјетско руководство никада нису веровали у *чврстину* Титовог става према Енглецима.

Улога случаја Хебранг

Најважнији догађај из предисторије сукоба, који је знатно продубио неповерење и веома много допринео настанку сукоба 1948. године, је Стаљиново послератно неповерење у Тита, које је од јануара 1945. године чак подстакло планирано елиминисање Тита и устоличење Хебранга.

У вези претходног, треба рећи да је Хебранг, у својству председника Економског савета и Планске комисије, био на челу економске делегације која је јануара 1945. године боравила у Москви и да је он имао не само бројне сусрете и значајна теоријска иступања, него и да је био примљен на разговор код Стаљина. По сведочењу М. Пијаде, који се тада такође налазио у Москви, Стаљин је био импресиониран Хебрангом и пуно га је јавно хвалио. "Падало је јако у очи како он (Стаљин - Д.Л.) међу свим гостима највише истиче Андрију Хебранга, а у једном моменту пришао ми је и насамо ми се о њему изразио с највећом похвалом"³⁷ - истакао је Пијаде у вези са тим. Поред доброг личног утиска који је Хебранг оставио на Стаљина, вероватно се радило и о сродном резонувању и гледању на текуће проблеме социјали-

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ В. Дедијер, *Нови њрилози...*, Трећи том, стр. 325.

стичке изградње. То је тим вероватније што је концепција за Стаљина била много битнија од персоналног аспекта и личних односа.

Стаљиново неповерење према Титу расло је до те мере да је Стаљин од 1946. године у комуницирању са ЦК КПЈ често заобилазио Тита и обраћао се Андрији Хебрангу, чиме га је означио за прворазредну личност југословенског комунистичког покрета. То исто је такође радио и совјетски амбасадор у Београду Лаврентијев.

Фаворизовање Хебранга од стране Стаљина подстакло је Тита да не само будно прати на Хебранга и да са њим све мање комуницира, него и да га постепено потискује. Ове околности створиле су познати "случај Хебранг".

Осећајући се заобиђен, Хебранг је 17. априла 1946. године написао писмо Кардељу у коме се пожалио на Титово држање и све веће политичко заобилажење.³⁸ У писму Хебранг је отворио начелно и персонално питање. Начелно питање односило се на привредну сарадњу са Совјетским Савезом: приговорио је што се, уместо тесне економске сарадње са том земљом и оснивања заједничких друштава које Совјети желе и очекују, наша се сарадња са њима "своди на размену добара у 1946. години", што се може схватити као промена става наше владе у том питању.³⁹ "Држим да би ту ствар требало решити тако да код њих избришемо сваки траг сумње. А најбољи пут за то јесте у томе да се у предстојеће преговоре укључе питања нашег тесног повезивања с њима у привредном погледу и оснивања заједничких друштава", јер то обезбеђује "сигурну привредну оријентацију и ослонац у развртку наше привреде".⁴⁰

Персонално питање које је Хебранг у писму отворио је његово заобилажење као предвиђеног шефа привредне делегације за предстојеће разговоре у Москви и именовање Николе Петровића у том својству. Хебранг је сматрао да таква одлука није правилна и објаснио ју је неким депешама из Москве у којима је поменуто и његово име.

У писму Хебранг је начелна питања привредне сарадње са Совјетским Савезом ставио изнад персоналних. "Не ради се о томе да ја будем на челу делегације. Нека буде ко му драго, али би у интересу нашег привредног развртка и да би се отклониле сумње требало проширити карактер преговора и решити основна питања"⁴¹ - нагласио је Хебранг.

³⁸ Писмо А. Хебранга, 17. априла 1946. године, Едварду Кардељу поводом слања Привредне делегације у СССР, у *Седнице Политбироа ЦК КПЈ, 1945-1948*, приредио Бранко Петрановић, Београд 1995, стр. 521-522.

³⁹ Ibid, стр. 521.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid, стр. 522.

Схватајући одлуку да не буде на челу делегације која треба да отпутује у Москву на преговоре као акт неповерења, Хебранг је закључио да "нема никаквог смисла да и даље сједим на досадашњем положају".⁴²

Хебранг је у писму приговорио Титу и што је пред Кочом Поповићем, који није био члан ЦК КПЈ, изнео ствар у вези са њим која треба да остане у оквиру ЦК, тј. да Хебранг не може ићи у Москву јер "он води погрешну економску политику".⁴³

Хебрангово писмо само по себи узето коректно је - тражи објашњење и ставља примедбе, на шта као члан Политбироа неоспорно има право. Али, писмо је, као што ћемо видети, само повод за друге много битније ствари које ће се у вези Хебранга отворити. Оне ће објаснити и драстичне одлуке које ће у вези њега уследити.

О Хебранговом писму расправљало се на седници Политбироа 19. априла 1946. године, на којој су учествовали најближи и најпоузданији Титови сарадници.⁴⁴

Записник о раду седнице који је водио Крсто Попивоца је не само врло кратак и испрекидан, него је и нејасан, тако да не даје прави ток дискусије и донетих ставова. Из њега произилази да је Хебранг стављао примедбе и на рад самог Централног комитета - најпре да се редовно не састаје.⁴⁵ На то је Тито одговорио да "састанци ЦК нису потребни често, јер се за то нема времена".⁴⁶ Затим, Хебранг је приметио да је у ЦК атмосфера за дискусију, не постоји слобода изношења мишљења, а ни критика и самокритика, да многи нису били задовољни састанцима ЦК јер "нису били припремани".⁴⁷

Треба приметити да је на седници било речи и о Титовом говору у Љубљани 27. маја 1945. године,⁴⁸ али је нејасно ко га је евоцирао и у ком смислу се о њему говорило.

На седници Хебранг је оптужен за погрешну економску политику - за државни капитализам, као и да се није држао упутства које је од стране ЦК добијао.

У одговору Хебранг је порекао да је водио своју економску политику - водио је политику ЦК у економији и истакао је да је она дала и позитивних резултата.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Седница Политбироа, 19. априла 1946. године, о случају Хебранга, *op. cit.*, *стр.* 158-161.

⁴⁵ Ibid, *стр.* 152.

⁴⁶ Ibid, *стр.* 148.

⁴⁷ Ibid, *стр.* 155, 156.

⁴⁸ Ibid, *стр.* 153.

Упркос својој штурости, недоречености и нејасности, записник са седнице ЦК сведочи да су на њој дошла до изражаја два схватања како у питању економске политике и односа према Совјетском Савезу, тако и у погледу стила партијског рада и улоге централног партијског тела. Он показује да је *фактички* настао и расцеп у ЦК о тим питањима. "Црни (тј. Сретен Жујовић) остао је са Андријом цело време. Најуже сарађивао по свим питањима"⁴⁹ - констатује се у записнику.

На састанку Политбироа формирана је партијска комисија у коју су ушли Ранковић, Гошњак и Нешковић, која је имала задатак да испита случај Хебранг и да о томе поднесе свој извештај Централном комитету.

Партијска комисија је убрзо завршила рад и 24. априла 1946. године свој извештај је доставила Централном комитету КПЈ. У том извештају се констатује да је "Писмо друга Хебранга, како по начину на који је написано, тако и по начину на који у њему поставља ствари јединствена појава у Бироу ЦК КПЈ" ... да је он "на нездрав и у Партији недопуштен начин осумњичио друга Тита да га лично не трпи" и да је политичке разлике које између њега и Тита постоје пребацио на лични терен.⁵⁰

Држање Сретена Жујовића - Црног у Хебранговом случају комисија је оценила као "не само помирљиво, него је и означавало подршку Хебрангу и његовом нездравом односу према ЦК".⁵¹

Комисија је предложила да се Хебранг скине са рада у Бироу ЦК КПЈ, да се казни строгим укором и да напусти положај министра индустрије у Савезној влади и положај председника Привредног савета, а да само задржи положај председника Планске комисије. Овај предлог комисије био је и усвојен на поменутој седници ЦК КПЈ.

У вези са Хебранговим кажњавањем треба рећи да је он много више кажњен због *безрезервне* економске и политичке оријентације на Совјетски Савез, него због погрешака у самој економској политици које је починио. Да није био у честим контактима са совјетским амбасадором Лаврентијевим и *вајрено* подржавао совјетска гледања на југословенску економску политику, он би и даље остао на свим функцијама. Његов случај је отворен много више због *одлучног* инсистирања на тесној и стратешкој економској сарадњи са Совјетским Савезом, него због примедби које је Титу упутио. У сваком случају, ми сматрамо да је казна много већа, него пропуст или преступ.

Случај Хебранг представља *ипролегомену* сукоба са ИБ-ом који ће две године касније на *истиој* основи и у *истиој* смеру избити. То је, у

⁴⁹ Ibid, стр. 157.

⁵⁰ Ibid, стр. 526.

⁵¹ Ibid.

ствари, интерни идеолошко-политички сукоб у партији који ће се после две године претворити и развити у спољашњи сукоб партије са Информбироом. Зато смо му и поклонили нешто више пажње.

Догађаји у вези Хебранга били су и за Стаљина и за Тита упозоравајући. За Стаљина - да Тито нема намеру да се лако преда, а за Тита - да Стаљин на томе неће остати. То је налагало крајњу будност југословенског руководства не само према совјетским дипломатским представницима у Југославији, него и према совјетским војним и цивилним стручњацима који су радили у Југославији. То је, такође, налагало крајњу будност и са совјетске стране - будно праћење не само свега што се збивало у политичком животу Југославије, него и њене односе са иностранством.

Улога различитог тумачења карактера и деловања Информбироа

Сукоб Стаљина и Тита 1948. године настао је и као резултат различитог тумачења *карактера и деловања* Информбироа. То различито тумачење омогућено је двојаким ставовима у оснивачком документу и *Декларацијама* те организације, у којима се истиче како неопходност јединства покрета и његовог заједничког деловања,⁵² тако и добровољно прихватање одлука, то јест заједничко деловање уз сагласност појединих партија.⁵³ Овај својеврсни дуализам настао је као резултат различитог гледања актера приликом оснивања Информбироа - пољски и неки други делегати чврсто су бранили аутономистичку концепцију и своју сагласност су чак условили концесијама од стране совјетског партијског руководства, што је ово било принуђено и да прихвати.

У тумачењу карактера и деловања Информбироа Стаљин и Тито полазили су од онога што им више одговара - Стаљин од неопходности јединства и обавезног усклађивања делатности. Насупрот Стаљину, Тито је сматрао да је Информбиро само саветодавног карактера, то јест без права доношења обавезујућих одлука. У оваквој ситуацији природно је било очекивати не само неспоразуме него, на крају, и директне сукобе.

⁵² Декларација саветовања представника комунистичких партија... Сзларска Пореба, септембар 1947. године, За трајни мир, за народну демократију, № 1, 10. новембра 1947. године.

⁵³ Резолуција о размени искуства и координацији делатности партија заступљених на саветовању, у Сзларска Пореба, септембар 1947. године, За трајни мир, за народну демократију, № 1, 10. новембра 1947. године.

Општин историјски контекст сукоба

За научну, то јест веродостојну анализу и оцену сукоба Стаљина и Тита 1948. године, треба најпре изложити Стаљиново схватање европске и балканске ситуације почетком 1945. године, јер оно има значајне импликације и за његов поменути сукоб са Титом.

Своје схватање европске и балканске ситуације и интереса социјалистичких земаља почетком 1945. године Стаљин је концизно изнео приликом разговора које је 5. јануара исте године водио са високим југословенским политичким и државним актером Андријом Хебрангом.⁵⁴

Разматрајући питање односа Југославије са Албанијом, Грчком и Бугарском Стаљин је више пута наглашавао да Енглези траже повод за сукоб у том региону и да им то треба свакако онемогућити. Черчил је охрабрен успесима против партизана у Грчкој и он тражи повод за сличну акцију у Југославији, а у томе му не треба помагати, истакао је Стаљин.⁵⁵ Буржоаски политичари су лукави и довитљиви. Они своја осећања држе у рукама. Не треба се залетати ни дизати буку и подлегати осећањима, јер ако нас осећања руководе тада је ствар пропала. Као политичку мудрост Стаљин је препоручио обазривост и умереност. "Опште-познато правило је - ако не можеш наступити - брани се, скупљај снагу и затим наступај!"⁵⁶ Такву тактику Стаљин је препоручио како у односу на грађански рат у Грчкој, посебно према ЕЛАС-у, тако и у односима са Албанијом и Бугарском. Такву тактику он је препоручивао и у погледу решавања спорних територијалних питања, одређивања граница држава, захтева за признање југословенске владе, као и бугарске и албанске владе.

Стаљинови ставови изнети у разговору са Хебрангом остављају утисак да је он не само водио много рачуна о међународном фактору - ставу и држању Енглеске и Америке, него и да се бојао сукоба са тим земљама. Он је ишао не само за тим да очува антихитлеровску коалицију ради успешнијег докрајчивања рата против фашизма, него и да избегне војни сукоб са Западом јер је знао да је његова земља много исцрпљена у рату и јер би у новом рату била слабија страна.

После победе над фашизмом Стаљин се суочио са новом историјском чињеницом - да ратни савезници против Хитлера све више постају супарници и антагонисти. Та чињеница још више га је приморала да не само буде обазрив, да реално процењује догађаје, него и да

⁵⁴ *Восточная Европа...*, стр. 118-133.

⁵⁵ *Ibid*, стр. 132.

⁵⁶ *Ibid*.

предупређује непријатељске планове и онемогућава њихове пожељне поводе за сукобе.

Хладни рат, који је после победе над фашизмом избио и постао *јр*имарна историјска чињеница, битан је како за Стаљиново третирање главних проблема времена и односа Совјетског Савеза са Западом, тако и за његове односе са земљама народне демократије, укључујући ту и Југославију. Он је кључ за дешифровање многих његових ставова и поступака. Он је, као што ћемо видети, кључ и за његов сукоб са Титом 1948. године. Зато ћемо му и посветити посебну пажњу.

Хладни рат најавио је Черчил говором који је одржао 5. марта 1946. године у Универзитетском кампу америчког градића Фултон, у близини Мисурија. Поред бројних грађана и званичних личности, скупу је био присутан и председник Сједињених Америчких Држава Хари Труман.

У поменутом говору Черчил је оштро осудио Совјетски Савез за спуштање "гвоздене завесе" преко европског континента. "Од Шћећина на Балтику до Трста на Јадранском мору спуштена је преко европског континента гвоздена завеса",⁵⁷ констатовао је Черчил. Сви чувени градови - Варшава, Берлин, Праг, Беч, Будимпешта, Београд, Букурешт и Софија, као и народи одговарајућих земаља, "налазе се у ономе што би се могло назвати совјетска зона утицаја."⁵⁸ У одговарајућим земљама успостављени су тоталитарни системи у којима комунистичке партије монополишу власт и онемогућавају демократију и индивидуалне слободе. Уместо слободног демократског живота, политичким животом тих земаља диригују комунистичке партије које народу намећу стриктну послушност.

Черчил је Совјетски Савез оптужио не само за гушење људских права и индивидуалних слобода, него и за експанзионизам - наметање комунизма у Источној Немачкој, Титово заузимање италијанске територије и др. Он је комунизам чак оптужио да "представља опасност за хришћанску цивилизацију". (*Peril to Christian Civilisation*).⁵⁹

Осуђујући комунизам као систем који негира људска права и индивидуалне слободе и који угрожава светски мир и међународну стабилност, Черчил му је супротставио традиционални западноевропски *либерализам*, "велике принципе слободе и људских права", либералну демократију, политички плурализам и владавину путем слободних избора и тајног гласања. То је, упозоравао је Черчил, "Magna Carta", то је "Bill of Rights" заједно са "Декларацијом о независности", на којима

⁵⁷ W. Churchill, *Speen on World Affairs at Fulton*, Keesing's Contemporary Archives, Volume N° VI, 1946-1948, str. 7770.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid, стр. 7771.

треба да почива политички живот послератног доба.⁶⁰ То је - закључио је Черчил - "порука британског и америчког народа осталом свету".⁶¹ Као што се види, Черчилов говор представља наставак - оживотворење и развијање "Атлантске повеље" коју је он са Рузвелтом формулисао 14. августа 1941. године и "Декларације о независности" која је донета на састанку велике тројнице у Јалти, 14. фебруара 1945. године.

Евоцирајући ратна искуства са руководиоцима Совјетског Савеза, Черчил је даље нагласио "да је стекао уверење да се они ничему не диве као војној сили и да ништа тако не презиру као војну слабост".⁶² И ово је, такође, била врло тешка оптужба.

Осуђујући бољшевички експанзионизам, Черчил је позвао англо-амерички свет да му се одлучно супротстави. "Потребно је да се народи који говоре енглеским језиком што више збију како би се што пре осујетиле било какве амбиције или авантуризам."⁶³ Са тим апелом Черчил је и завршио свој говор.

Черчилов говор је изазвао не само велико изненађење, него и велики страх од непосредног рата. Чувени амерички новинар и угледни коментатор међународних збивања Волтер Липман окарактерисао је тај говор као "демаркациону тачку где су могућности рата веће од могућности мира".

Годину дана после Черчиловог говора, тј. 12. марта 1947. године, председник Сједињених Америчких Држава Хари Труман одржао је говор у Конгресу којим је најавио доктрину економског и војног помагања слободних народа који се опирају спољним притисцима,⁶⁴ што је значило Совјетском Савезу. Та доктрина је касније названа *Трумано-вом доктрином*. У центру те доктрине биле су Грчка и Турска као земље од посебног стратешког значаја за борбу против комунизма. Тим земљама је одмах одобрена америчка помоћ од 400 милиона долара. Смисао те помоћи био је одбрана Грчке и Турске не само од спољне агресије, него и од унутрашњих политичких преврата, то јест од комунистичких преврата. Зато је економија овде била *директно* у функцији политике.

Убрзо после говора у Конгресу, Труман је заузео оштар курс према Совјетском Савезу. Осврћући се касније на тај свој став, Труман га је бранио следећим аргументом: "Био сам уверен да ће Русија много боље схватити жестоки језик него дипломатске пошалице."⁶⁵

⁶⁰ Ibid, стр. 7770.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid, стр. 7771.

⁶³ Ibid, стр. 7772.

⁶⁴ *The Memoirs of Harry Truman*, Vol, I, London 1994, str. 453-466.

⁶⁵ Ibid, стр. 493.

Пар месеци после Трумановог говора у Конгресу, тј. 5. јуна 1947. године уследила је нова и још амбициознија америчка иницијатива. Генерал Џорџ Маршал, који је јануара 1947. године постао амерички министар спољних послова, формулисао је "Програм обнове Европе", то јест план америчког ангажовања на обнови ратом опустошених европских земаља.⁶⁶ План је предвиђао ангажовање америчке помоћи у износу од 15-20 милијарди долара које је требало реализовати у наредне две-три године. Циљ тога програма био је не само да путем економске помоћи повећа одбрамбену моћ тих земаља од комунизма, него и да источноевропске земље одвоји од Совјетског Савеза и стави их под економски и политички утицај Сједињених Америчких Држава.

Док је већина руководилаца земаља народне демократије мање-више прозрела циљеве Маршаловог плана, поједине земље народне демократије, као на пример Чехословачка и Пољска, виделе су не само економске погодности доктрине, него су изразиле и спремност да помоћ прихвате, што је совјетско руководство спречило.

Убрзо иза формулисања Маршаловог плана, тј. јула 1947. године, високи амерички функционер у Министарству спољних послова Џорџ Кенан иницирао је доктрину "препречавања - *containement* - комунизма",⁶⁷ која је имала за циљ "скраћивање рејона совјетске власти и совјетског утицаја". Та доктрина преточена је затим у званичну спољну политику Сједињених Америчких Држава - борба против совјетског утицаја и светског комунизма постали су *окосница* спољне политике Сједињених Америчких Држава.

Америчка политика је, у циљу препречавања комунизма, предвиђала и коришћење мера које у суштини значе мешање у унутрашње ствари земаља народне демократије.

Иза доктрине о препречавању комунизма крила се тежња Сједињених Америчких Држава за светском експанзијом и хегемонијом. "Док ми, и само ми, владамо атомском бомбом, ми можемо диктирати своју политику целом свету",⁶⁸ истакао је бивши председник САД Херберт Хувер.

Као што се види, током 1947. године међународна ситуација била је таква да су шансе рата биле не само неупоредиво веће од шанси мира, него и да је све чак говорило да је нови рат на помолу.

⁶⁶ *The Memoirs of Harry Truman*, Vol. II, London 1956, str 116-126.

⁶⁷ G. Kennan, *The Surces of Soviet Conduct*, By X., Foreign Affairs, July 1947. - G. Kennan, *America and the Russian Future*, Foreign Affairs, April 1951. - G. Kennan, *Realities of American Foreign Policy*, Princetion 1954.

⁶⁸ Н. Ховер, *Addresses upon the American Road*, 1945-1948, Toronto - New York 1949 str. 14. - О хладном рату и Југославији у том рату упореди: Д. Бекић, *Југославија у хладном рату. Односи с великим силама 1949-1955*, Загреб 1988.

Са покретањем економских и политичких активности, западни политички актери су лансирали идеју *војне сарадње* западних земаља са Немачком и започели разговоре о успостављању широког западног војног савеза као оруђа борбе против наводне совјетске опасности. Другог и трећег фебруара 1948. године у Лондону је одржано саветовање западних државника о немачком питању на коме се говорило о потреби да се Немачка укључи у војну сарадњу западних држава. Убрзо затим покренута је иницијатива за стварање војног савеза западно-европских земаља и Сједињених Америчких Држава. Тај савез ће се створити 4. априла наредне 1949. године у виду *Северноатлантског пакта* који ће обухватити 16 земаља.

Као што се види, Запад је не само *јлански*, него и *ужурбано* радио на остваривању стратегије хладног рата - борбе против Совјетског Савеза и међународног комунизма.

У вези започетог хладног рата треба рећи да су га Тито и Стаљин различито третирали. Совјетско руководство је оценило да појава хладног рата представља *глобални* идеолошко-политички сукоб Истока и Запада - капитализма и комунизма. Тито је у то време - августа 1946. године, а и касније - међународне односе оцењивао на *сасвим* други начин. Уместо два идеолошко-класна фронта - западног и источног, он је говорио о два фронта *у свакој земљи* појединачно узето. "Данас се не постављају два фронта: западни и источни, источне земље и западне земље. Не, данас се поставља питање демократије, питање истинске демократије и реакције. Реакције има у свим западним земљама, као што је има и код нас. Демократских елемената има и у Енглеској и у свакој другој земљи... Данас се постављају ова два фронта: фронт демократије и мира и фронт реакције и ратних провокатора, а никако два фронта - Запад и Исток," истакао је Тито у говору одржаном радницима у Јесеницама 19. августа 1946. године.⁶⁹

У наведеном Титовом ставу прелази се преко класног момента на *глобалном* плану. То што је он рекао неоспорно је тачно на плану појединих држава, али постојала је и подела по идеолошко-политичкој и класној основи на *глобалном* плану, коју је он запоставио. Ово његово запостављање класног момента на глобалном плану може се, у извесној мери, довести у везу са његовим каснијим запостављањем класног момента у време преписке са совјетским партијским и државним врхом.

После елаборације стратегије хладног рата од стране Запада положај Совјетског Савеза се *знајно* погоршао, не само зато што му је

⁶⁹ Ј. Б. Тито, *Говор радницима у Јесеницама*, 19. августа 1946. године, "Борба", 20. августа 1946.

Запад, као знатно надмоћнија снага био најавио хладни рат, него и зато што је располагао тако *сипрашним и сувереним* адутом као што је *ајтомска бомба*, коју је успешно био опробао у обрачуну са Јапаном и коју би још радије поново употребио против социјалистичке земље. У таквој ситуацији заиста је било нужно обједињавање социјалистичких редова путем централизације револуционарних снага ради успешног отпора. Ако је Черчил, као што смо то већ видели, у Фултону затражио збијање снага англо-америчких народа, оно је било још неопходније за социјалистичке снаге и социјалистичке земље.

Околности на које смо указали објашњавају не само стварање Коминформа, него и његову *сипрашешку* оријентацију. Глобално узевши, Информбиро је имао за циљ да спречава идеолошко-политичко и економско надирање Запада на социјализам, да доприноси стабилности и кохезији земаља народне демократије и њиховом повезивању са СССР-ом, као и да се бори за чврсти мир и народну демократију. На то је снажно указао Жданов у свом реферату на оснивачкој скупштини Информбироа. То је још снажније наглашено у Декларацији која је на крају оснивачке скупштине Информбиро једногласно усвојена. "Борба двају супротних табора - империјалистичког и антиимперијалистичког - води се у условима даљег заоштравања опште кризе капитализма, слабљења снага капитализма и учвршћивања снага социјализма и демократије. Зато империјалистички табор и његова водећа снага САД показују особиту агресивну активност. Та активност развија се истовремено у свим правцима - у правцу војно-стратешких мера, економске експанзије и идеолошке борбе. Труман - Маршалов план само је саставни део - европски раздео, општег плана светске експанзионистичке политике, који САД остварују у свим деловима света",⁷⁰ каже се у поменутој Декларацији.

У склопу датих историјских околности, тј. са почетком хладног рата, у Декларацији је формулисан и *бићни* задатак чланица те нове комунистичке организације. "У тим условима неопходно је да се антиимперијалистички, демократски табор збије, да изрази координирану платформу акција, да изради своју тактику против главних снага империјалистичког табора, против америчког империјализма, против његових енглеских и француских савезника, против десних социјалиста, пре свега у Енглеској и Француској... Отуда следи да пред комунистичким партијама стоји нарочити задатак. Оне морају узети у своје руке заставу одбране националне независности и суверенитета својих земаља... да стану на челу отпора против планова империјалистичке екс-

⁷⁰ Декларација саветовања представника компартија... по питању међународне сарадње, Сзкларска Пореба, септембар 1947. године, За трајни мир, за народну демократију, № 1, 10. новембра 1947.

панзије и агресије на свим линијама - државној, политичкој, економској и идеолошкој. Треба да се збију, да уједињују своје напоре на основни опште антиимперијалистичке и демократске платформе и да окупљају око себе све демократске и патриотске снаге народа".⁷¹

Ако је први стратешки задатак у условима хладног рата био стварање Информбироа као оруђа организованог отпора империјалистичкој најезди, други стратешки задатак совјетског руководства био је идеолошко, политичко и организационо *консолидовање* комунистичких партија земаља народне демократије, јер без консолидовања на унутрашњем плану, није било могуће успешно остваривање борбе на спољашњем плану тј. против међународног империјализма. Ту консолидацију совјетско руководство је схватало као ослобађање партија од недораслих, колебљивих, националистичких и нарочито совјетима негодних кадрова и као форсирање совјетима оданих кадрова. У том смислу ће се консолидација и практично одвијати. Сукоб Стаљина и Тита 1948. године треба схватити и као битни елемент ове консолидације, јер без тога он остаје недовољно објашњен. Без тога се не може схватити не само сукоб совјетске и југословенске партије, и посебно његова оштрина, него ни сурови сукоби и судски процеси који ће, после осуде ЦК КПЈ од стране Информбироа, настати у земљама народне демократије.

Најава хладног рата изазвала је и заокрет совјетског руководства у области теорије у смислу *сужавања* њеног садржаја и *радикализације* позиција. Ради се о реафирмацији централизма и монолитизма у совјетском политичком систему и међународном радничком покрету, напуштању теорије специфичних путева у социјализам, запостављању демократије у друштву и идејне толеранције у партији.

Да најпре размотримо заокрет у правцу централизма и монолитизма.

Полазећи од прокламованог хладног рата као *бићине историјске чињенице*, Стаљин и совјетски руководиоци су акценат стављали на *обједињавање* снага, на *централизам*, *интернационализам* и социјалистички *монолитизам*, који су синоними тог обједињавања. Тај централизам, интернационализам и социјалистички монолитизам били су неупоредиво више ауторитарни него демократски и другарски толерантни. У ствари, највећа, а по свој прилици, и најтрагичнија, Стаљина слабост била је одвише велика наглост и жестокост. Уместо да се са најближим сарадницима и актерима међународног комунистичког покрета стрпљиво консултује, да спокојно убеђује и саветује, он је претежно критиковао, грдио и наређивао. Ове персоналне слабости

⁷¹ Ibid.

биле су, као што ћемо то видети, знатно појачане *изузетно* тешким објективним околностима у којима је деловао.

Стаљинова претеривања у питању интернационализма треба *превасходно* објашњавати слабошћу Совјетског Савеза, који је страшно био исцрпљен ратом, и страхом од надмоћнијег капиталистичког антагонисте, који је Совјетском Савезу најавио хладни рат, као и чињеницом да је Совјетски Савез био *слабија страна*, а не Стаљиновом жељом да подређује земље народне демократије и да командује међународним комунистичким покретом. У ствари, Стаљинова претеривања и крут став према руководиоцима земаља народне демократије и у међународном комунистичком покрету много више су били *изнуђени* неповољним околностима, него мотивисане личним ћефом или амбицијом. Али, те околности његова претеривања не могу да сасвим оправдају.

Наши и инострани критичари Стаљиновог става током сукоба са Титом 1948. године и после њега све до данас, заборављају изузетно тешке објективне околности које су Стаљина мотивисале да фаворизује централизам и монолитизам. Они пренаглашавају елементе субјективног фактора - Стаљинове личне и доктринарне слабости, које се не могу спорити, а *сасвим* игноришу хладни рат и чињеницу да је Совјетски Савез у том рату био слабија страна. За њих је *прва и најбитнија* историјска чињеница - хладни рат, *искључена* из контекста објашњавања поменутог сукоба, што умањује научну вредност њихових радова, или их чак обезвређује.

Опасност ратне конфронтације са Западом навела је Стаљина и да напусти теорију специфичних путева у социјализам.

Одмах после победе над фашизмом Стаљин је почео да обнавља познату Лењинову тезу о самосталности појединих комунистичких партија, њиховој одговорности за свој рад, и специфичним путевима у социјализам. По сведочењу Клемента Готвалда, секретара КП Чехословачке, изнетом на партијском Пленуму септембра 1948. године, Стаљин је у разговору са делегацијом британских лабуриста, између осталог рекао, да "постоје два пута у социјализам: један руски, други британски", и што је још необичније, додао је да "Марксове и Лењинове присталице не схватају овај (руски - Д.Л.) пут једино могућим". Јасно је, нагласио је Стаљин, "да намеравамо да социјалистичке циљеве остваримо свако на свој начин".⁷²

Наредне, 1946. године у разговору са Готвалдом, Стаљин је отишао још даље - нагласио је да нови услови, настали после рата у источно-европским земљама, у којима је свест маса много порасла, "пружа-

⁷² Klement Gottwald, *Spisy*, XII.

ју пуно могућности и путева за социјалистички покрет", нарочито у Југославији, Бугарској, Чехословачкој и Пољској. На крају је у виду поруке прецизирао: "наш пут је био кратак, брз - и стајао је пуно крви и жртава. Ако можете то да избегнете, *избежните*."⁷³

После најаве хладног рата концепција самосталности појединих партија и специфичних путева у социјализам се напушта и замењује теоријом унификације путева у социјализам и универзализацијом совјетског модела.

Тешке објективне околности у условима хладног рата и слабост Совјетског Савеза у датим условима великим делом објашњавају Стаљинов заокрет у питању демократије и толеранције у партији и у односима између комунистичких партија. Занет остваривањем јединства са земљама народне демократије и одбраном социјализма кога међународни империјализам почиње отворено и озбиљно да угрожава, Стаљин и његови сарадници нису у потребној мери мислили на демократију, толерантност и равноправност политичких субјеката комунистичког покрета. Они су их запостављали више него ли је то и у условима хладног рата било дозвољено. Тиме су са совјетске стране већ дате неке битне претпоставке за тешкоће у односима са земљама народне демократије и за настанак размимоилажења и сукоба са Титом 1948. године.

Улога балканског кошмара

Сукобу Стаљина и Тита 1948. године допринела је не само много, него чак и непосредно постојећа балканска ситуација, која би се, мирне душе, могла окарактерисати као балкански кошмар.

После рата, ситуација на Балкану била је не само врло сложена, него и веома противуречна. Иако је рат већ био завршен, она је мирисала на нови ратни сукоб. Грчка је, према споразуму Черчила и Стаљина из октобра 1944. године, спадала у британску интересну сферу, али је у њој беснео грађански рат. Југославија, Албанија и Бугарска биле су земље народне демократије са социјалистичком оријентацијом, што западним државницима никако није одговарало и што су они настојали да преокрену.

Знајући стратегију Запада према Совјетском Савезу, а уверен да би рат за његову земљу био погубан не само зато што Хитлер још није поражен, него и што би Совјетски Савез у новом рату био слабија страна, Стаљин је, као што смо то већ видели, у разговору са Андријом

⁷³ Упореди: Karel Kaplan, "Vyvoj nazoru na revoluci v Ceskoslovensku", *Prehled* 1966, priloza 2. Ustav marxismu - leninismu vysoke školy, Praha 1966.- Упореди и часопис "Међународни раднички покрет", № 5-6, 1968, стр. 62-63.

Хебрангом, 5. јануара 1945. године, саветовао обазривост, обуздавање емоција, уздржљивост и мудро процењивање ситуације. Он је упозорио да се у балканским стварима не треба залетати јер тиме можемо пружити Черчилу жељени повод да војно интервенише. Стаљин је чак замерио ЕЛАС-у што није реално проценио ситуацију па је изашао из владе Папандреуа, што је био неправилан корак. Тиме је, у ствари, учинио услугу Черчилу.⁷⁴ А погрешка је била и што нас о томе нису питали - додао је Стаљин.⁷⁵

Ако је Стаљин у ово време саветовао да се разумно процењује ситуација и избегавају ратни сукоби на Балкану, Запад - посебно Черчил - је свесно ишао за тим да такав сукоб испровоцира.

Забринуте ширењем совјетског утицаја на Балкану, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе су организовано радиле на заостравању стања на границама - подстицање сукоба, слање агената, окупљање реакционарних снага с намером да их искористе у политичке и војне сврхе и др.

Околност да су Бугарска и Албанија у рату биле на страни Хитлера, западни државници користили су да их уцењују у погледу признавања њихових влада и у погледу склапања мировног уговора. Поред политичких тешкоћа, они су тим земљама стварали и економске проблеме.

Најопаснији детонатор балканског кошмара био је *грађански рат* у Грчкој. Двадесет и шестог фебруара 1946. године Главни партизански штаб Грчке на челу са В. Маркосом издао је декларацију о почетку оружане борбе против грчког монархо-фашистичког режима за остваривање економских и политичких права народа и за одлазак Британаца из Грчке.

Започети грађански рат у Грчкој нагло је драматизовао односе на Балкану. Грчка влада, подржана од својих западних савезника, одмах је лансирала тезу да је устанак не само подстакнут од стране суседних земаља народне демократије, кога оне војно, људством и кадровски обилно помажу, него и да би он био лако угушен без поменуте њихове помоћи. Поменута влада оптужила је земље народне демократије да устанак помажу не само из политичких, него и из територијалних претензија према Грчкој. Поред тога, она је и сама изражавала територијалне претензије у односу на Југославију и Бугарску - посебно према Егејској Македонији.

Грађански рат у Грчкој довео је и до наглог заостравања грчко-југословенских односа, нарочито у пограничном појасу. Том заостра-

⁷⁴ *Восточная Европа...*, стр. 130.

⁷⁵ *Ibid.*

вању допринели су и избеглице, борци и рањеници који су прелазили југословенско-грчку границу и склањали се у Македонију.

Због свега наведеног грчко-југословенски односи постали су тако лоши да је августа 1946. године југословенски посланик у Грчкој, у знак протеста, напустио Атину. Том приликом он је изјавио да се у Грчкој води систематска кампања против Југославије - да се шире клевете и лажи против његове земље и да му је онемогућено да нормално обавља своју мисију. Треба приметити да је у тој антијугословенској кампањи учествовало и грчко Министарство информација, што јој је давало посебну тежину. Поред антијугословенске кампање, егејски Македонци су оптуживани за сепаратистичку активност и били су изложени шовинистичким прогонима. Југословенска штампа одлучно је подржавала егејске Македонце као жртве политичког насиља и као ентитет коме се оспоравају и ускраћују национална и демократска права.

Неуспех грчке владе да угуши устанак није само јачао њене нападе на Југославију, Албанију и Бугарску због помагања устаника, него ју је навео и да потражи заштиту од Уједињених нација. Трећег децембра 1946. године грчка влада је упутила и званичну тужбу против поменутих земаља.⁷⁶

Дискусија о грчкој жалби започела је у Савету безбедности 10. децембра и трајала је до 19. истог месеца. У току оштрих дискусија сучељавала су се два гледишта - прво, да је грађански рат у Грчкој резултат мешања земаља народне демократије у грчке ствари, што су бранили грчки представници и њихови западни савезници, и друго, да је грађански рат у Грчкој резултат борбе народа против стране интервенције и унутрашње реакције, што су бранили Совјетски Савез и представници земаља народне демократије. На крају дискусија донета је "Резолуција 101 (II)" о "претњи политичкој независности и интегритету Грчке".⁷⁷ У Резолуцији се налаже да се, у духу члана 34. Повеље Уједињених нација, формира Анкетна комисија која треба да утврди стање на северним грчким границама, узроке пограничних инцидената и немира у том региону, као и збивања у самој Грчкој.⁷⁸

После проучавања грчке жалбе и стања на терену Анкетна комисија је са већинским гласањем закључила "да су Албанија, Бугарска и

⁷⁶ Упореди: Official Records of the Security Council. First Year, Second Series, Supplement, No 10, Annex 16, and Supplement No 11, Annex 20.

⁷⁷ United Nations. Official Records of the Second Session of the General Assembly. *Resolution 109* 16 September - 29 November 1947, Lake Success, New York, str 12-14. (*Resolution 109 (II)* Threats to the political independence and territorial integrity of Greece, 21 October 1947), str. 12-14.

⁷⁸ Ibid.

Југославија пружале помоћ и подршку устаницима који се боре против грчке владе",⁷⁹ и истовремено је позвала одговарајуће владе да престану са таквом активношћу и да спорна питања у вези избеглица реше споразумно.⁸⁰

На основу извештаја Анкетне комисије Генерална скупштина је 21. октобра 1947. године формирала Специјалну комисију за испитивање овог случаја са седиштем у Грчкој, која ће почети са радом 30 дана после њеног номинавања и која ће извештаје о стварном стању поднети Генералној скупштини. Комисији су дата и подробна упутства о њеном раду на терену.

После вишемесечног рада Специјална комисија је поднела извештај у коме је истакла да су Југославија, Албанија и Бугарска подстицале и помагале грчки партизански покрет како оружјем и муницијом, тако и људством и кадровима.

На основу добијених извештаја Генерална скупштина је 27. новембра 1948. године донела "Резолуцију 193 (III) о угрожавању политичке независности и територијалног интегритета Грчке и мира на Балкану",⁸¹ у којој се Албанија, Бугарска и Југославија оптужују за "континуирану помоћ грчким партизанима која угрожава политичку независност и територијални интегритет Грчке и за угрожавање мира на Балкану" и која захтева да поменуте земље престану са таквом активношћу.⁸²

Подршка Уједињених нација Грчкој и осуда Југославије, Албаније и Бугарске додатно је заоштрила и онако ровиту ситуацију на Балкану, јер су западни непријатељи земаља народне демократије добили могућност да легално делују против поменутих земаља, под изговором да Грчку бране од спољног мешања у њене унутрашње ствари.

За Балкан се може рећи да је током 1946-1948. године био средиште хладног рата. Било је ту много противуречности, трвења, опасности и ризика. Дата ситуација је налагала крајњу будност и обазривост да се ратни сукоб на Балкану, који су западне земље прижељкивале, не би даље проширио и увео Совјетски Савез у рат. Међутим, као што ћемо видети, показало се да те будности и обазривости није било и то је не само заоштрило совјетско-југословенске односе, него и *нейосредно* допринело сукобу Стаљина и Тита 1948. године.

⁷⁹ Ibid, стр. 12.

⁸⁰ Ibid, стр. 13.

⁸¹ United Nations. Official Records of the Third Session of the General Assembly, Part I, 21 September - 12 December 1948, *Resolutions* 193 (III) Threats to the political independence and territorial integrity of Greece, 27 November 1948, стр. 19-20.

⁸² Ibid.

*Противречности између старих идеолошких назора
и нових историјских услова борбе за социјализам*

У оквиру историјског контекста сукоба треба истаћи да је њему много допринела и противречност између старе социјалистичке идеологије и нових историјских услова борбе за социјализам.

У Совјетском Савезу, као и у међународном радничком и комунистичком покрету, владала је Стаљинова *верзија* лењинизма, која је апсолутизовала улогу партије, униформизовала друштвени систем и минимизирала модел изградње социјализма. Таква верзија лењинизма објашњава се изузетно тешким условима изградње социјализма у Совјетском Савезу - наслеђеном заосталошћу, непријатељским капиталистичким окружењем, ступањем фашизма на историјску позорницу, дефанзивним стањем међународног комунистичког и радничког покрета, поражавањем започетих револуција у Немачкој и Мађарској, поразом антифашистичке борбе шпанског народа и др. У ствари, таква идеолошко-политичка оријентација била је највећим делом *изнуђена* наведеним условима. Она је имала и одређено историјско оправдање јер је то омогућило Совјетском Савезу да, централизацијом снага и ресурса и јединством мисли и акције, убрза индустријализацију, повећа одбрамбени потенцијал земље и припреми се за одбрану од фашизма. Да тога није било, он би у рату подлегао фашизму.

Поразом фашизма и настанком низа земаља народне демократије, које су се усмериле ка социјализму, настаје *нова етапа* борбе за социјализам како на *глобалном*, тако и на *регионалном* и *појединачном* плану. На глобалном плану - у смислу *модернизације* и *либерализације* социјализма у правцу *јачања* људских права и индивидуалних слобода. А на регионалном плану - у смислу уважавања *различитих* путева у социјализам и признавања права новим социјалистичким субјектима на већу самоиницијативност и самосталност.

Забринут за очување социјализма у условима хладног рата и остваривања јединства земаља народне демократије и Совјетског Савеза, Стаљин је старе идеолошке концепције из времена Комитерне непосредно проширивао на нове услове, то јест на актуелну ситуацију - тражио је беспоговорно теоријско јединство и обавезујуће консултације са Совјетским Савезом и безусловно прихватање његових ставова, чиме је претерао у правцу ауторитарног централизма и хегемонизма.

Насупрот Стаљину, Тито је резонувао са позиција нових историјских услова, али без уважавања околности хладног рата, и тражио је ригорозну, тачније апсолутну самосталност и равноправност субјекта изградње социјалистичког друштва. Тако је сукоб у неку руку припремљен самим историјским развитком комунистичког покрета. Он би, по свој прилици, настао коју годину касније, јер су се наведене про-

тивречности морале разрешити. Али, оне су могле бити разрешене и на други начин. Као што ћемо то видети, оне су, на жалост, разрешене на најгори могући начин.

Пројивречносћ између зрубе совјетске реалносћи и нереалних југословенских очекивања

Сукобу Стаљина и Тита 1948. године допринела је и противречност између сурове совјетске послератне стварности и нереалних југословенских очекивања од Совјетског Савеза. Југословенско руководство је не само прецењивало могућности Совјетског Савеза, него је постављало и нереалне захтеве у погледу добијања помоћи. С тим у вези Милован Ђилас је касније писао: "Поврх свега, ми смо били жртва пропаганде - о развијености и економској моћи Совјетског Савеза. Индустријализација је за нас била не само животна нужда и оправдање жртава и разарања, него и услов будућег бескласног друштва... И најприродније и најлогичније да нам у индустријализацији помогне Совјетски Савез - земља истих идеала и већ високо, у много чему, највише индустријска. Из тих обмана и самообмана често су се рађали и наши претерани захтеви према СССР-у."⁸³ Тачније речено, југословенске захтеве и потребе Милован Ђилас оправдано карактерише као "нереалне и у много чему мегаломанске жпланскее потребе".⁸⁴

Резервисан став совјетског руководства према југословенским претераним захтевима, одгањање па и одбијање да се ти захтеви задовоље не само да је иритирало и разочаравало југословенско партијско и државно руководство, него га је навело и на то да посумња у принципијелност и добронамерност совјетске политике према Југославији. После тога, пут је пре или касније водио у сукобе.

Битни узроци сукоба

Битни узроци сукоба Стаљина и Тита 1948. године изнети су у узajамној преписци партијских форума и они ће се видети из наших каснијих излагања. Али, ми сматрамо да не само све, него ни све најбитније у препискама није речено. Зато ћемо ми покушати да то најбитније и одгонетнемо.

У објашњавању узрока и карактера сукоба 1948. године треба се послужити дијалектичком ошћињез, њосебноз и њојединачноз, која укључује и дијалектику субјективњоз и објективњоз. Ми ћемо најпре указати на субјективни фактор као узрок поменутог сукоба.

⁸³ М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 70.

⁸⁴ Ibid.

Обоси́рани кулїи личносїи као биїан узрок сукоба

Узет са становишта субјектївног фактора, сукоб 1948. године настао је због *узајамне сујее и обосираног кулїа личносїи*. У случају Стаљина радило се о одбрани његовог култа, који је већ био *суверено* успостављен не само у Совјетском Савезу, него и у међународном комунистичком покрету. Док се, пак, у случају Тита радило о афирмацији и одбрани култа који је током НОБ-а успостављен и који је после рата био у пуној експанзији.

Због култа, Стаљин се могао упоређивати само са Лењином и ни са ким другим, о чему убедљиво сведочи кованица Лењин и Стаљин. А Тито је током рата почео да опонаша Стаљина - звањем маршала и друго, док је после завршетка рата не само опонашао Стаљина, него се и осећао као својеврсни регионални Стаљин. Као што смо истакли, ово Титово опонашање Стаљина није само праћено од стране совјетског партијског руководства, него је и врло лоше карактерисано.

Колика је велика била Титова сујета показује чињеница да је Совјетима приговорио да га не популаришу. "Нигде нису хтели до сада популарисати"⁸⁵ - изјавио је Тито на седници Централног комитета Комунистичке партије Југославије 12. априла 1948. године. У ствари, његова жеља за популарисањем била је незајажљива. А то што га совјетски актери и мас-медији нису популаризовали у мери у којој је он то желео и очекивао објашњава се тиме што су његову улогу мерили другим аршином.

Сујета челника и неповредивост обостраног култа био је не само први, него, може се слободно рећи, и један од главних узрока сукоба 1948. године.

Ако су персонални узроци сукоба 1948. године били први и врло битни, *објектївни*, идеолошки и међудржавни били су, као што ћемо то видети, много непосреднији и *знајно* значајнији.

О карактїеру сукоба

Карактер сукоба није нимало лако одредити, јер је сукоб заиста *комплексан*. Тако он има разне компоненте - персоналну, међупартијску, међудржавну, спољнополитичку и идеолошку. Поред тога, у току сукоба епицентар проблема се мењао - са идеолошког прелазиио на међудржавни, са међудржавног на међународни, са међународног на идеолошки. У том смислу сукоб се не може једнозначно окарактерисати. Зато у карактерисању треба поћи од онога што у неку руку све

⁸⁵ В.Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 306.

посредује и битно одређује. Питање међудржавних односа било је питање које се не само најпре поставило, него о коме се и највише дискутовало. Па ипак, било би погрешно сукоб свести на међудржавне односе и окарактерисати га као битно међудржавни. Иако се у међудржавним односима ради о сасвим реалним - економским и другим стварима, они су или прожети идеологијом, или се иза њих крију идеолошке разлике.

Међународни односи, далеко више од међудржавних, задиру у питање идеологије. Питање интернационализма је битно идеолошко - питање самосталности или солидарности. Питање модела социјализма и скретања или одступања од њега још више се тиче питања идеологије. Тако да је све, макар у крајњој инстанци, посредовано идеологијом. У комунистичком покрету и борби за социјализам идеологија је *жила* куцавица свих збивања. Она је *логос* ствари, то је неоспорно. Отуда сукоб Стаљина и Тита 1948. године у крајњем случају треба третирати као идеолошки сукоб. Наглашавамо у крајњој инстанци, јер се тако једностраност битно релативизира и знатно умањује.

Из претходног произлази да аутори који тврде да је сукоб Стаљина и Тита 1948. године "понајмање идеолошки" нису у праву и да је њихово гледиште неприхватљиво.⁸⁶

За сукоб Стаљина и Тита 1948. године може се чак рећи и да је више од идеолошког - он је *филозофско-историјски* - како да се социјализам поставља у односу на светску историју и како да партиципира у тој историји. Па ипак, ми сматрамо да се најмање греша ако се сукоб карактерише као превасходно идеолошки. То ће се видети и из наше анализе.

Главни разлог Стаљиновог разлаза са југословенским руководством, а потом и сукоба са њим, била је чињеница да је чврста решеност југословенског руководства *да ради по своме* и буде *господар на своме*, рушила постојећу и општеважећу концепцију интернационализма у комунистичком покрету.

Друго, радикално аутономистичке претензије југословенског руководства доводиле су, заправо, у питање и Стаљиново освештано и одомаћено право идеолошког и политичког арбитра у свим социјалистичким земљама и у комунистичком покрету света.

Трећи битни узрок Стаљиновог разлаза и сукоба са Титом био је што је Титов ригидни аутономизам мрсио *бићине* Стаљинове стратешке планове са Југославијом.

⁸⁶ Р. Радоњић, "Југословенска 1948. и дисолуција система реалног социјализма", *Историја новог века*, Институт за савремену историју, Београд, Но 1/1998, стр. 11.

Током 1944. године Стаљин је планирао да Југославија буде *главно* упориште совјетског утицаја у Југоисточној Европи. У поруци совјетског руководства упућеној Титу средином маја месеца исте године наглашава се: "У свакоме случају ми бисмо хтели да Југославија буде наше главно упориште у Југоисточној Европи. При томе, сматрамо нужним појаснити да у нашим плановима не постоји совјетизација Југославије или Бугарске и ми претпостављамо имати посла с демократском Југославијом и Бугарском, које су у савезу са СССР-ом."⁸⁷

Стаљинова намера да Југославију учини главним упориштем Совјетског Савеза у Југоисточној Европи сасвим је разумљива - та земља је највећа на Балкану, заузима у њему централни положај, словенска је земља и уз то православна и, нарочито, има врло широк приступ мору, што Совјетском Савезу омогућава да преко ње изађе на топла мора и др. Олакшицу да своје стратегијске планове оствари Стаљин је видео у томе што ће комунисти у њој бити на власти.

Намеру да Југославија постане главно упориште совјетског утицаја у Југоисточној Европи Стаљин је после рата настојао и да практично реализује. Чињеница да је седиште Информбироа било у Београду и да је ту излазио његов званични орган то убедљиво потврђују.

Претварање Југославије у главно совјетско упориште могло се постићи не само Титовом *чврстошћу* оданошћу Совјетском Савезу, него и *пошћу* у складивањем југословенске политике са совјетском у свим битним доменима, а нарочито у спољнополитичком. Међутим, Титова решеност да буде господар на своме и да самостално одлучује о југословенским спољнополитичким и друштвеним питањима доводили су у питање, или чак онемогућавали, реализацију поменутог Стаљиновог стратешког пројекта. Због тога је он, по свој прилици, тражио сигурнијег челника од Тита и видео га је у Андрији Хебрангу. Ми чак сматрамо да су Совјети највише због осигурања остваривања наведеног стратешког плана, током 1945-1948. године врбовали поједине југословенске политичке, војне и цивилне активисте за своју обавештајну службу и радили на формирању широке обавештајне мреже у Југославији. Било како било, Стаљин је требао бити гипкији, толерантнији, па и адаптивнији према југословенском руководству, јер је то - поред осталог - изузетна важност Југославије за Совјетски Савез свакако налагала. Том гипкошћу и толерантношћу он би тај свој стратешки план у вези Југославије лакше и успешније остварио. Својом аподиктичношћу и ауторитарством он ће га сасвим онемогућити.

⁸⁷ *Документи о спољној политици Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* "1941-1945", Том II, "Југословенски преглед", Београд 1949, стр. 121.- *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*. Документи и материјали, Београд 1996, стр. 490.

Стаљин је био против Титових претензија *да ради њо своме и буде господар на своме* и из још једног *бићно̄* разлога - страха да га Тито, због недовољног државничког искуства, или због револуционарног нестрпљења, увуче у недопустиве и врло ризичне авантуре. Као што ћемо даље видети, једна од тих авантура - одлука да пошаље две југословенске дивизије у Албанију - та страховања ће убрзо и оправдати.

Интернационализам - окосница сукоба

Кључна тачка разлаза и сукоба Стаљина и Тита 1948. године била је питање јединства и солидарности, или аутономије и полицентризма у комунистичком покрету. То значи да се сукоб у крајњој инстанци своди на проблем интернационализма у комунистичком покрету.

Главни узрок југословенског отпора совјетском руководству, а и сукоба са Стаљином, био је *унићарисџички* концепт интернационализма у комунистичком покрету, то јест то што је Стаљинов ауторитарни централизам и ригидни интернационализам био сметња да југословенско руководство *стварно* буде господар на своме.

Гледиште да југословенско руководство има неоспорно право да буде господар на своме Тито је - као што ћемо то видети - поново изнео на проширеној седници Политбироа КПЈ одржаном 1. марта 1947. године, дакле *пре* преписке са ЦК СКП (б) и сукоба са Стаљином.⁸⁸ А када је преписка отпочела, Тито је Стаљину *ојворено* ставио до знања да треба да рачуна на *јошјуну* југословенску самосталност. У одговору на Стаљиново писмо од 27. марта 1948. године, Тито је 13. априла исте године, као "битни елемент за чврстину наших односа са Совјетским Савезом", на прво место поставио "апсолутно поштовање принципа националне и државне независности".⁸⁹ Дакле, *ајсолујно*, а не нешто друго. А апсолутно поштовање принципа националне и државне независности значило је *јошјуну* самостално деловање, тј. чак и *без обавештавања* совјетског руководства и *консултовања* са њим о битним питањима.

Тито са својим сарадницима није само сматрао да има суверено право да буде господар на своме, него и да сам *суверено* одређује односе са другим земљама, посебно суседним државама народне демократије. У том смислу, он је практично поступао већ од почетка 1946. године. Од 14-19. марта 1946. године боравио је у Пољској, где је 18. марта потписао Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи. У повратку из Пољске он је од 20-24. марта исте године боравио у Чехо-

⁸⁸ Е. Кардел, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 103-106.

⁸⁹ *Восточная Европа...*, Том I, стр. 128.

словачкој. У Прагу га је дочекало око 500.000 грађана, а председник републике Бенеш га је одликовао највишим чехословачким одликовањем. За време боравка у Прагу Тито је утаничио нове видове сарадње двеју земаља. Уговор о пријатељству и узајамној помоћи са Чехословачком закључен је 9. маја 1946. године у Београду.

Тито је радио и на успостављању тесне сарадње са Румунијом.

Велику спољнополитичку активност Тито је развио и у 1947. години. Почетком месеца децембра, тачније од 6. до 8. децембра 1947. године, Тито је боравио у Мађарској, где је 8. децембра потписан Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи. А од 16. до 19. децембра 1947. године, Тито је боравио у Румунији, где је 19. децембра исте године потписан Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи између двеју земаља.

Ради јачања сарадње Југославије и Бугарске Тито је позвао Георги Димитрова да посети Југославију, што ће овај, као што ћемо то даље видети, током 1948. године и урадити.

Док је Тито у рату за сваки крупнији потез консултовао Коминтерну, што значи Стаљина, сада је све радио без обавештавања совјетског државног руководства и консултовања са њим, а што је то руководство у најмању руку иритирало. Али то није све.

У вези наведене Титове спољнополитичке активности рећи ћемо да је била не само *ћредимензионирана*, него и *ћреамбициозна* у погледу југословенске улоге и утицаја. Поред жеље да помогне политичку консолидацију поменутих земаља, која је неоспорно била потребна и корисна, Тито је свакако ишао и за тим да повећа свој лични престиж и оснажи утицај Југославије у датом региону. Врло је вероватно да је тиме хтео и да обезбеди да Југославија неоспорно буде главни центар утицаја у том региону.

Титова велика и врло успешна спољнополитичка активност и нарочито одушевљени дочеци и френетични аплаузи којима је био обасипан у земљама народне демократије, изазвали су у совјетском руководству бојазан да би Титов утицај могао не само ослабити, него и потиснути совјетски. Ова бојазан није била без реалних основа. Пре свега, југословенски модел друштвеног развоја био је много ближи тим земљама него совјетски. Совјетски је био не само много развијенији, него је садржавао и елементе одбојности - изграђиван је великом опресијом и био је врло ауторитаран. Насупрот совјетском, југословенски модел био је знатно толерантнији и либералнији. Најзад, Титова отвореност према земљама народне демократије и спремност да их политички и економски помогне, подстицали су те земље да се оријентишу на Југославију и да са њом развијају најтешње односе.

Наведене околности навеле су Стаљина да посумња да би југословенски утицај у том региону могао не само надвладати совјетски, него и да би могао довести до стварања паралелног центра утицаја на челу

са Титом, који би конкурисао совјетском, или се од њега осамосталио и самостално деловао.

Нејосредни узроци сукоба

Ако су идеолошки узроци били најдубља основа сукоба, његови *нејосредни* узроци били су различито третирање међудржавних односа - посебно односа Југославије са Бугарском и Албанијом. Зато ћемо том питању поклонити нешто више пажње.

Разлази у мишљењу југословенско-бугарске федерације

Са Бугарском Тито је још пред крај рата желео да одржава најтешњу војну и политичку сарадњу, о чему сведочи његова сагласност да бугарска војска учествује у ослобађању Југославије. А одмах после рата, Југославија се одрекла бугарских репарација у износу од 25 милиона долара, што је у оно време представљало значајан износ. Југославија је помагала бугарску владу не само да преброди негативне последице учешћа Бугарске на Хитлеровој страни у рату, него се заузимала и да Бугарска под повољнијим условима закључи мировни уговор. Југославија је пружала политичку подршку Народном фронту Бугарске, подстицала га је и популаризовала његову делатност. Југословенски медији и званична политика врло су се критички односили према опозицији и реакцији у Бугарској.

После ослобођења Бугарске, са југословенске стране иницирани су не само највиши облици привредне сарадње, него и највиши облици политичке сарадње, укључујући и федерацију двеју држава.

Иницијатива за стварање федерације покренута је већ октобра 1944. године. Ради тога је од 22. до 24. децембра 1944. године у Бугарској боравио Едвард Кардељ.⁹⁰ Намера је била да се споразум о федерацији потпише већ уочи Нове 1945. године. Али, он није потписан због размимоилажења да ли федерација треба да буде двочлана, то јест састављена од двеју држава, како су тражили бугарски представници, или седмочлана, то јест да се Бугарска прикључи постојећој југословенској федерацији као седма федерална јединица, што су захтевали југословенски државни руководиоци.

Упркос почетног размимоилажења око федерације, разговори о њој су убрзо настављени. Моша Пијаде и Вељко Влаховић фебруара месеца 1945. године боравили су у Софији, а у фебруару исте године у Софију је више пута ишао и Едвард Кардељ. Међутим, и ови разгово-

⁹⁰ Ibid.

ри су остали без резултата, не само зато што разлике о карактеру федерације нису превазиђене, него и из страха од међународног фактора.

О југословенско-бугарској федерацији дискутовало се и јануара 1945. године у Москви. О њој је 9. јануара Андрија Хебранг разговарао са Стаљином. После кратке историје тога питања, Хебранг је истакао да "ствар иде изванредно тешко" и додао "да су за то криви Бугари".⁹¹

На Хебрангово излагање Стаљин је приметио да је "читао пројект споразума" и истовремено истакао "да му се тај пројекат не свиђа".⁹² Он је у наставку објаснио и зашто му се пројекат не свиђа. "Бугарска и Југославија су две државе које би могле ући у конфедерацију с перспективом даљег потпуног обједињавања те две земље, заснованог на принципу дуализма",⁹³ истакао је Стаљин. Слабост постојећег југословенског пројекта по коме би Бугарска добила једнака права са појединим југословенским народима састоји се у томе што га Бугари сматрају као гутање Бугарске од стране Југославије. Треба стремити ка обједињавању, али то је епоха у историји Европе, истакао је Стаљин, и додао да "ка томе треба ићи кроз етапе - почети са савезом, са споразумом о узајамној помоћи, а затим постепено ићи ка обједињавању".⁹⁴ То не би био привремени "него трајни савез, слободни савез, органиски савез, који би био састављен од две државе које се слободно обједињавају у конфедерацију"⁹⁵ - нагласио је Стаљин. Он је поново упозорио да "не треба стварати утисак да ће Бугари бити прогутани".⁹⁶

После Хебранговог излагања разлаза југословенског и бугарског руководства у вези федерације Стаљин је отворено стао на бугарску страну - нагласио је "да је врло добро што Бугари иду на савез, што ће они ићи на стварање двојне државе".⁹⁷ С тим у вези, он је направио аналогију са Аустро-Угарском. У основи обједињавања сада треба ставити принцип дуализма, стварајући двоједину државу по типу Аустро-Угарске, али ослобађајући се многих негативних страна које је та стара држава својевремено имала - прецизирао је Стаљин. А непосредно, то јест у датој ситуацији, добро би било закључити уговор о пријатељству и узајамној помоћи на 20 или 10 година, сугерирао је Стаљин.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid, стр. 129.

⁹⁷ Ibid, стр. 129.

У прилог поступног кретања ка конфедерацији Молотов је навео и међународни фактор који се јако противи садашњем стварању федерације.

Убрзо иза Хебранговог разговора са Стаљином, тј. 22. јануара исте године, на захтев совјетске владе у Москви су поново вођени разговори о југословенско-бугарској федерацији. Представник Југославије у тим разговорима био је Моша Пијаде, а бугарски К. Георгијев и А. Љубимов. У разговорима су учествовали и совјетски представници. Разговори су текли контроверзно, јер је Пијаде упорно бранио југословенско гледиште. На крају је прихваћено совјетско гледиште да у датом тренутку нема услова за стварање федерације и да, уместо ње, треба потписати уговор о политичкој, економској и војној сарадњи и братском савезу, као почетном основом за касније склапање конфедерације.

Дистанцирање совјетског руководства од брзог закључења југословенско-бугарске федерације било је изазвано и страхом да ће ту федерацију западне силе искористити да блокирају Бугарску и онемогуће закључење мировног уговора са њом. То руководство је било сагласно да се ради на федерацији, али после закључења мировног уговора. Оно је и обе владе упозорило да у остварењу федерације не хитају, него да сачекају закључење мировног уговора са Бугарском.⁹⁸

Југословенско-бугарски напори за стварање федерације били су ометени и британском званичном интервенцијом - 26. јануара 1946. године британски амбасадор у Бугарској у име своје владе је саопштио да се Велика Британија противи стварању поменуте федерације пре завршетка рата и потписивања мировног уговора са Бугарском.

После разговора о федерацији вођених у Бугарској и Москви, Димитров је позван да са бугарском делегацијом посети Југославију. Та посета предвиђена је за крај јула и почетак августа 1947. године.

У очекивању Димитровљеве посете припремани су нацрти споразума о свим видовима сарадње двеју земаља. Нацрт Уговора о узајамној помоћи и пријатељству био је готов у другој половини маја 1947. године, разматран је на седници Политбироа ЦК КПЈ од 23. маја исте године и од тог форума био прихваћен.⁹⁹ Коначни текст Уговора прихваћен је на седници Политбироа ЦК КПЈ од 26. јула исте године.¹⁰⁰

Приликом разговора Тита и Димитрова на Бледу од 31. јула до 1. августа 1947. године, били су подрбно разматрани сви аспекти југо-

⁹⁸ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 288.

⁹⁹ *Закључци са седнице Политбироа Централног комитета КПЈ (11. јун 1945 - 7. јул 1948), сеп. 203.*

¹⁰⁰ Ibid.

словенско-бугарских односа. Што се тиче питања федерације, постигнута је сагласност да се она оствари, с тим да се до ње дође поступно.

На Бледу је 1. августа 1947. године утаначен и Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи, али због страха да ће западни актери то искористити да одбију закључење мировног уговора са Бугарском, као и совјетске критике, тај Уговор овом приликом није озваничен нити објављен.¹⁰¹ Тек 2. августа 1947. године објављен је официјелни протокол о резултатима бледских преговора, у коме су наведени сви кључни елементи припремљеног Уговора.¹⁰² Уговор је био предвиђен са неограниченим роком важења.

Објављивање официјелног протокола којим је најављено склапање Уговора о сарадњи, пријатељству и узајамној помоћи између Југославије и Бугарске значило је да су обе државе игнорисале совјетска упозорења. То је навело Стаљина да одмах и оштро реагује.

Дванаестог августа 1947. године из Москве је дат налог совјетском амбасадору у Београду А. И. Лаврентијеву да одмах Титу преда одговарајућу поруку. У поруци се изричито каже да "Совјетска влада сматра да су обе владе погрешиле закључујући пакт и то неограниченог рока важења чак пре ступања на снагу мировног уговора и упркос предупређењима совјетске владе".¹⁰³ У поруци се посебно истиче да су закључењем Уговора "две владе олакшале рад реакционарних англо-америчких елемената, дајући им жељени повод да појачају војну интервенцију у грчким и турским стварима против Југославије".¹⁰⁴ У завршном делу поруке износи се најбитнији аргумент против закључења споразума - каже се да је Совјетски Савез везан за Југославију и Бугарску, јер са Југославијом постоји формални споразум о савезу, што има снагу формалног савезничког уговора. У том смислу, совјетска влада је дужна да предупреди, да она не може узети на себе одговорност за пакт велике важности у области спољне политике, који се ето закључује без консултација са совјетском владом.¹⁰⁵

Совјетску поруку Тито је примио 16. августа и о њој је брижљиво поразмислио. Схватајући да су Димитров и он погрешили што су пребрзали, он је врло помирљиво реаговао - изразио је чак спремност да -

¹⁰¹ Упореди: С. Нешовић, *Бледски споразум Тито - Димитров (1947)*, Загреб 1979.

¹⁰² Упореди: "Политика", Београд, 4. априла 1947. - С. Нешовић, *Бледски споразум...*, стр. 82.

¹⁰³ Упореди: Ђ. С. Гиренко, *Сталин - Тито ...*, стр. 325. - Пошто Гиренко у поменутој књизи наводи до сада необјављене податке и документе о овом питању, ми ћемо се на њега у наставку овог рада и позивати.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid, стр. 325-326.

пошто Уговор још није објављен, даде изјаву којом ће гласине о њему демантовати, ако се са тим сложи и бугарска страна.¹⁰⁶

Овим Титовим помирљивим одговором спор са Стаљином и со-вјетским руководством у овом питању требало је да буде завршен. Али је он - као што ћемо то видети - само одложен.

У међувремену Стаљин и Молотов су сугерисали да предложени Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи треба да буде ограни-чен на 20 година и додали да склапање поменутог Уговора "не тре-ба да омета спровођење мера на обједињавању Југославије и Бугар-ске, ако то руководства поменутих земаља сматрају нужним".¹⁰⁷

Совјетску сугестију да се важност уговора ограничи на рок од 20 година и да се са његовим објављивањем сачека до потписивања ми-ровног уговора Тито и Димитров су уважили.

После ступања на снагу мировног уговора са Бугарском, 14. сеп-тембра 1947. године, дошло је до Титове посете Бугарској, где је 27. новембра исте године у Евксинограду код Варне коначно свечано пот-писан већ утаначени Уговор.

Ако је питање Уговора са Бугарском најзад решено, питање ства-рања федерације Југославије и Бугарске ће не само остати и даље отво-рено, него ће се, као што ћемо то видети, и драматично заоштрити.

Сујројне сјрајшегије йрема Албанији као нейосредни узрок сукоба

"Први сукоб избио због Албаније." - *Тишо*¹⁰⁸

"Албанска ствар повод сукоба." - *Е. Кардељ*¹⁰⁹

"Повод, варница, избили су из неподударања, сукобљавања југо-словенске и совјетске политике према Албанији." - *М. Ђилас*¹¹⁰

У Титовим упорним настојањима да успостави најтешње односе са суседним земљама, Албанија је имала приоритетно место.

Посебну бригу према Албанији Тито је најпре испољавао током народноослободилачког рата. Овде мислимо не само на помагање пар-тизанске борбе у Албанији, ради чега је Темпо често боравио у тој земљи, него и на пристајање да се партизански покрет Косова и Мето-хије стави под команду албанског Главног партизанског штаба. То је

¹⁰⁶ Ibid, стр. 326.

¹⁰⁷ Ibid, стр. 327.

¹⁰⁸ В. Дедијер, *Нови йрилози...*, Трећи том, стр. 370.

¹⁰⁹ Ibid, стр. 316.

¹¹⁰ М. Ђилас, *Власи и йобуна*, Издавачка кућа "Књижевне новине", Београд 1991, стр. 122.

била не само врло крупна војна одлука, него и одлука са далекосежним последицама за послератни статус Косова и Метохије.

После рата Тито је према Албанији био још наклоњенији. Посебна наклоност према тој земљи огледа се најпре у томе што је Југославија 28. априла 1945. године признала нову албанску владу. То је била огромна политичка и морална подршка Албанији, јер су западне земље према тој влади заузимале врло непријатељски став.

Убрзо иза признавања албанске владе, то јест 10. јуна 1946. године, Југославија и Албанија су закључиле Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи. Закључење тог Уговора изазвало је оштро реаговање западних кругова и реакционарних кругова на Балкану - говорило се, писало и приговарало да Југославија хоће да прогута Албанију и да постане хегемон Балкана.¹¹¹

Југословенско руководство нарочито се трудило да помогне консолидацију Албанске партије рада и да развија што чвршћу сарадњу са њом. Та консолидација била је утолико неопходнија што су у партији постојале три фракције - једна либерална и прозападна, чији је главни представник био Сејфула Малешова и др Имер Дишница, друга - радикално антијугословенска, којој је на челу био Нако Спиру, и трећа - пројугословенска, коју је предводио организациони секретар Кочи Додзе. Генерални секретар Енвер Хоџа углавном је лавирао између тих фракција и прилагођавао се оној која је тренутно имала највећи утицај. Југословенска помоћ у консолидацији Албанске партије рада састојала се у слању квалификованих инструктора, у раду на обезбеђивању јединства и уздизању теоријског нивоа чланства. Она је свакако значила и фаворизирање пројугословенске струје у Албанској партији.

Паралелно са пружањем политичке помоћи Албанској партији ишло је и припремање значајних економских уговора између двеју земаља. Двадесет и седмог новембра 1946. године Југославија и Албанија су склопиле Уговор о усклађивању привредних планова, царинској унији и изједначавању валута.¹¹² Овај Уговор је схваћен као први корак ка стварању федерације двеју држава. Наредног дана, тј. 28. новембра закључено је десет других споразума у којима су прецизирани разни видови привредне сарадње између двеју земаља.¹¹³ Са албанске стране уговоре је у Београду потписао угледни албански руководилац Кочи Додзе.

¹¹¹ Упореди: В. Дедијер, *Југословенски-албански односи (1939-1948)*, "Борба". Београд 1949, стр. 136-137.

¹¹² Упореди: "Службени лист ФРНЈ", 1946, бр. 106, стр. 1421.- О овоме упореди такође и: М. Перовић, *Економски односи Југославије и Албаније (1947-1948)*, Београд 1951.

¹¹³ Упореди: *Преглед међународних уговора и дружих акаџа од међународно-правног значаја за Југославију од 1941. до 1965. године*, Београд 1966.

По Додзеовом сведочењу, совјетски амбасадор у Београду Садчиков тај Уговор није повољно коментарисао - најпре се уздржао да га коментарише, а на крају је само рекао "да су ти кораци превише далекосежни а да би се могли учинити на брзу руку".¹¹⁴

Средином 1947. године, тачније 12. јуна, Југославија је одобрила Албанији кредит у роби, материјалу и услугама у вредности од 2 милијарде динара. Издашност југословенске владе састојала се не само у томе што је додељена тако велика сума у време када је и сама Југославија оскудевала у много чему, него још више у томе што, како констатује Дедијер, "уопште није било ни предвиђено када ће се и под којим условима овај кредит вратити".¹¹⁵

Посебну бригу југословенско руководство посветило је организацији и јачању Албанске армије. У том циљу се од августа 1946. до јула 1948. године при Албанској армији налазила екипа Главне политичке управе Југословенске народне армије. Исто тако, формиран су и политички органи по јединицама.

Реорганизација партије у Албанској армији вршена је по југословенском моделу. Документи, упутства, приручници и сл. превођени су на албански и достављани албанским војним органима. "Није било ниједне одлуке која се доносила у Албанској армији по партији о политичкој линији, а да није била заснована на већ постојећим искуствима наше армије", констатује Дедијер.¹¹⁶ У пракси - наставља даље Дедијер - то је изгледало тако да су се све главније одлуке Главне политичке управе Југословенске народне армије спроводиле у живот у Албанској армији после два до четири месеца.

Посебну пажњу југословенско руководство испољавало је према албанској безбедности. У том смислу, када се ситуација усложнила и албанско руководство затражило стационирање југословенске јединице на албанској територији, Тито се одмах одазвао, па је од 15. јуна до 21. септембра 1946. године у Албанију упућен један југословенски ловачки ваздухопловни пук. Иако Тито пре тога није консултовао совјетско руководство, оно овом приликом није реаговало.

Тито је постао не само исувише благонаклон према гледањима албанских руководиоца на етнички комплекс, него је забранио повратак Срба и Црногораца насељеника на своја имања на Косову.

Изузетна Титова брига за Албанију и стално ангажовање да је свесрдно помогне објашњава се свакако тежњом да се Албанија као суседна земља политички и економски консолидује. Поред тога, такво

¹¹⁴ В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, Култура, Београд 1955, стр. 481.

¹¹⁵ В. Дедијер, *Југословенско-албански односи (1939-1948)*, стр. 171.

¹¹⁶ *Ibid*, стр. 161-162.

ангажовање објашњава се и решавањем етничког проблема - Косова и Метохије, јер најтешња сарадња са Албанијом олакшава решавање тог проблема. Радило се и о јачању личног угледа и утицаја Југославије не само у Албанији, него и у Бугарској, па и шире. Изузетно благонаклон пример југословенског односа према Албанији требало је да подстакне и друге земље народне демократије да се окрећу ка Југославији и да што више сарађују са њом. Били су ту у игри не само државни и персонални, него и шири то јест *сипраишешки* планови и интереси.

За остваривање Титових стратешких планова у односу на Албанију било је неопходно ограничити совјетски утицај у тој земљи, и Тито је на томе брижљиво и упорно радио. То ограничавање постављено је тако да Албанија своје односе са Совјетским Савезом одржава *ио-средсџвом* Југославије. То је, у ствари, значило да је Југославија *главни фактор* у аранжирању албанско-совјетских односа. За Стаљина то је било не само неприхватљиво, него ће то, као што ћемо видети, представљати и један од главних узрока сукоба са Титом у вези Албаније.

Свестрана и плодна југословенско-албанска сарадња и тежња југословенског руководства да потисне совјетски утицај ставили су Стаљина у ситуацију да, или Албанију сасвим препусти југословенском утицају, или да - ограничавањем југословенског утицаја - створи простор за совјетски. Совјетски стратешки планови у односу на Балкан и за блокирање Југославије определили су га за ову другу опцију.

Објашњавајући узроке сукоба са Стаљином у вези Албаније, Кардељ је, казује Дедијер, рекао: "Албанска ствар узрок сукоба. Руси тамо хтели да заседну."¹¹⁷

Ово је сигурно тачно, али Кардељ је *прећуџао* другу битну чињеницу за објашњење сукоба - да су и југословенски руководиоци не само хтели, него и *убрзано* радили на томе да заседну у Албанији.

Најглавнији разлог изузетне Титове наклоњености према Албанији и свестраног помагања те земље био је *ривалишеџи* са Стаљином у погледу предоминантног утицаја у тој земљи. У вези са тим, Ђилас је касније писао: "Тито је био све нервознији и почео је да пожурује уједињење са Албанијом. Пред уским кругом око њега он није скривао, а ни могао да сакрије, своје бојазни, да ће нас Руси заскочити и жоградити Албанију. Због тога је уједињење са Албанијом, уместо да се заснива на добровољности обе стране, све више добијало облик југословенске пенетрације."¹¹⁸

За Стаљина Албанија је такође била изузетно важна не само као географски и стратешки пункт, него још више ради *контролисана* и

¹¹⁷ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 316.

¹¹⁸ М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 63.

блокирања Југославије. Зато је он не само будно пратио Титову активност, него је намеравао и да га онемогући и осигура преминацију совјетског утицаја у Албанији.

Тито је хтео да претекне совјетску пенетрацију у Албанији и да, преко Албаније и Бугарске, онемогући Совјетски Савез да блокира Југославију, као и да са Албанијом и Бугарском створи један моћни савез за утицај на остале земље народне демократије.

Ривалитет Тита и Стаљина у односу на Албанију објашњава не само Титово интензивирање сарадње са том земљом, него и све помније Стаљиново праћење југословенско-албанских односа. Владимир Дедијер оправдано констатује да су у Москви "не само будно пратили југословенско-албанске односе, него и да није било сусрета Стаљина са југословенским руководиоцима на којем се није дискутовало о Албанији".¹¹⁹ Формално узето, то је рађено не само зато што је Стаљин сматрао да је сарадња Југославије и Албаније предимензионирана, него и зато што се југословенско руководство о томе није консултовало са Москвом. Суштински узето, то је више рађено због тога што се Стаљин бојао да га Тито у Албанији не блокира и не истисне из те земље.

Пошто је Тито Стаљина и Совјете стварно био претекао у Албанији, Стаљину није остало ништа друго до да га ограничава преко партијског форума и он ће тако и поступати. Стаљинова шанса била је, заправо, у томе што му је Тито својим пропустима у односима са Албанијом то и омогућавао, и што је фракционашка борба у Албанској партији рада попримила просовјетски исход.

Питање југословенско-албанске сарадње треба размотрити и са становишта идеолошких принципа, што ћемо у наставку и урадити.

Да ли је југословенска помоћ Албанији била принципијелна, добронамерна и равноправна, или је то била форма својеврсног експанзионизма? Ово питање треба размотрити не само зато што је антијугословенска струја у Албанској партији рада пре 1948. године сматрала да је југословенска политика себична, експлоататорска и чак хегемонистичка, него и зато јер је Енвер Хоџа после 1948. године написао дебелу књигу коју је насловио "Титоисти",¹²⁰ у којој је *саишанизовао* југословенску политику према Албанији. Најзад, ово питање треба размотрити и зато јер спада у шири контекст проблема који разматрамо - сукоба Стаљина и Тита 1948. године.

Ми сматрамо да је Титова политика према Албанији више била утилитаристичка, експанзионистичка и хегемонистичка, него комунистички принципијелна, то јест добронамерна, равноправна и узајамно

¹¹⁹ В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, стр. 483.

¹²⁰ Е. Нохха, *The Titoists*, Historical notes, Tirana 1992.

корисна. У доказивању ове наше смеле тезе нећемо се позвати ни на ставове антијугословенске струје у Албанској партији рада, нити на Хојуну књигу "Титоисти", мада се и то мора узимати у обзир. Позваћемо се на најсигурнијег и најугледнијег ауторитета у том питању - Едварда Кардеља.

У оквиру дискусија о совјетско-југословенским односима вођене на проширеној седници Политбироа КПЈ од 1. марта 1948. године - дакле *пре* избијања сукоба - отворено је и питање југословенско-албанских односа и Стаљинових примедба у том смислу учињених током Кардељевих разговора са њим, вођених у Москви 10. фебруара исте године.

Оспоравајући Стаљинове изјаве да они немају никаквог интереса за Албанску армију, па чак ни за саму Албанију, Кардељ је нагласио: "Албанију треба чврсто држати, јер смо много уложили и она је за нас важна..."¹²¹ Да се затражи да совјетски саветници у Албанији буду у саставу групе код нас...¹²² Имамо право да контролишемо шта Албанци раде, какве уговоре склапају."¹²³

Завршавајући своју дискусију, Кардељ је прецизирао: "Наша политика према Албанији, полит. и економ. као досад, с тим да Албанија извршава обавезе према нама и уколико хоће да ствара неке уговоре, треба да их усаглашава са нама."¹²⁴

Ови Кардељеви ставови остављају утисак да су југословенски руководиоци заиста гледали на Албанију као на некакав свој резерват и да су практично спроводили паролау "Држи чврсто".

Кардељеви ставови изражени на проширеној седници Политбироа КПЈ сведоче да су југословенски руководиоци тражили од Албаније *управо* оно исто што су Стаљин и совјетска влада тражили од Југославије - да се консултују, да усаглашавају ставове и уговоре и да чврсто држе свог партнера, а југословенски руководиоци су то *одлучно одбили* и са Стаљином због тога ушли у *ошворени* сукоб. Ради се о *двосмјерном аршину* и о *двојаким мерилу*, што је у односима комунистичких партија сасвим искључено.

Јачање свестране југословенско-албанске сарадње продубило је јаз између фракција које су постојале у Албанској партији рада. Антијугословенске снаге у партији иступиле су са тезом да сарадња са Југославијом иде на штету националних интереса албанског народа, јер та сарадња привилегује југословенску страну. Нако Спиру је тврдио да Југославија подређује Албанију и да ниски животни стандард

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

албанског народа долази од југословенске експлоатације Албаније. У свом противљењу привредној сарадњи са Југославијом он је ишао тако далеко да је одбијао да потписује поједине привредне аранжмане са Југославијом.¹²⁵ Против југословенско-албанске привредне сарадње и против југословенског утицаја у Албанији одлучно је иступао и Сејфула Малешова.

Ради сређивања стања у партији и разматрања привредних и политичких односа са Југославијом, од 26. фебруара до 2. марта 1948. године одржан је VIII пленум Централног комитета Албанске партије рада.

Осећајући да ће на пленуму бити оштро критикован, а по свој прилици и искључен из највишег партијског тела, Нако Спиру је пред одржавање пленума у свом кабинету извршио самоубиство. На пленуму је осуђен како његов антијугословенски став, тако и држање Сејфуле Малешове, који је том приликом искључен из Политбироа.¹²⁶

Пленум је не само одлучно реafirмисао југословенску политику према Албанији, него је дао и снажан подстицај развоју југословенско-албанској сарадњи у свим доменима друштвеног живота. У Резолуцији коју је Пленум донео се не само истиче нужност тесне сарадње са Југославијом, него се и наглашава да она треба да иде до обједињавања Албаније и Југославије "у једну државу - конфедерацију".

Ако се Стаљин до самоубиства Нако Спируа задовољавао да будно прати стање у Албанији и југословенско-албанске односе, после тог самоубиства он је одлучио да се о њему подробије обавести и да још будније прати збивања у Албанији. Ради тога је прихватио Титову сугестију да о том самоубиству разговарају југословенски амбасадор у Москви Владимир Поповић и неко из совјетског партијског врха. Стаљин је одредио члана Политбироа Андреја Жданова. Пошто ти разговори, вођени средином децембра, нису дали задовољавајући одговор у вези "случаја Наку Спируа" ни у погледу неких других питања, Стаљин је 23. децембра 1947. године упутио телеграм Титу у коме је саопштио да су током разговора Жданова и Поповића "искрсла нова питања", и затражио да у Москву пошаље одговорног друга, можда Ђиласа, или другог, упућеног у збивања у Албанији.¹²⁷

Тито је прихватио Стаљинов позив - одредио је Ђиласа као представника партије и уз њега је упутио војну делегацију да разговара о совјетској војној помоћи, коју су сачињавали начелник Генералштаба

¹²⁵ В. Дедијер, *Југословенско-албански односи (1939-1948)*, стр. 181.

¹²⁶ Ibid, стр. 196-197.

¹²⁷ Упореди: Й. Гиренко, *Стаљин - Тито...*, стр. 330. - Такође упореди и: В. Дедијер, *Нови прилози ...*, Трећи том, стр. 407-500.

ЈНА Коча Поповић, начелник Политичке управе ЈНА Светозар Вукмановић -Темпо, и шеф војне индустрије Мијалко Тодоровић.

По доласку делегације у Москву, Ђилас је 9. јануара 1948. године одмах позван на разговор са Стаљином. Разговор је вођен у Стаљиновом кабинету, а присутни су били још Молотов и Жданов. Стаљин је без чекања прекорно приговорио: "А вама се убијају у Албанији чланови Централног комитета! То је врло незгодно, врло незгодно."¹²⁸ Ђилас се сложио да је то врло незгодно и објаснио је да се Спиру убио због пропуста у политици и страха од одговорности.

Интересантно је да Стаљин самоубиство Нако Спируа није драматизовао. Чак је показао *крајњу* равнодушност према југословенској политици у Албанији. Међутим, то никако није било случајно.

У радовима у којима говоре о својим разговорима са Стаљином око Албаније Ђилас, Кардељ и други изnose да је Стаљин не само одобравао текућу југословенску политику према Албанији, него и да их је чак наговарао "да Југославија прогута Албанију".¹²⁹ С тим у вези ми сматрамо да то није било његово *право* мишљење - он је тиме хтео да југословенске представнике *испровоцира* и да извуче њихове *даље* намере у вези са Албанијом. Његово право мишљење полазило је од одлука Техеранске конференције одржане новембра 1943. године и фифти-фифти споразума са Черчилом утаначеног у Москви октобра 1944. године, који су га обавезивали да поштује британске интересе, и по којима се границе нису могле мењати.

Заошћравање проблема интернационализма и даља радикализација позиција

За време разноврсне и успешне сарадње Југославије са Бугарском и Албанијом настала су два озбиљна инцидента која су нагло драматизовала југословенско-совјетске односе и која су не само *најнејосредније* него и *највише* допринела сукобу Стаљина и Тита 1948. године. Ти инциденти су тај сукоб изазвали не само зато што су сами по себи били тешки, него још више и зато што су се збили у исто време, што је њихову тежину *знајно* увећавало. Њих су изазвали Тито и Димитров. Два инцидента од два тако угледна политичка и државна руководиоца и то у исто време - то је, као што ћемо видети, превршило Стаљинову чашу.

¹²⁸ Упореди: М. Ђилас, *Разговори са Стаљином*, стр. 93.- М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 74.

¹²⁹ Упореди: Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 105.- М. Ђилас, *Разговори са Стаљином*, стр.93.- М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 74.- В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, стр. 492.

Инцидент који је изазвао Георги Димитров настао је за време његовог боравка у Румунији. У интервју датом румунској штампи 18. јануара 1948. године он је, лансирао идеју широке федерације или конфедерације која би, поред Бугарске и Југославије, обухватала Албанију, Румунију, Мађарску, Чехословачку, Пољску и, нарочито, Грчку.¹³⁰ Алудирајући на већ изражено британско противљење бугарско-југословенској федерацији, он је нагласио да одговарајући народи не само да неће питати западне империјалисте за сагласност, него ће такву федерацију остварити и против њихове воље.

Лансирајући идеју тако широке федерације или конфедерације, Димитров је био свестан тешкоћа које она захтева, па је нагласио да је она "за нас једно преурањено питање" које "не стоји сада на дневном реду", али које ће безусловно сазрети и бити реализовано.¹³¹

Димитровљев пројекат федерације и конфедерације био је за Стаљина не само изненађење, него га је и озбиљно забранио, па чак и заплашио. Страх и забринутост долазили су најпре отуда што уз Тита стаје угледни актер међународног комунистичког покрета - Георги Димитров, што настаје опасност да се оформи *паралелни центар* народно-демократских земаља у коме би Тито био главни актер, што се у конфедерацију укључује и Грчка, која по договору Черчила и Стаљина из октобра 1944. године спада у британску интересну сферу и што Тито и Димитров одступају од платформе Резолуције донете на првом заседању Информбироа септембра месеца 1947. године, која је као *нейосредни* задатак дефинисала рад на консолидацији земаља народне демократије и очување њихове независности, као и борбу за очување светског мира, а не више и обухватне облике обједињавања.

Имајући све наведено у виду, Стаљин је одлучио да одмах и оштро реагује. Партијски лист "Правда" објавила је 23. јануара 1948. године Димитровљев интервју,¹³² да би се 28. јануара од њега одлучно оградила с образложењем "да ове земље немају потребе за неком сумњивом и вештачком федерацијом или конфедерацијом, него да ојачају и одбране своју независност и суверенитет мобилизирајући и организујући своје унутрашње народно-демократске снаге".¹³³

Дезавуисање Георги Димитрова била је врло крупна ствар јер се радило о истакнутом руководиоцу међународног комунистичког покрета и челнику нове Бугарске. Зато је, у име совјетског руководства, секретар ЦК СКП (б) Суслов о изјави "Правде" одмах обавестио Ти-

¹³⁰ Упореди: В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, стр. 495. .

¹³¹ Ibid.

¹³² "Правда", Москва, 21 јануара 1948. - В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 309.

¹³³ "Правда", Москва, 28 јануара 1948. - В. Дедијер, *op. cit.*, стр. 309-310.

та. Да ли је то обавештење имало за циљ да Тита благовремено упозна са скретањем и да га упозори, или да разједини Тита и Димитрова, тешко је рећи. Али тај поступак треба оценити као врло коректан.¹³⁴

Дезавуисан од стране совјетског партијског органа, Димитров је био принуђен да се и сам раскритикује. То је учинио у реферату на II конгресу Отачественог фронта Бугарске, одржаном 2. фебруара 1948. године. Том приликом он је признао "да су критичке белешке 'Правде не само оправдане", него и "да долазе као правовремено, корисно и драгоцено предупредјење против могућних и штетних занашења".¹³⁵

Иако је Димитровљева самокритика била не само јавна и потпуна, него у суштини и сервилна према совјетском руководству, Стаљин се тиме није задовољио, јер је било јасно да је тим интервјуом покренут цео комплекс односа земаља народне демократије.

Други инцидент изазвао је Тито одлуком да пошаље две дивизије југословенске војске у Албанију. Енвер Хоџа је, наиме, то затражио из страха да би Грци, због албанске помоћи грчким партизанима, могли упасти на албански југ и запосести део те територије. Дивизије су требале да буду комплетно опремљене до 15. фебруара 1948. године, а упућене у Албанију када све припреме буду сасвим завршене.¹³⁶

Одлуку о слању дивизија Тито је донео без консултовања са совјетским руководством, јер је сматрао да, када то тражи албанска страна, није потребно консултовати Москву. За Титову одлуку совјетски руководиоци су убрзо сазнали, најпре од албанских дипломата у Москви, а затим и од самог Енвера Хоџе.

Титова одлука да пошаље две дивизије у Албанију био је много озбиљнији инцидент од Димитровљеве изјаве, јер се радило не само о баратању с војском, него се то са војног гледишта чинило у врло ужареном и кризном региону.

Чим је Стаљин сазнао за Титову одлуку, он је 28. јануара 1948. године, преко Молотова, ставио у дужност совјетском амбасадору у Београду Лаврентијеву да се састане са Титом, или Кардељем и да им пренесе поруку у којој се најпре констатује да Москва о томе није била обавештена и истовремено је затражено обавештење.¹³⁷ Ради појашњавања совјетског демарша, у поруци су се изражавала страховања да би, у случају ступања југословенске војске у Албанију, Англо-Американци могли тај акт протумачити као окупацију Албаније од стране

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Г. Димитров, *Отечественный фронт*. Неговото развитие и предстоящите му задачи. Доклад изнесен пред Втория конгрес на Отечествения фронт 2-3 февруари 1948. год. София, Државна печатница 1948, стр. 26-27.

¹³⁶ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 303.

¹³⁷ Упореди: И. Гиренко, *Сталин - Тито...*, стр. 336.

југословенске војске и нарушавање њеног суверенитета, што би они могли искористити за војно мешање под изговором заштите независне Албаније. На крају поруке замољено је за објашњење целе ове ствари.¹³⁸

Наредног дана, то јест 29. јануара 1948. године, Тито је примио амбасадора Лаврентијева и у разговору признао да је одговарајућа одлука заиста донесена. Сакривање одлуке од Совјетског Савеза објаснио је страхом да би она могла пасти у руке неког неодговорног совјетског новинара и тиме допрети у јавност, што би угрозило целу ствар. У разговору са амбасадором Тито је не само бранио оправданост поменутог одлуке - очување интегритета Албаније, него је отишао и много даље - нагласио је да треба уразумити грчке монархисте, и додао да ће Југославија одлучно штитити свог суседа.¹³⁹

Иако је интимно сматрао да је одлука о слању двеју дивизија у Албанију исправна, Тито је на крају овог разговора изразио спремност да уважи совјетско гледиште и да ревидира своју одлуку.¹⁴⁰

Реакција Москве, изражена у Молотовљевој поруци Титу од 1. фебруара 1948. године, говори не само о великом неспоразуму, него и о потреби његовог хитног отклањања. У поменутој поруци је не само оспорено Титово гледиште да је слање поменутих двеју дивизија нормална ствар, него истакнуто и то да се тиме Совјетски Савез ставља пред свршен чин. Пошто Совјетски Савез и Југославија имају споразум о узајамној помоћи, он као савезник Југославије не може сносити одговорност без консултација и без сагласности совјетске владе, нагласио је Молотов у поменутој поруци.¹⁴¹

Третирајући случај врло благо, то јест као *неспоразум*, Молотов је додао да би ради избегавања неспоразума, несугласице требало искоренити.

Амбасадор Лаврентијев, који је истог дана уручио Молотовљевој поруку Титу, у извештају совјетској влади о Титовом реаговању констатује да је Тито у његовом присуству два пута прочитао Молотовљево писмо и да је признао да је требало да консултује совјетску владу, јер такве неправилне поступке међународна реакција може искористити да оптужи Совјетски Савез.¹⁴² Лаврентијев је нагласио и да је Тито обећао да југословенске дивизије неће бити упућене у Албанију.¹⁴³

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid, стр. 336, 337.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid, стр. 338.

¹⁴³ Ibid.

Иако је Тито извршио дужну самокритику, Стаљин тиме није био задовољан, јер је страховао од могућних сличних Титових поступака. Зато је 2. фебруара 1948. године наложио Молотову да Лаврентијеву упути поруку за Тита у којој се констатовало да "ми са вама имамо озбиљне несугласице у спољнополитичким питањима", а затим се указивало на "напрегнуту међународну ситуацију" и "потребу да се ти неспоразуми реше доласком овлашћених југословенских представника на неформално саветовање у Москви".¹⁴⁴ Две ствари, овде, падају у очи - истицање напрегнуте међународне ситуације и да ће саветовање у Москви бити неофицијелно. Рекло би се - другарска размена мишљења и убеђивање аргументима. А у ствари, радило се о оштрој критици и потписивању обавезујућег акта - "Сагласности", то јест усаглашавања ставова у питањима међународне политике.

Стаљин је Титову одлуку о слању дивизија у Албанију повезао са Димитровљевим интервјуом о федерацији источноевропских земаља датом румунској штампи, па је затражио и да представници бугарске партије дођу на разматрање поменутих питања у Москву.

У позиву југословенском руководству да упути своје представнике на саветовање у Москви речено је да су на то саветовање позвани и бугарски представници, што је било веома коректно.¹⁴⁵

Стаљинов захтев за разматрање насталих неспоразума југословенског руководство је уважило и, у том смислу, Политбиро је одредио еминентну делегацију за пут у Москву, коју су сачињавали: *Едвард Кардељ, Владимир Бакарић, Милован Ђилас и Владимир Појовић.*

Пада у очи да Тито није хтео да иде у Москву и то се, у најмању руку, мора узети као пропуст, не само зато што се радило о врло важним стварима, него и зато јер су - као што ћемо то видети - на састанак дошле најеминентније партијске личности. Тако је бугарска делегација дошла у највишем рангу - сачињавали су је Димитров, Коларов и Костов. И совјетска делегација је такође била врхунска - поред Стаљина, чинили су је: *Молојшов, Маљенков, Жданов, Суслов и Зорин.*

Титов недолазак свакако је иритирао Стаљина и створио врло лошу климу за разговоре, јер је Стаљин био веома осетљив, а исто тако и сујетан. Ово потврђује Ранковићева изјава у вези са тим: "Очекивали су да ће Тито бити у делегацији и били су бесни што није дошао."¹⁴⁶

Југословенска делегација је стигла у Москву 9. фебруара 1948. године, а састанак трију делегација одржан је 10. фебруара у Стаљиновом радном кабинету.

¹⁴⁴ Ibid, стр. 338.

¹⁴⁵ Ibid, стр. 339.

¹⁴⁶ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Том трећи, стр. 225.

Састанак трију делегација отворио је Молотов указивањем да су се у односима Совјетског Савеза, Југославије и Бугарске јавиле озбиљне несугласице и у том смислу навео је стварање бугарско-југословенског савеза из 1947. године, изјаву Георги Димитрова о федерацији источноевропских народних демократија, укључујући ту и Грчку, и о југословенским односима са суседном Албанијом. Те несугласице Молотов је оценио као недопустиве, како са партијског тако исто и са државног гледишта.¹⁴⁷

Док је Молотов био релативно умерен, Стаљин је крајње оштро критиковао Димитровљево изјаву о источноевропској федерацији - рекао је да се запетљао као комсомолац и да се понаша као секретар Комунистичке интернационале који је хтео да задиви свет, што ће рећи као великан и неоспорни ауторитет. Главни Димитровљев промашај Стаљин је, заправо, видео у томе што се није саветовао са совјетским руководством, чиме га је ставио пред свршен чин, и што су планови, о којима је он говорио, преурањени и нереални.¹⁴⁸

Желећи да смири подгрејану атмосферу, Кардељ је допустио могућност да се југословенско-бугарским друговима у питању федерације журило. О свим другим спољнополитичким питањима југословенско руководство се увек, то је неоспорно, консултовало са совјетским руководством, осим када је било у питању слање дивизија у Албанију.

Грубо поричући Кардељеве наводе, Стаљин је истакао да је слање тих дивизија било непромишљено, јер је могло изазвати озбиљне међународне импликације.¹⁴⁹

Оно што у Стаљиновом дијалогу са Кардељом заслужује највећу пажњу, јер погађа *суштин*у ствари, јесте Стаљиново истицање да се југословенски руководиоци уопште не саветују са њим, јер то сматрају оправданим принципом. "Ви се уопште не саветујете. То код вас нису грешке него принцип, да принцип!",¹⁵⁰ прекорно и оправдано је нагласио Стаљин. Ако је Стаљин, у крајњем случају, и био склон да разуме погрешке, он је одлучно *одбацио ригидни аутономистички принцип*, тј. да југословенско руководство *самостално и суверено*, што значи и *без консултовања* са совјетским руководством, одређује своју спољну политику и односе са земљама народне демократије.

Овим Стаљиновим приговором Кардељу идеолошка компонента сукоба дошла је до највишег изражаја. То говори да је сукоб имао не

¹⁴⁷ В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, стр. 498.- Џ. Гиренко, *Сталин - Тито*, стр. 339-340.

¹⁴⁸ В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, стр. 498-499. - Џ. Гиренко *Сталин - Тито*, стр. 340.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid, стр. 340-341. - М. Ђилас, *Разговори са Стаљином*, стр. - М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 81.

само изразиту идеолошку садржину, него и да је његова *окосница* у ствари, била *интернационализам* у комунистичком покрету, тј. да ли *сасвим* самостално деловати, или се *савештовати* и *договорно* доносити одлуке и *усклађивати* односе и акције.

Увиђајући да се југословенско руководство осамостаљује, Стаљин је на састанку инсистирао на неодложном и хитном стварању југословенско-бугарске федерације, јер је у њој, по свој прилици, видео средство ограничавања југословенског утицаја преко бугарског руководства које му је било наклоњено и јер ју је схватао као оруђе јачања совјетског утицаја у том региону.¹⁵¹ Предосећајући то, Кардељ и Ђилас су се одмах сагласили да ту федерацију треба одбацити. "Осећали смо да Стаљин хоће да нам подметне некаквог тројанског коња, што би значило крај независности социјалистичке и народноослободилачке Југославије",¹⁵² писао је касније Кардељ у вези са тим питањем.

Формално узевши, састанак у Москви је био успешан, актери су отклонили неспоразуме, а Димитров, Кардељ и Молотов су 11. фебруара потписали Уговор о обавезној спољнополитичкој консултацији између одговарајућих земаља о свим битним питањима у том домену.¹⁵³

Стаљин, по свој прилици, није био сасвим задовољан током састанка и исходом разговора. То би се могло закључити најпре по томе што југословенски представници нису позвани на обед, како је то било уобичајено.

Да совјетско руководство није било сасвим задовољно резултатима састанка може се закључити и по разговору који је Кардељ водио са Молотовом 13. фебруара, јер од Кардељевих захтева које је том приликом изложио ниједан није децидирано прихваћен - за војно снабдевање и сарадњу у домену војне индустрије речено је да ће бити разматрани од стране совјетске владе, а зајам од 60 милиона златних долара је једногласно одбијен због економских тешкоћа у земљи.¹⁵⁴ Кардељ је то мирно примио - без примедби, као да разуме совјетске тешкоће - каже се у записнику о разговорима.

Да совјетско руководство није било сасвим задовољно исходом разговора могло би се закључити и по томе што су, како Ђилас пише, совјетски службеници југословенску делегацију "у зору одвели на аеродром Внуково и сместили у авион за Београд - без икаквих протоколних почести".¹⁵⁵

¹⁵¹ Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 113, 115. - В. Дедијер, *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију*, стр. 499-500.

¹⁵² Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 114.

¹⁵³ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 319, 756.

¹⁵⁴ *Восточная Европа...*, стр. 756.

¹⁵⁵ М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 84.

Суштински гледано, састанак у Москви је још више разоткрио не само пукотине у односима Совјетског Савеза и Југославије, него је и даље продубио раније дивергентне позиције. Поред тога, он је не само антагонизирао гледања на југословенско-бугарску федерацију, него јој је, као што ћемо то видети, задао и смртни ударац.

Ако су совјетски руководиоци састанком у основи били незадовољни, југословенски учесници су њиме били крајње разочарани. Разочараност је била изазвана не само Стаљиновом оштрином у разговору и увредљивим порицањем југословенских теза,¹⁵⁶ него и совјетским подметањем потписивања акта о обавезном усаглашавању ставова у области спољне политике. Кардељ је тиме био толико револтиран и збуњен да је потписао тамо где је требало да се потпише Молотов, па су морали да документ поново прекуцају.¹⁵⁷ О лошем утиску који је састанак оставио на југословенске учеснике и о његовим последицама Ђилас је дао занимљиве податке.

Састанак у Москви био је преломни за југословенско партијско руководство, не само зато што је Кардељ обавестио Тита и остале руководиоце о крајње грубом Стаљиновом понашању - вређању и понижавању југословенског руководства, него и о његовој тежњи да југословенски покрет подреди својој политици. С тим у вези Ђилас је касније писао: "Наш боравак у Совјетском Савезу и састанак наше и бугарске делегације са Стаљином постали су не само врло антисовјетског препричавања, него и борбеног мобилисања..."¹⁵⁸

По повратку делегације из Москве, у Београду је 19. фебруара 1948. године одржан је састанак Политбироа КПЈ са једном једином тачком дневног реда - "Питање наших односа са СССР-ом".¹⁵⁹ То је, у ствари, била прва реакција на састанак у Москви од 10. фебруара 1948. године.

Записник са седнице Политбироа, који је водио Милован Ђилас, врло је кратак. Изненађујуће је да је у записнику записано само оно што је Тито рекао.

Пре разматрања односа са Совјетским Савезом Тито је констатовао "да у спољној политици често идемо исувише напред",¹⁶⁰ али овај став у записнику није конкретизован.

После Титовог уводног излагања Ђилас је прочитао извештај са састанка у Москви одржаног 10. фебруара 1948. године.

¹⁵⁶ Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 116-119.

¹⁵⁷ Ibid, стр. 116.

¹⁵⁸ М. Ђилас, *Пад нове класе*, стр. 87.

¹⁵⁹ *Записници са седница Политбироа Централног комитета КПЈ (11. јун 1945 - 7. јул 1948)*, стр. 233.

¹⁶⁰ Ibid.

У разматрању односа са Совјетским Савезом Тито је истакао "да размимоилажења о спољној политици није било" и као доказ навео је да смо "на свим међународним конференцијама помагали СССР".¹⁶¹ Признао је да је било мањих пропуста, као на пример, "да их нисмо обавестили, и то верујући да ће се они с тим сложити".¹⁶²

У вези слања дивизија у Албанију Тито је изнео побуде које су га на то навеле, али је истовремено истакао: "Грешка је што нисмо обавестили унапред, довољно је било обавестити, а не питати."¹⁶³ Овде се Тито вара - за овакву ствар обавештење није било довољно, требало је и те како питати. То ће наредна збивања свакако потврдити.

Оцењујући односе са Совјетским Савезом Тито је прецизирао: "Мислим да озбиљних мимоилажења нема. Наша линија остаје у спољној политици иста."¹⁶⁴

Тито се осврнуо и на питање федерације са Бугарском - изјаснио се против, са образложењем да ствар није зрела код бугарског руководства, а ни у нашем народу. "Она није прихватљива ни са економског становишта - још више бисмо се заплели у економске тешкоће."¹⁶⁵

Тито је говорио и о економским односима са СССР-ом, али у записнику није назначено шта је о томе рекао.

У питању наоружања наше армије Тито је био не само сасвим јасан, него и резолутан. "Морамо се ослонити у првом реду на своје снаге, извршити модификације у Петогодишњем плану и оспособити се за изградњу ратне индустрије."¹⁶⁶ На његов предлог, Франц Лескошек је задужен да предузме бригу о војној индустрији, што су остали и прихватили.

Са гледишта односа Југославије и Совјетског Савеза посебну тежину имају Титове речи да "морамо бити упорни у погледу наше линије, у погледу јачања улоге Југославије у свету".¹⁶⁷ Иако је он додао да је то и у интересу СССР-а, то је наглашено зато што је био свестан тешкоћа у односима са Совјетским Савезом и лоших перспектива у тим односима.

Иако Тито није био срдит, нити жучљив, он није имао поверења у Совјетски Савез. Чак је предосећао да ће се односи са том земљом погоршати. На то најпре наводи следећа његова изјава: "Не слати људе на школовање у СССР. Совјетски другови из многих ствари праве

---

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

погрешне закључке.¹⁶⁸ На то наводе и његове речи "да треба сазвати конгрес партије". Ово је, по свој прилици, први пут да се говори о сазивању конгреса партије. А конгрес се у начелу сазива онда када су у питању крупне ствари или забрињавајући догађаји.

Десет дана после седнице Политбироа, тј. 1. марта 1948. године, одржана је проширена седница Политбироа, на којој су, поред Петогодишњег плана, разматрана она иста питања која су разматрана и на претходној седници. Али, о Петогодишњем плану није се посебно расправљало - о њему се говорило из угла односа са Совјетским Савезом.

Шта је Тита навело да тако брзо иза прве седнице Политбироа сазове ову проширену седницу, тешко је рећи. Али, свакако мора да се у међувремену нешто озбиљно десило, јер је на овој седници став према Совјетском Савезу и његовом партијском руководству био *врло* оштар и критичан.

О току проширене седнице Политбироа знамо по кратком записнику који је водио Крсто Попивоца. Записник је, како је касније на њему констатовано, непотпун и несређен а делимично и нејасан¹⁶⁹ и због тога треба много зажалити, јер је на тој седници у *основи* утемељена сва каснија југословенска политика према Совјетском Савезу. У ствари, све касније седнице Централног комитета биће само употпуњавање и даље развијање начелних ставова формулисаних на овој седници.

Одређене допуне приказа тока поменуте седнице Политбироа ЦК - дискусије и закључака који су на њој донети - налазе се у информацији коју је Сретен Жијовић - Црни наредног дана дао совјетском амбасадору Лаврентијеву, па и њих свакако треба узети у обзир.

На проширеној седници Политбироа од 1. марта 1948. године Тито је најпре саопштио да је из Москве дошла депеша у вези слања двију дивизија у Албанију и признао да је погрешно што није о томе обавестио совјетску владу.¹⁷⁰

Оцењујући укупне совјетско-југословенске односе, Тито их је веома лоше окарактерисао - рекао је да су "запали у ћорсокак".¹⁷¹ За такво стање он је окривио совјетско руководство, које другачије гледа како на национално питање, тако и на међународне односе. "Код Руса је сазрела идеја заокружења централистичког"¹⁷² - нагласио је Тито.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 303.

¹⁷⁰ Проширена седница Политбироа ЦК КПЈ од 1. марта 1948. године, у *Записници са седнице Политбироа Централног комитета КПЈ (11. јун 1945 - 7. јул 1948)*, стр. 327.

¹⁷¹ Ibid, стр. 236.

¹⁷² Ibid, стр. 242.

Полазећи од већ изражених различитих и супротних гледања на међусобне односе Совјетског Савеза и Југославије, Тито је поставио питање: "Ко је у праву?" и истовремено одговорио - "Ми смо у праву а не они."¹⁷³ То је била оцена од *судбоносног* значаја.

Остали учесници састанка су не само подржали Тита, него су, чак шта више, његова гледишта и знатно радикализовали.

На седници је самосталност југословенског покрета и формално уздигнута на ниво *врховног* принципа. "Овде се ради о независности наше земље... Уговор су разбили због економског притиска... Треба да издржимо тај притисак. Независност је важнија. Ми нисмо фигура на шаховској табли"¹⁷⁴ - наглашавао је Тито током поменутог седнице.

У духу поменутог принципа одлучено је да се Југославија у изградњи социјализма треба да оријентише на сопствене снаге.

Иако је на проширеној седници Политбироа КПЈ решено да се треба отворено одупрети совјетским настојањима да Југославију подреде својој политици, ипак је наглашено да политика према Совјетском Савезу не треба да се мења и да се неће мењати. То су у дискусији истицали не само Тито и Кардељ, него и остали учесници.

На поменутој седници је сасвим одбачена идеја федерације са Бугарском - Тито је за њу рекао "да би то био тројански коњ у нашој Партији".¹⁷⁵

На проширеној седници Политбироа КПЈ није само критикован однос совјетског руководства према Југославији, него и сам совјетски политички систем. Речено је да се у Совјетском Савезу јавља великодржавни шовинизам и да се социјализам у Совјетском Савезу изрођава.

Са политичким системом, на проширеној седници Политбироа КПЈ критикована је и *глобална* стратегија совјетског руководства. Тако је Гошњак у излагању рекао да је политика Совјетског Савеза препрека међународној револуцији. У том смислу седница Политбироа такође показује да је сукоб Стаљина и Тита превасходно идеолошког карактера. Уосталом, и сам Тито је то у дискусији истакао: "Руси другачије гледају на своју улогу. Питање се поставља идеолошки."¹⁷⁶ И Кардељ је у дискусији рекао да је "у питању идеолошко размимоилажење у питању социјализма".¹⁷⁷

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid, стр. 238, 241, 243.

¹⁷⁵ Ibid, стр. 242.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid, стр. 240.

На седници је не само изражена претпоставка да ће се совјетски притисак на Југославију проширити и на остале сфере друштвеног живота и имплицитно изражена зебња од совјетског војног притиска, него је наглашена и потреба јачања југословенских оружаних снага као најпоузданије основе реалне државне независности.

Говорећи о својим разговорима са Стаљином, Кардељ и Ђилас су пренели да он није био сагласан са јачањем Југословенске народне армије и изнели мишљење да зато од Совјета не треба очекивати неку битнију војну помоћ. Плави, то јест Мијалко Тодоровић, је изнео да је Булгањин чак нагласио да је наша армија исувише велика и да је треба знатно смањити. То је образложио тиме да толика армија много кошта и да то снижава животни стандард народа. Уз то, он је додао и да толика војна сила није ни потребна, јер ако затреба, "ми смо ту".¹⁷⁸

Супротстављајући се совјетском гледишту, Ђилас је нагласио: "Ми морамо имати јаку армију - то је гаранција независности."¹⁷⁹ Исто гледиште у дискусији заступао је и Александар Ранковић.

У вези армије Тито је нагласио да се морамо ослањати на сопствене снаге и да имамо основа за војну индустрију. "Мораћемо за војну индустрију и наоружање много жртвовати. Од прича горе нема ништа. Сматрам да можемо издржати војску (финансијски)",¹⁸⁰ закључио је Тито.

О неопходности јачања југословенских оружаних снага као залог државне независности говори се и у закључцима поменуте седнице.

Проширена седница Политбироа КПЈ показује да је нови курс партије *сасвим* јасно назначен како у *идеолошком* и *системском*, тако и у *војном* питању. На седници Тито је дао и *нужно* теоријско утемељење тог новог курса: "Било би погрешно следити комунистичку дисциплину ако је то на штету неке нове концепције."¹⁸¹ То је имплицитно значило да су југословенски руководиоци носиоци те нове концепције и да зато имају право да ради ње напусте важећу комунистичку дисциплину. То ће се убрзо и практично десити.

Ставовима израженим у дискусији и закључцима које је донео Политбиро *фактички* је пређен Рубикон, иако партијско чланство ништа о томе није знало.

После проширене седнице Политбироа КПЈ дошло је до даљег заостравања совјетско-југословенских односа. Сретен Жујовић, који је са Родољубом Чолаковићем у суштини делио совјетско гледиште,

¹⁷⁸ Ibid, стр. 244, 238.

¹⁷⁹ Ibid, стр. 244.

¹⁸⁰ Ibid, стр. 247.

¹⁸¹ Ibid, стр. 242-243.

подробно је наредног дана обавестио амбасадора Лаврентијева о току седнице и закључцима који су донесени. То је Лаврентијев одмах доставио совјетском руководству у Москви, уз свој обилни негативни коментар, као што је то често и раније радио.

После добијених обавештења о току проширене седнице Политбироа КПЈ и закључака који су на њој донети Стаљину је постало до краја јасно да је југословенско руководство заузело супротан став према совјетском курсу и нагло је одлучио да се са њим оштро конфронтира. Ово не толико што се југословенско руководство осамостаљује од Совјетског Савеза колико због оштре критике совјетског социјалистичког *модела*. Критика модела је суштинска ствар и то је Стаљина и његове сараднике највише револтирало. Ако је у другим питањима и могао да попусти, у питању неприкосновене светиње он није хтео нити могао да попусти. Стаљинова разјареност била је утолико већа што је у југословенској критици совјетског политичког система видео елементе најодвратније платформе - троцкизма, и он ће касније ставове ЦК КПЈ упоређивати са троцкизмом.

Други догађај који је не само појачао, него и радикализовао Стаљинову озлојеђеност била је - као што смо то већ истакли - одлука југословенске владе од 9. марта 1948. године да се прекине са устаљеном праксом олаког давања совјетским стручњацима обавештења о економској делатности и плановима и да се таква обавештења стриктно вежу за југословенска централна тела и органе. То је значило да југословенско руководство не само са речи прелази на дела, него и да се *делом* тј. *ипрактично* дистанцира од Совјетског Савеза.

После наведених догађаја све је било решено како у погледу теоријских припрема за систематску критику југословенског руководства, тако и у погледу совјетског прелажења од речи на дела. У ствари, од тада припрема теоријске критике југословенских ставова и прелажење од речи на дела тећи ће паралелно. Све ће бити не само логички повезано, него и временски синхронизовано.

Припрема теоријске критике југословенских ставова поверена је *Одељењу за сјољне њослове ЦК СКП (б)*, које је у ту сврху користило обавештајне изворе и извештаје совјетског амбасадора у Београду Лаврентијева.

Совјетско прелажење од речи на дела било је, најпре, одбијање закључења совјетско-југословенског трговинског споразума за 1948. годину. То одбијање је већ било најављено југословенској привредној делегацији која је пре два месеца боравила у Москви.

У тежњи да предупреди такав ток догађаја Тито и Кардељ су 10. марта о томе разговарали са амбасадором Лаврентијевим. У разговору Тито је нагласио да му је непојмљиво зашто Совјетски Савез одбија да закључи привредни споразум са Југославијом а са осталим земљама народне демократије га закључује, кад је Југославија у рату

била верни савезник Совјетског Савеза и кад је данас демократија у њој учвршћена више него у осталим земљама Источне Европе. Одбијање закључења трговинског уговора био би ударац на извршење Петогодишњег плана, а створио би и политичке тешкоће, јер се тако нешто не може објаснити југословенским народима, а од народа се то не може сакрити. "У разговору Тито је неколико пута поновио да је таква одлука несхватљива, да није спојива са пријатељским односима између наше две земље и да она, ако се тако може рећи, вређа Југословене. Можда су у Совјетском Савезу нечим незадовољни што се збива у Југославији, али у једној породици има неспоразума међу браћом".¹⁸² На крају Тито је замолио Лаврентијева да све то официјелно саопшти совјетској влади. Лаврентијев није реаговао, рекао је само да ће ово мишљење југословенског руководства пренети Москви. Међутим, одлука совјетске владе већ је била донета, иако то Лаврентијеву још није било саопштено.

Пошто је постало очигледно да се у совјетско-југословенским односима јављају озбиљни проблеми, Лаврентијев је, као поуздани сведок и информатор, позван у Москву на консултовање, где је отишао сутрадан после разговора са Титом и Кардељом, тј. 11. марта исте године. Компетентни аутори који су имали увид у необјављена документа, истичу да је он знатно допринео заостравању ситуације и радикализацији совјетског става у југословенском питању.¹⁸³

У периоду од 12. до 18. марта 1948. године Стаљин је, са својим сарадницима и уз помоћ Лаврентијева, разматрао расположиве извештаје и на основу њих одлучио да се предузме даљи и одлучнији корак у теоријској критици југословенског руководства. У том смислу затражено је од Одељења за спољне послове ЦК СКП (б) да свој извештај о Југославији достави руководству и оно га је 18. марта доставило секретару задуженом за идеолошки рад М. А. Суслову.

Извештај Комисије ЦК СКП (б) носи карактеристичан наслов "О антимарксистичкој оријентацији руководиоца Комунистичке партије Југославије у питањима спољне и унутрашње политике". Извештај Комисије је карактеристичан и по својој оштрини - то је докуменат који превазилази све совјетске оптужбе на рачун Комунистичке партије Југославије које ће током преписке руководства уследити. У њему се руководство југословенске партије не само на најгори начин критикује, него се и директно оптужује за напуштање класних принципа и револуционарног курса.

Полазни грех југословенског руководства је не само "потпуно пре небрегавање марксистичко-лењинистичке теорије" него и да, "њего-

¹⁸² *Восточная Европа...*, стр. 778.

¹⁸³ *Ibid*, стр. 878.

ва спољна и унутрашња политика носи антимарксистички карактер".¹⁸⁴ Као други грех се сматра "игнорисање Совјетског Савеза као решавајуће снаге лагере демократије и социјализма".¹⁸⁵ На трећем месту је "прецењивање достигнућа у развоју Југославије на путу у социјализам".¹⁸⁶

Нарочито оштре критике упућене су спољној политици југословенског руководства - речено је да оно у том домену испољава "националну ускост и ограниченост". То се доказује тиме што "не узимају у обзир интересе других страна и братских партија" и "игнорисањем националних достигнућа других народа".¹⁸⁷

Као пример испољавања националне ускости и ограничености југословенског партијског руководства узимају се његови односи према Бугарској и Албанији. Према Бугарској југословенско руководство се односи негативски, а према Албанији турски и хегемонистички.

Као посебна замерка југословенском руководству истиче се његова "претензија на руководећу улогу на Балкану и подунавским земљама".¹⁸⁸ Из тога се изводи ограничавање совјетског утицаја у Албанији - каже се да руководству југословенске Компартије смета да Совјетски Савез има *нејасредне* односе са Албанијом. "По њиховом мишљењу, Албанија треба да има непосредне везе са Совјетским Савезом само кроз југословенску владу. Југословенски представници гздују у тој земљи као у својој колонији."¹⁸⁹ Овим је назначена суштина спора са југословенским руководством око Албаније.

У извештају се југословенско руководство оптужује да недовољно уважава фактор класне борбе. То се најпре доказује тиме што свом народу не говоре о коначном циљу - изградњи социјализма и комунизма, него о "постизању пуне демократије". То се такође доказује јачање кулачких елемената на селу. Карактеришући југословенску политику према кулацима као опортунистичку, тај опортунизам се везује за Бухарина.

Посебно место у извештају заузима критика става југословенског руководства према партији - мешање партије и Народног фронта и раздвајање партије у Народном фронту. "Опортунизам и ликвидаторство у питању улоге и места партије у систему народнодемократске државе"¹⁹⁰ - то је општа оцена односа југословенског руководства према Комунистичкој партији.

¹⁸⁴ Ibid, стр. 789.

¹⁸⁵ Ibid, стр. 791.

¹⁸⁶ Ibid, стр. стр. 794.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid, стр. 788.

¹⁸⁹ Ibid, стр. 794.

¹⁹⁰ Ibid, стр. 797.

Са указивањем погрешака југословенског руководства у односу на партију, критикује се и њихов погрешан стил партијског руковођења - напуштање колективног руковођења. Главна кривица у овом погледу сваљује се на Титова леђа. Уместо колективног руководства, "Тито фактички сам остварује руковођење целокупним друштвено-политичким животом земље и њеном спољном политиком", што код њега "порађа вождизам, самољубље и надменост".¹⁹¹ Поред тога, истиче се да Тито свиме руководи "уз одсуство елементарних знања основа марксистичко-лењинистичке теорије".¹⁹²

На крају поменутог извештаја се тврди не само "да лидери југословенске Компартије нису марксисти", него и да "праве озбиљне политичке грешке" које их "претварају у улицие буржоазије у спровођењу унутрашње и спољне политике земље".¹⁹³ Улицие буржоазије - најгори је могући квалификатив који се даје само томе ко је на граници да изађе из класно-револуционарног фронта, што је у овом случају недопустиво чак и у интерној употреби.

Извештај Одељења за спољне послове ЦК СКП (б) представља основни документ за критику југословенског руководства. Ставови који су у њему формулисани ући ће у каснија писма која ће ЦК СКП (б) упутити ЦК КПЈ - посебно у писму од 27. марта и 4. маја 1948. године.

Са припремом теоријске критике ЦК КПЈ предузете су нове и одлучније практичне мере према Југославији, које је совјетско руководство непосредно везало за одлуку југословенске владе да ускрати совјетским стручњацима информације о економским активностима.

Осамнаестог марта 1948. године наложено је амбасадору Лаврентијеву да Титу и Кардељу преда саопштење у коме се констатује да је поменута одлука о ускраћивању обавештења не само "совјетско руководство запрепастила", него и да је у супротности са ранијим договором. Оно што нас је "још више поразило", наглашава се у поменутој поруци, то је "да југословенски управни органи ту меру спроводе једнострано, без икаквог предупређења или објашњења узрока. Совјетска влада сматра подобна дејства југословенске владе као акт неповерења према совјетским радницима у Југославији и као израз недружљубља у односима са Совјетским Савезом. Имајући то у виду, совјетска влада је дала налог одговарајућим министарствима да одмах повуку своје специјалисте и раднике из Југославије",¹⁹⁴ каже се на крају поруке.

¹⁹¹ Ibid, стр. 798.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid, стр. 799-800.

¹⁹⁴ Упореди: Й. Гиренко. *Сталин - Тито...*, стр. 356-367.

Истог дана југословенска влада била је обавештена да совјетски органи повлаче совјетске војне саветнике из Југославије, а наредног 19. марта да повлаче и привредне стручњаке. Тиме су совјетско-југословенски односи запали у још озбиљнију кризу.

Од жучне узајамне кришике до коначног раскола

После ових догађаја уследиће преписка између ЦК КПЈ и ЦК СКП(б), у којој ће се отворити и разматрати цео комплекс совјетско-југословенских односа.

Пре конкретног разматрања преписке рећи ћемо да ако она на почетку оставља утисак да је сукоб био међудржавни, касније ће се све више и убедљивије показивати да је сукоб био претежно *доктринаран* и да је његова окосница интернационализам у комунистичком покрету.

Званично совјетско обавештење да повлаче своје војне и привредне стручњаке из Југославије подстакло је Тита да се наредног дана, тј. 20. марта, писмом обрати В.М. Молотову и да изрази став југословенског руководства у вези са тим повлачењем.

У писму Тито признаје право совјетске владе да све стручњаке опозове кад хоће, али оспорава "поражавајућу мотивацију" којом се то повлачење образлаже - да су окружени неповерењем и недружељубљем. Поричући ту оцену, он је истакао да је однос према поменутиим стручњацима кроз читаво време њиховог боравка у Југославији био не само добар већ, да је однос према њима био управо братски и најгостопримљивији". Зато је то - наставља Тито - "за нас чудновате, неразумљиво и дубоко нас погађа".¹⁹⁵

Ускраћивање давања података совјетским представницима и инструкторима Тито је објаснио чињеницом да је раније сваки чиновник у нашем министарству давао коме било потребне и непотребне информације, и да су се тиме одавале државне тајне које су могле пасти у руке нашим заједничким непријатељима. Он је ускраћивање објаснио и чињеницом да нема никаквог специјалног споразума по коме би југословенска влада морала давати сличне податке. Поред тога, он је истакао да највишим совјетским представницима никада таква обавештења нису ни ускраћивана.

Указујући да наведени разлози нису узрок мера које је совјетска влада предузела према Југославији, Тито је истакао да би жеља југословенског руководства "била да нам Влада СССР-а отворено саопшти у чему је ствар, да нам укаже на све што она мисли да није у скла-

¹⁹⁵ Писма ЦК КПЈ и Писма ЦК ВКП(б), "Борба", Београд 1948., стр. 17.

ду са добрим односима између наших земаља".¹⁹⁶ Истовремено је упозорио совјетску владу да "треба да буде опрезна према информацијама које добија од југословенских људи, јер оне нису увек ни објективне, нити тачне, нити добронамерне".¹⁹⁷ Овде се алудира на Жујовића, иако се он не помиње.

Шаљући поруку совјетском партијском руководству, Тито је ставио у задатак амбасадору В. Поповићу да се састане са Молотовом и да у непосредном контакту настоји да издејствује поништење одлуке. Молотов је Поповића примио 24. марта и о том разговору са њим оставио је кратку забелешку. У разговору Поповић је молио да Совјетски Савез поништи своју одлуку, јер нема никакве сумње у пријатељске односе Југославије према Совјетском Савезу.¹⁹⁸ То је Молотов одбио са образложењем да "совјетска влада не на речима, него на делу стоји за пријатељство са Југославијом" и да се "код совјетске владе речи и дела не разилазе".¹⁹⁹ На Поповићево питање да ли је за све то право окривљавати само Југославију, Молотов је кратко одговорио "У даном случају - да."²⁰⁰ Поводом Молотовљевог одговора Поповић је приметио да ће Југословенима и Титу бити тешко схватљива таква ситуација, а Молотов је приметио "да совјетска влада полази од факата, а не од претпоставки".²⁰¹

Молотовљев категорични став у питању поништења одлуке о повлачењу совјетских стручњака најавио је и категорични званични одговор совјетског партијског руководства.

Двадесет седмог марта 1948. године совјетско руководство упутило је одговор на претходно Титово писмо Молотову.

Овде најпре треба приметити да је Титово писмо било упућено по државној линији тј. Молотову, јер се радило о међудржавним односима. У одговору Стаљин је преписку пребацио на *партијску* линију, што је много озбиљније и званичније. Друго што треба приметити је да совјетско партијско руководство у свом писму обухвата не само питања која је Тито био покренуо, него и све аспекте совјетско-југословенских односа - од специфичних питања, тј. ускраћивања давања обавештења совјетским представницима и повлачења совјетских војних и привредних стручњака, до *начелних и бијних* теоријска питања. Трећа ствар која пада у очи је да писма неће потписивати Стаљин лично или његов најближи сарадник, рецимо Молотов, него ЦК СКП(б), што преписци даје посебну тежину.

¹⁹⁶ Ibid, стр. 18.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ *Восточная Европа...*, стр. 801.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

Стаљин и његови сарадници очекивали су другачији одговор -самокритику и спремност на уступке и на изглеђивање спора. Уместо тога, у југословенском писму потврђен је не само ранији став, него је и радикализован. Зато је Стаљинова реакција не само крајње оштра, него и аподиктична - југословенски одговор се сматра "неистинитим и због тога потпуно незадовољавајућим".²⁰² Тезе југословенског руководства се побијају и на увредљив начин.

Пошто је Титово писмо сведочило да он неће ни најмање одступити, направљен је и план обрачуна са њим - Стаљиново писмо истог дана упућено је свим чланицама Информбироа - да се са њим упознају, да се са Стаљином солидаришу и да буду спремне за еветуалну критику југословенског руководства.

Титова објашњења у вези ускраћивања информација совјетским стручњацима и његов став у вези повлачења совјетских стручњака партијско руководство СКП(б) је опширно коментарисало и истовремено их је категорички одбило. При томе се позвало на извештаје амбасадора Лаврентијева и на друге совјетске званичнике у Југославији. Додатни совјетски аргумент за недружељубље и за непријатељско окружење био је да је југословенска државна безбедност надгледала не само совјетске специјалисте и представнике совјетске владе, него чак и представника СКП(б) у органу Коминформа, друга Јудина.

У закључном осврту се одговорност за створену ситуацију пребацује на југословенску владу.

Доктринарни део писма је много опширнији, а и неупоредиво значајнији.

Од доктринарних приговора, а могло би се чак рећи оптужби, на прво место је стављен југословенски *антисовјетизам*. Тај антисовјетизам се доказује изјавама југословенских руководиоца да се СКП(б) изрођава, да у СССР-у влада великодржавни шовинизам, да СССР тежи да економски освоји Југославију, да је Коминформ средство за освајање других партија од стране СКП(б) и сл. Ове квалификације се карактеришу као "леве фразе", чиме се алудира на троцкизам.²⁰³

У писму ЦК СКП(б) југословенско руководство се оптужује не само да је заузело антисовјетску позицију, него и да сматра "да је само Југославија прави носилац револуционарног социјализма. Наравно, смешно је слушати сличне приче о СКП(б) сумњивих марксиста типа Ђиласа, Вукмановића, Кидрича и др., које круже међу многим руководиоцима" и које "стварају антисовјетску атмосферу која погоршава односе између СКП(б) и КПЈ",²⁰⁴ каже се у поменутом писму.

²⁰² Писма ЦК КПЈ и Писма ЦК ВКП(б), стр. 33.

²⁰³ Ibid, стр. 34.

²⁰⁴ Ibid, стр. 34-35.

Југословенска критика совјетског система се одбацује и осуђује, и јер није отворена и поштена, каква би морала бити, него непоштена, закулисна и клеветничка - јавно се СКП(б) хвали и уздиже до неба, а иза леђа се најоштрије осуђује. Југословенска критика се и непосредно упоређује са Троцким - каже се "кад је он наумио да објави рат СКП(б)-у, оптуживао ју је на исти начин".²⁰⁵

Друга доктринарна оптужба тиче се револуционарног субјекта, то јест партије, њеног *сџајуса* и *улоге* у изградњи социјализма. Југословенском руководству се замера не само зато што је партија полу-легална, него и да се она раствара у Народном фронту Југославије. То се доказује Титовом јавном изјавом да партија нема другог програма различитог од Народног фронта. Приговорено је и што партија не води *ређуларни* живот - конгреси се не одржавају, руководство се не бира него кооптира, у партији нема демократије, запостављена је критика и самокритика и др. Као карактеристично се истиче и то да је министар унутрашњих послова Александар Ранковић кадровик партије, што значи да су партијски кадрови стављени под контролу министра безбедности.

Поменути приговори, који су у суштини били тачни, упућени су мање због бриге о стварној демократији у партији, јер је такве демократије још мање било у совјетској комунистичкој партији, него што се Стаљин бојао да би Тито - настављајући *йлурализам* политичких субјеката из времена рата - то могао наставити и у периоду изградње социјализма и тиме нарушити општеважећу теорију о одлучујућој улози партије у конституисању новог друштва.

Југословенско партијско руководство се оптужује да се у партији "не осећа дух политике класне борбе", и то се доказује порастом капиталистичких елемената на селу, као и у граду пуним кораком.²⁰⁶ Уместо да то спречава, партија се уљуљукује трулом опортунистичком теоријом мирног урастања капиталистичких елемената у социјализам, позајмљеним од Бернштајна, Фолмара, Бухарина. Ово је била изузетно тешка дисквалификација, по свој прилици најтежа од свих осталих, чак и оних које ће касније уследити.

Трећи приговор наизглед није доктринарни него персонални - односи се на В. Велебита, тада помоћника министра спољних послова, који је окарактерисан као енглески шпијун. Међутим, Велебит је ту обичан смоквин лист - суштина је да Тито преко Велебита држи отворена врата према Черчилу и Западу уопште и да жели да стекне њихову наклоност. "Могуће је да југословенска влада мисли да искористи

²⁰⁵ Ibid, стр. 35.

²⁰⁶ Ibid.

Велебита баш као енглеског шпијуна. Како је познато, буржоаске владе сматрају за потпуно дозвољено да имају у свом саставу шпијуне великих империјалистичких држава, чију милост желе да себи обезбеде и сагласне су на тај начин, да се ставе под контролу тих држава."²⁰⁷ Овде је алузија да тако поступа и југословенско руководство више него очигледна.

Опортунизам према Енглезима Тито је, као што смо то већ видели, признао у случају персоналног састава југословенске владе - укључивањем Милана Грола а искључивањем Станоја Симића. Иако је Тито у овом питању већ био извршио критику на прилично сервилан начин, Стаљин је и даље остао резервисан у овом погледу. У ствари, он се и даље бојао да би Тито могао скренути са платформе социјализма и поћи путем екви-дистанце, чиме би штетио не само совјетским интересима у Југославији, него и социјализму у целини. Зато је о питању Велебита у преписци не само тако опширно писао, него и онако *ултимативно* захтевао да Велебит буде смењен, јер ако он и даље остане на том положају, совјетска влада сматра да је лишена могућности да води отворену преписку с југословенском владом преко Министарства иностраних послова. Приметимо да ће овај совјетски ултиматум бити прихваћен - Велебит ће ускоро бити смењен и упућен на боловање.

После пријема писма ЦК СКП(б) од 27. марта припреман је пројекат одговора који је требало да се разматра и усвоји на састанку Централног комитета. Када је пројекат одговора био готов одржана је седница ЦК КПЈ која је трајала два дана - 12. и 13. априла 1948. године. Седница је врло значајна како са гледишта разматрања совјетских оптужби, тако и са гледишта прихватања усвајања одговора, као и утврђивања одговорности за давање Совјетима погрешних информација. На седници су разматрана три питања - писмо ЦК СКП(б), привредни систем и Конгрес КПЈ.

На почетку Тито је говорио о затегнутим односима са СССР-ом и у том смислу је прочитао примљене депеше. После тога дао је драгоцену информацију о непосредним узроцима сукоба. "Сукоб (не би се могло рећи да је то сукоб) дошао је по питању Албаније. Случај припреме за слање дивизије у Корчу... Као другу чињеницу Руси су узели Бледски споразум. Разилажење по вањско-политичким питањима..."²⁰⁸

Пре дискусије Тито је затражио да дискусија треба да буде "мирна и хладна" и "да се изјасни сваки члан".²⁰⁹ Буро Пуцар је мишљења да се предложи ЦК СКП (б) да пошаље делегацију, или да дођу његови

²⁰⁷ Ibid, стр. 36.

²⁰⁸ В. Дедијер, *Нови прилози...*, Трећи том, стр. 373.

²⁰⁹ Ibid, стр. 370.

људи овде. Тито то прихвата. Вида Томшич предлаже да се уз писмо пошаље и документација, што Тито такође прихвата.

Учешће Сретена Жујовића у дискусији изменило је ток целе ствари, јер је он не само отворено, него и одлучно, бранио Стаљинове критике политике КПЈ. Он је био не само против упућивања писма ЦК СКП (б), него и против таквог става заузетог према Совјетском Савезу, јер такав став "ставља нашу партију у судбинску ситуацију".²¹⁰

Жујовић је "изразио чуђење да се неко може супротставити линији која иде из СССР-а".²¹¹ Истовремено, он је поставио питање шта и куда даље и где ће бити место Југославије у борби против империјализма. Поред тога, истакао је да се не сме направити судбоносна грешка у односу на Совјетски Савез. Неправилно је што мислимо да су закључци ЦКП (б) настали на основу нетачних информација и да одбацујемо све што они кажу. Указујући да је Совјетски Савез основна снага социјализма, он је закључио: "Сва су питања подређена томе, тј. јачању Совјетског Савеза."²¹²

Величајући Стаљина, Жујовић је истакао: "Морамо тражити потпуни смисао сваке Стаљинове речи. Како ћемо бити уверени и уверити народ да смо на правилном путу ако се са тим не слаже СКП (б) и Стаљин? Мислим да на томе ми грешимо, а не они."²¹³

Жујовић је приговорио и за узношење југословеског руководства. "Ми се постављамо као равни са СКП(б) и тврдимо да су се у СССР-у извршиле идеолошке промене. Апелујем на нашу комунистичку савест кад донесете одлуку"²¹⁴ - закључио је Жујовић.

Узимајући реч Тито је приговорио учесницима седнице да су се у вези писма изјаснили, али не и у погледу Жујовића. После тога уследиле су жучне полемике са Жујовићем и оштре критике његових позиција.

У оквиру тих дискусија Жујовић је поново иступио против тога да се писмо шаље совјетском руководству. Истовремено је приговорио за претенциозност југословенског руководства. "У погледу исправности појединих другачијих гледишта ми се изравнавамо са СКП (б)."²¹⁵ На то је Тито одмах реплицирао: "Ми смо равноправни - по учењу МЕЛ и Стаљина", и додао да су ово све неправедне оптужбе.²¹⁶

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid, стр. 270.

²¹⁴ Ibid, стр. 372.

²¹⁵ Ibid, стр. 377.

²¹⁶ Ibid.

На Титову дискусију Жујовић је приметио да "по низу теоријских питања нисмо дали јасан став". А у односу на Совјетски Савез изразио је безрезервну подршку. "Ја се не бојим зависности од Совјетског Савеза... Ја мислим да је циљ да наша земља буде у саставу СССР-а. Изградња социјализма без Совјетског Савеза пашће у воду",²¹⁷ нагласио је Жујовић.

Узимајући реч у дискусији Ђилас је рекао да су "оптужбе клевета и лаж".²¹⁸

Резимирајући дискусију Тито је врло оштро реаговао на совјетске оптужбе. "Совјетски Савез мора сазнати да је то заблуда. Примити писмо значи бити подлац, признати оно што није... Треба да будемо сталожени. Можда је (писмо) негде преоштро."²¹⁹

Као главни кривац за нетачне информације назначен је Андрија Хебранг, који није присуствовао седници јер је био под судском истрагом.

Седница ЦК КПЈ настављена је и 13. априла - била је испуњена жучним нападима на Жујовића, али ми то нећемо даље разматрати.

Овде ћемо изнети и неке карактеристичне ставове који су у дискусији формулисани.

Алудирајући на Совјетски Савез, Тито је изјавио: "Револуција не једе своју децу. Деца наше револуције су поштена."²²⁰ Ово ће, на жалост, убрзо у пракси бити дематовано.

Интересантна је и констатација Моше Пијаде. Изјављујући да га је писмо совјетског руководства запрепастило, он је додао: "Тито је био у праву кад је претпостављао да оне ситне ствари нису прави узрок (сукоба)."²²¹ Пошто смо и ми тако мислили, тим ситним стварима у раду нисмо ни поклонили никакву пажњу.

Карактеристични су и неки Кардељеви ставови - прво, његов приговор совјетском руководству за ускост и догматизам. "Совјетски теоретичари дубоко су у историји СКП(б) - не виде нове форме у развоју."²²² Карактеристичан је и његов оптимизам у погледу југословенског успеха. "Ја сам дубоко непоколебан да ће се ЦК СКП(б) уверити у правилност нашег става".^{222бис}

На крају дискусије Тито је истакао да се "примају измене у писму и закључак".

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid, стр. 318.

²¹⁹ Ibid, стр. 381.

²²⁰ Ibid, стр. 382.

²²¹ Ibid, стр. 379.

²²² Ibid, стр. 382.

После усвајања писмо је адресовано Стаљину и Молотову и упућено је 13. априла 1948. године. Писмо су у име ЦК КПЈ потписали Тито и Кардељ.

У писму се совјетске оптужбе везују за Хебранга и Жујовића - каже се да су "они главни кривци у погледу давања нетачних и клеветничких информација совјетским представницима у Југославији".²²³ Истовремено, совјетском руководству се приговара што информације није проверило код одговорних људи у нашој земљи, и још више, што их није тражило било од ЦК КПЈ или од југословенске владе.

Оптужбе које је совјетско руководство упутило југословенским челницима опширно се коментаришу и као нетачне и увредљиве одлучно одбацују.

У оквиру разматрања југословенско-совјетских односа формулисан је значајан теоријски став који задире у проблем пролетерског интернационализма - каже се: "Ма како неко од нас волио земљу социјализма - СССР, он не сме ни у ком случају мање волети своју земљу, која такође изграђује социјализам..." Даље се додаје: "Ми добро знамо да се то тако схвата и у Совјетском Савезу."²²⁴ Ово је куртоазно речено јер су совјетски руководиоци сматрали да се Совјетски Савез мора уздизати изнад своје домовине и да је то критериј истинског интернационализма.

Други значајни доктринарни став који се у писму формулише је *специфичности* путева у социјализам. Наглашавајући оданост југословенског руководства социјализму, истовремено се истиче да се ради о специфичном социјализму и о специфичном путу у социјализам.

Ако се све совјетске оптужбе одбацују, оданост совјетској партији и Совјетском Савезу се снажно наглашавају - каже се да ће југословенско руководство увек остати благодарно совјетској партији и марксистичко-лењинистичкој науци која "нас је руководила до сада и која ће нам и убудуће бити водила". За Совјетски Савез се каже да "нам је служио и даље ће нам служити као велики пример"²²⁵ и да "његову помоћ нашим народима тако високо ценимо".²²⁶

Оно што је на овој етапи у погледу насталог спора карактеристично је да се он своди на неспоразум. "Наше је најдубље уверење да је по среди тежак неспоразум до кога није смело доћи и који се мора најхитније ликвидирати у интересу ствари којој наше партије служе."²²⁷ Ради

²²² Ibid.

²²³ Писма ЦК КПЈ и Писма ЦК ВКП(б), стр. 18.

²²⁴ Ibid, стр. 19.

²²⁵ Ibid, стр. 26.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid, стр. 26.

ликвидирања тог неспоразума предлаже се да ЦК СКП(б) пошаље једног или више својих чланова, који ће овде имати све могућности да свако питање темељно проуче.

Одговор ЦК СКП(б) на писмо југословенског партијског руководства уследио је 4. маја 1948. године. Тај одговор је не само врло опширан, - много опширнији од свих осталих писама, него и у критици много радикалнији. На самом почетку се констатује да "документи које су потписали другови Тито и Кардељ, не само да не значе никакав прогрес у упоређењу с претходним документима Југословена, него, напротив, још више замршују ствар и заоштравају конфликт".²²⁸ Као "нарочито карактеристично" се сматра "тон документа који се не може квалификовати другачије него као претерано амбициозан".²²⁹

Југословенском партијском руководству се замера и што критику не прима марксистички него малограђански, то јест као увреду која кињи престиж ЦК КПЈ.

После ових *начелних* критика подробно се разматра проблем опозивања совјетских војних и цивилних стручњака из Југославије, са тежњом да се докаже правилност совјетског става. Још одлучније се инсистира на случају Велебит и његовој шпијунској активности. Посебна пажња поклања се совјетском амбасадору Лаврентијеву, за кога су Тито и Кардељ рекли да нема права да ма од кога тражи извештаје о раду наше партије, јер то није његов посао. С тим у вези се истиче да такав став проистиче из опште позиције југословенске владе, која заједно са југословенским партијским руководством не види разлику између спољне политике СССР-а и спољне политике Англо-Американаца и која сматра да Југославија треба према Совјетском Савезу да води исто онакву политику као и према Енглеској и Америци. Као докази за ову тезу наводи се Титов говор у Љубљани 27. маја 1945. године који се не само подробно коментарише, него и оштро критикује као антисовјетски. Он се узима и као основа за постојећи став југословенског руководства према совјетском амбасадору Лаврентијеву.

У писму се поново покреће питање Ђиласове изјаве о понашању војника Црвене армије у Југославији - да они у моралном погледу стоје ниже од официра енглеске армије, и то се такође узима као доказ за антисовјетизам.

Посебна пажња посвећена је "неправилној политичкој линији Политбироа ЦК КПЈ у питањима класне борбе у Југославији".²³⁰ Ту се,

²²⁸ Ibid, стр. 36.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid, стр. 43.

позивањем на Лењина, износи марксистичка теорија класне борбе, разматра однос радништва и сељаштва у револуцији, тврди да је југословенско руководство у свим овим питањима напустило марксистичко-лењинистичку позицију и заменило је ситнобуржоаском и мењшевичком.

Из југословенског игнорисања одлучујуће улоге радничке класе у револуцији и изградњи социјализма изводи се и неправилна политика Политбироа ЦК КПЈ у питању односа партије и Народног фронта - растварању партије у Народном фронту и др.

На основу наведених погрешака совјетско руководство изводи закључак да је "положај КПЈ забрињавајући", посебно што се партија изрођава, губи револуционарни карактер и аутентичан стил рада.

Посебно место у писму посвећено је уображености југословенског партијског руководства и оно се узима као главна сметња увиђања и исправљања грешака. "Ми сматрамо да у основи неприправности Политбироа ЦК КПЈ да часно призна своје грешке и да их савесно исправи - лежи претерана уображеност југословенских руководилаца. Њима се, после постигнутих успеха, завртела глава, они су се понели и држе се да им је море до колена. Они не само да су постали уображени, него још и приповедају уображеност, не схватајући да уображеност може упропастити југословенске руководиоце."²³¹

После ових оптужби наводе се Лењинови ставови о штетности уображености и о потреби да се увиђају и признају своје слабости и промашаји, и истовремено истиче да се большевичка партија у пракси придржавала свих Лењинових ставова.

У вези уображености Тита и његових блиских сарадника на основу успеха у народноослободилачкој борби формулише се став да заслуге и успеси рецимо КП Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније нису ништа мање него заслуге и успеси југословенске Компартије. У наставку се још истиче да је после десанта на Дрвар совјетска армија притекла у помоћ и створила неопходне услове за долазак Комунистичке партије Југославије на власт. Наглашава се и да заслуге руководилаца у прошлости не искључују могућност да код њих постоје озбиљне погрешке у садашњости.

Предлог југословенског руководства да се у Југославију пошаљу представници ЦК СКП(б) који би тамо проучили питање совјетско-југословенских неслагања се одбацује као погрешан са образложењем "да се не ради о проверавању појединих чињеница, него о принципијелном размимоилажењу."²³²

²³¹ Ibid, стр. 41.

²³² Ibid, стр. 50.

На крају писма се подсећа да су са проблемом совјетско-југословенских неслагања већ упознати Централни комитети девет комунистичких партија које имају свој Информбиро, констатује да би било неправилно те партије искључити из разговора о тој ствари и предлаже да се ово питање расправи на најближем састанку Информбироа.

После пријема писма ЦК СКП(б), 9. маја 1948. године одржана је седница Политбироа. На седници су разматрана три питања: писмо ЦК СКП(б) као одговор на писмо ЦК КПЈ, извештај комисије о случају С. Жујовића и А. Хебранга, и питање Албаније.

После читања писма ЦК СКП(б) Тито је узео реч и то писмо оценио не само као "страшно", него је и нагласио "да се оно не може примити".²³³ С тим у вези, Тито је предложио да се "закључи дискусија са ЦК СКП(б) путем једног кратког писма", јер "наша земља чини највеће напоре у изградњи социјализма".²³⁴

Титов став у односу на предстојећи састанак Информбироа био је резолутан. "На *сасијанак* Комунистичког *информационог* бироа нећемо ићи, јер је дискусија беспредметна, пошто су *нас* већ све партије осудиле."

У погледу Жујовића и Хебранга закључено је да се усвоји извештај комисије. Став према њима је на поменутој седници радикализован у том смислу што је одлучено да се они искључе из Партије и предају на даљу истрагу органима јавне безбедности. Предузете су и мере да им се одузме посланички имунитет и да се њихов случај објасни пред партијским чланством.

У разматрању односа са Албанијом Тито је констатовао да су се односи са том земљом погоршали и истовремено нагласио да је "по питању Албаније правилан став који је заузела наша влада."²³⁶ Обостране обавезе треба да се утврде уговором - закључио је Тито.

На седници је одлучено да се крајем јуна 1948. године одржи конгрес партије, и да се припреме реферати и статут партије. Реферат о партији поднеће Тито, о спољнополитичкој ситуацији Кардељ, о организационом питању Ранковић, а о власти Моша Пијаде.

Иако је став југословенског партијског руководства већ био јасно дефинисан на поменутој седници Политбироа, од тада до слања одговора совјетском руководству протекло је читавих десет дана - послат је 21. маја 1948. године. За разлоге овог кашњења нема одговора у документима, а ни ми не успевамо да га објаснимо. Али, одговор ЦК

²³³ Седница Политбироа ЦК КПЈ од 9. маја 1948. године, у *Зайисници са седница Полибироа ЦК КПЈ...*, стр. 248.

²³⁴ Ibid.

²³⁶ Ibid, стр. 249.

КПЈ је сасвим у духу одлука седнице Политбироа од 9. маја - писмо је кратко, а исто тако биће последње.

У одговору се најпре истиче да је писмо ЦК СКП(б) учинило тежак утисак и изражава жаљење што совјетско руководство није прихватило да су све оптужбе против нас резултат погрешног обавештавања.

Указујући да не бежи од критике по принципијелним питањима, југословенско руководство је истакло да не прихвата да се спор са совјетском партијом решава пред Информбироом. То се објашњава тиме што је стављено у неравноправан положај и јер су о совјетском писму упознате и друге партије, које су га већ подржале, Југословенско руководство дало је други предлог за решавање насталог спора - да без присуства на састанку Информбироа - "на делу докаже да су оптужбе против нас неправедне - то јест градићемо упорно социјализам и остати верни Совјетском Савезу, остати верни науци Маркса, Енгелса, Лењина и Стаљина".²³⁷ На крају писма се самоуверено и одлучно поручује: "Будућност ће показати, као што је и прошлост показала, да ћемо остварити оно што Вам обећавамо."²³⁸

За потпуније схватање југословенског става у текућем спору, значајне податке даје забелешка В. Мошетова о разговору са Титом и Кардељом вођеном приликом предаје совјетског писма од 19. маја и уручивање југословенског одговора совјетском руководству од 21. маја 1948. године. Забелешка је била прављена за М. А. Суслова.

Мошетов истиче да је приликом предаје совјетског писма Тито био нервозан, али да се споља трудио да буде спокојан. У разговору Тито је говорио о предстојећем партијском конгресу и нагласио да ће то бити масовни конгрес. Нарочито је нагласио бригу о побољшању животног стандарда југословенске радничке класе и истицао улогу те класе у изградњи социјализма. Кардељ је говорио о борби против кулаштва, о национализацији скоро свих предузећа, тј. производних и трговачких, о кулаштву као главном непријатељу на селу и о предстојећој борби са њим, о развоју кооперације, и др. Очигледно је да је разговор био у духу совјетских сугестија и захтева и да је био срачунат на ефекат у том смислу. То је и сам Мошетов приметио и у забелешци истакао.²³⁹

Титови ставови изражени приликом предаје југословенског одговора на совјетско писмо од 4. маја су такође врло карактеристични. Он је без устезања и подробно говорио о југословенским погрешкама. "Ми нисмо склонили сакривати да у нас није било, нема и неће бити погрешака, но зашто нам повремено на њих не указивати и не разматра-

²³⁷ Писма ЦК КПЈ и ЦК ВКП(б), стр. 26-27.

²³⁸ Ibid, стр. 27.

²³⁹ *Восточная Европа...*, стр. 876.

ти их? Можда би по неким питањима било дискусије и разногласја, јер ми радимо у различитим условима"²⁴⁰ - нагласио је Тито. Он је говорио и о начелним погрешкама. Ето, у писму су наведене погрешке теоријског карактера, многе од њих издвојене од целине ствари. Но, њих је било много више него ли је у писму назначено. А затим је предложио и како би спор требало да се реши. "Најбоље, а по нашем мишљењу, и најправилније решење питања" било би "да у нас дођу 2-3 члана ЦК, који би све ствари сагледали на лицу места, а после би решили шта је правилно, а шта неправилно."²⁴¹ Сада се стиче утисак да смо иступили против свих, што није тачно; "Нама изгледа то питање сада треба оставити отвореним, нека се мало улежи, а после се поново вратити на њега."²⁴²

У разговору Тито се пожалио и на амбасадора Лаврентијева - рекао је не само да смо са њим незадовољни, него и "да је он у многоме сукривац у нашим односима".²⁴³ Ова Титова примедба је много више тачна него ли је он сам тада то знао.

На писмо југословенског руководства совјетско руководство је одговорило врло брзо, тј. 22. маја, што говори да му се журило да ствари што пре доведе до краја. Одговор представља даљу радикализацију критике и оптужби. У писму се најпре констатује да је "последње писмо југословенског руководства учинило нов корак на путу продубљавања оних најгрубљих принципијелних грешака", на које је совјетско руководство у свом последњем писму указало.²⁴⁴ А затим се побијају основне тезе југословенског руководства.

Теза југословенског руководства о неравноправном положају КПЈ у вези предвиђеног састанка Информбироа се одбацује као неприхватљива, јер су на оснивачкој скупштини поменуте организације југословенски учесници искористили право критике италијанске и француске комунистичке партије, и јер би одбијање учешћа на предвиђеном састанку Информбироа значило ликвидацију већ устаљеног реда. Неодрживо би било да југословенско руководство користи право да критикује друге а да се не пружи могућност другим друговима да њих критикују. То би значило да они траже привилегован статус у Информбироу.

Совјетско руководство одбацује и југословенску тезу да је критика грешака руководства југословенске Компартије од стране ЦК СКП(б) основана тобоже на неправилним информацијама - јер за то

²⁴⁰ Ibid, стр. 878.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Писма ЦК КПЈ и ЦК ВКП(б), стр. 50.

не наводе никакве доказе и јер, у ствари, немају шта да кажу у своју одбрану.

Одбијањем да призна и исправи своје грешке, југословенско руководство показује да се не само удаљава од марксизма - лењинизма, него и да све више запада у антисовјетизам. Карактеристично је да се за тај антисовјетизам нарочито оптужује Тито: "Политбиро ЦК КПЈ и нарочито друг Тито треба да знају да су они својом антисовјетском и антируском политиком која се у последње време спроводи у свакодневној пракси, учинили све да би поткопали поверење према себи од стране комунистичке партије и владе СССР-а."²⁴⁵

Југословенско одбијање да учествује на предстојећем састанку Информбироа и да прихвати дискусију о спору са совјетским руководством најтеже се квалификује, то јест као *издаја* јединственог фронта народних демократија и Совјетског Савеза. "Пошто је Информбиро партијна основа јединственог фронта, таква политика води ка издаји ствари међународне солидарности трудбеника и значи прелаз на позиције национализма, непријатељској ствари радничке класе."²⁴⁶

На крају писма се наглашава да без обзира да ли ће представници југословенске партије учествовати на поменутом састанку, "ЦК СКП(б) инсистира на претресању питања о стању у југословенској Компартији на следећем заседању Информбироа".²⁴⁷

Са овим писмом завршена је преписка између ЦК СКП(б) и ЦК КПЈ. Свако је остао при своме, па је совјетско руководство решило да предстојеће заседање Информбироа арбитра.

Пошто је било сигурно да ће се на наредном заседању Информбироа расправљати о стању у Компартији Југославије, и веровало да ће одлука бити негативна, Политбиро ЦК КПЈ је одлучио да том заседању достави кратку "Изјаву", која је упућена 20. јуна 1948. године. У њој се износи гледиште југословенског руководства на критике које му је ЦК СКП(б) упутио и поново објашњава зашто југословенски представници не могу да учествују на заседању. У изјави нема нових елемената - резимирају се битни ставови из писама које је ЦК КПЈ упућивао ЦК СКП(б)-у.

Три ствари, ипак, заслужују да се наведу. Прво је став "да је само заједничко испитивање спорних питања на лицу места... једино правилан поступак" и да поступак који је предузео ЦК СКП(б) "није у духу споразума и принципа добровољности на којима почива Информбиро".²⁴⁸ Друга је поновно апеловање на ЦК СКП(б) и на Информбиро

²⁴⁵ Ibid, стр. 52.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid, стр. 28.

да се сложе с југословенским мишљењем о потреби директног додира између две сукобљене партије ради решавања несугласица. Треће је молба да се, на основу изнетих ставова, разматрање стања у КПЈ скине с дневног реда заседања Информбироа, јер је таква дискусија неправилна без нашег пристанка.

Југословенски апел није уважен. Седница Информбироа одржана је 28. јуна 1948. године у Букурешту. На њој је продискутовано стање у КПЈ и на крају је, у вези са тим, донета посебна Резолуција. У тој Резолуцији се "одобрава поступак ЦК СКП(б) којим је предузета иницијатива у раскринкавању неправилне линије ЦК КПЈ".²⁴⁹ Погрешке југословенског руководства износе се према писмима које је ЦК СКП(б) упутио ЦК КПЈ-у, али се критика знатно радикализује.

Главне оптужбе на рачун југословенског руководства које су у Резолуцији формулисане су напуштање позиција марксизма-лењинизма и антисовјетизам. У њој се тврди да КП Југославије скреће са марксистичког пута на пут "народњачке кулачке партије", да "у партији влада потпуни терористички турски режим",²⁵⁰ да је искључење Хебранга и Жујовића сраман чин и потврда антисовјетизма, јер су то били искрени пријатељи Совјетског Савеза и да је прокламована политика ликвидације кулака као класе авантуристичка. Комунистичка партија Југославије се оптужује да се у њеној међународној политици повлађује империјализму ради стварања њихове наклоности, што води изрођавању Југославије у обичну буржоаску републику, па чак и њено претварање у колонију империјалистичких држава, као и да се она, неприхватањем погрешака и одсуством са заседања Информбироа не само отцепила од јединственог социјалистичког фронта, него и да се "сама искључила из породице братских комунистичких партија и јединственог комунистичког фронта, и према томе, из редова Информбироа".²⁵¹

На крају Резолуције се изражава нада да у КПЈ постоје здрави чланови чији је задатак да "присиле своје данашње руководиоце да отворено и поштено признају своје погрешке и да их поправе... или, ако се данашњи руководиоци КПЈ покажу за то неспособни - да их смене и истакну ново интернационалистичко руководство Комунистичке партије Југославије. Информбиро не сумња да ће Комунистичка партија Југославије моћи да испуни овај часни задатак" - каже се на крају поменутој Резолуције.²⁵²

²⁴⁹ Резолуција Информационог бироа комунистичких партија о стању у Комунистичкој партији Југославије, Букурешт, 28. јун 1948. године, "Борба", 30. јун 1948. године.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Ibid.

Наредног дана после објављивања Резолуције Информбироа, тј. 29. јуна 1948. године ЦК КПЈ дао је "Изјаву" поводом поменути Резолуције. У изјави се поново разматрају и побијају све битне оптужбе које су југословенском партијском руководству упућене. Поред тврдње да су оптужбе засноване на "клеветима, измишљотинама и непознавању стања у Југославији", истиче се и да оне "представљају покушај рушења угледа Компартије Југославије и у иностранству и у земљи..."²⁵³ Одбацује се и тврдња да је КПЈ, одбијањем да учествује на заседању Информбироа, повредила јединство комунистичког фронта са образложењем "да се јединство тог фронта не заснива на признању измишљених у исконструисаних грешака и клевета, него на чињеници да ли је политика једне партије стварно интернационалистичка или није."²⁵⁴ Оно што у изјави има посебну тежину је став да је осудом КПЈ, "Информбиро прекршио принципе на којима је основан, а који су предвидели добровољност сваке партије у односу на прихватање закључака".²⁵⁵

Свесно да ће оптужбе ЦК СКП (б) против ЦК КПЈ непријатељска пропаганда искористити у циљу клеветања Совјетског Савеза, Југославије и осталих земаља народне демократије, југословенско руководство је истакло да за то "не сноси никакву одговорност, јер их никаквим својим поступком није изазвало".²⁵⁶

На крају изјаве ЦК КПЈ позива чланство да збије редове у борби за остварење партијске линије и још снажније настави са изградњом социјализма, јер је то једини начин да праксом докажемо неоправданост поменутих оптужби.

Пошто је, као што смо видели, на седници Политбироа од 9. маја 1948. године одлучено да се не учествује на наредном заседању Информбироа, питање тог учешћа се у партијском руководству није више уопште постављало. Међутим, после заседања Информбироа у Букурешту и осуде КПЈ, то питање је отворено не само у партијским масама, него и у републичким руководствомима. Тако је скоро комплетно руководство Босне и Херцеговине сматрало да су југословенски представници требали узети учешћа на састанку Информбироа, а то је створило озбиљан политички проблем.

Ради решавања поменутог проблема, 7. јула 1948. године одржана је седница ЦК КПЈ. Ми нећемо разматрати ток седнице, драматику

²⁵³ Изјава Централног комитета Комунистичке партије Југославије поводом Резолуције Информационог бироа комунистичких партија о стању у Комунистичкој партији Југославије, *Писма ЦК КПЈ и ЦК ЦКП(б)*, стр. 29.

²⁵⁴ *Ibid*, стр. 32.

²⁵⁵ *Ibid*.

²⁵⁶ *Ibid*, стр. 32-33.

колебљивих, која је у случају Родољуба Чолаковића чак ишла и до помисли на самоубиство, и мучна убеђивања колебљивих.²⁵⁷ Уместо тога изнећемо неке карактеристичне ставове који су у дискусији формулисани. Алудирајући на Совјетски Савез, Тито је изјавио: "Револуција не једе своју децу. Деца наше револуције су поштена." Ово ће, на жалост, убрзо у пракси бити демантовано, јер ће тврдокорне присталице Информбироа за то и главом плаћати.

Карактеристични су и неки Кардељеви ставови - прво, његов приговор совјетском руководству за ускост и догматизам. "Совјетски теоретичари дубоко су у историји СКП (б) - не виде нове форме у развоју." Карактеристичан је и његов оптимизам у погледу југословенског успеха. "Ја сам дубоко непоколебан да ће се ЦК СКП (б) уверити у правилност нашег става." Занимљив је и Кардељев став о Титовој оставци, о којој је било речи на седници ЦК КПЈ од 12. и 13. априла 1948. године, који је овако забележен: "Помисао Тита на оставку. Шта би било од наше земље?"

Посебну пажњу привлачи и изјава Хасана Бркића. "Мислио сам да смо ми са више залагања могли да постигнемо то да не дође до овог односа"²⁵⁸ што сматрамо да је добро уочено. Међутим, одмах из овога уследило је Титово и Пијадино питање: "Шта сада мислиш"? На то је Бркић одговорио: "Убеђен сам у правилност линије ЦК."^{258a}

Указујући да има пуно колебања не само у редовима активиста него и у самој партији, Благоје Нешковић је нагласио да треба "ударити по елементима", што је убрзо и одлучно урађено.

Симптоматична је и Кардељева рефлексција: "Зашто ми нисмо ништа признали? Признати ово немогуће је. Помисао Тита на оставку. Шта би било од наше земље?"²⁵⁹ Ова изјава оставља утисак да се ништа није хтело признати да би се Тито сачувао на челу Партије, јер признање таквих грешака имплицирало би и смену челника Партије.

Указујући да има пуно колебања не само у редовима активиста, него и у самој партији, Благоје Нешковић је нагласио да треба "ударити по елементима",²⁶⁰ што је убрзо и одлучно и практично урађено.

Пошто је питање учешћа југословенских представника на заседању Информбироа у Букурешту принципијелно, а и још увек спорно питање, ми ћемо о њему укратко изнети и наше мишљење.

²⁵⁷ Седница Политбироа ЦК КПЈ и Покрајинског комитета КПЈ за Босну и Херцеговину од 7. јула 1948. године, у *Зайисници са седница Политбироа...*, стр. 253-258.

²⁵⁸ Ibid, стр. 256.

^{258a} Ibid.

²⁵⁹ Ibid, стр. 258.

²⁶⁰ Ibid, стр. 257.

Разлоге свог неучествовања на заседању Информбироа у Букурешту југословенско руководство је, као што смо то видели, навело у писму совјетском руководству и на томе се не треба задржавати. Међутим, поред тих разлога, постоје и други на које је Тито указао у разговору са Мошетовом 21. маја 1948. године. То је разлог *досијојансџива, њоноса и ѡресџиџа*. "Ми сматрамо, да у низу питања ми не само да нисмо гори од других, који су се већ постарали да нас раскритикују, не само да нас раскритикују него и да нам читају лекције. Имам у виду Мађаре, Румуне и Чехе. Зар је код нас више капиталиста него у њих? Зар је у њих мање кулака него код нас? Зар су у њих постигнути већи производни резултати него код нас? Зар смо ми пролили мање крви у борби против непријатеља, у том смислу и тих земаља, чије партије хоће да нас поуче?"²⁶¹

Трећи разлог неучествовања на заседању Информбироа у Букурешту је страх од могућег, или чак вероватног "несрећног случаја". Због озбиљности ствари о којој се расправљало, на састанак нису могли као раније, ићи чланови Политбироа - морао је поћи лично Тито, и њему је то било савршено јасно. Пошто није имао намеру да се покори, по аналогји са ранијом совјетском праксом страховао је да му се може десити да се не врати.

Ми сматрамо да је ово страховање било неоправдано јер је Тито био личност међународног угледа, па би таквој личности подметнути смрт и то на туђој територији било исувише ризично и компромитујуће. На крају, он је учешће у Букурешту могао условити тиме да са собом доведе своје обезбеђење, као што је то урадио приликом сусрета са Черчилом у Казерти августа 1944. године.

Одмеравајући шта га је више мотивисало да не оде у Букурешт - страх или понос, ми сматрамо да је ово друго било много битније, јер је он био изузетно амбициозна, претенциозна и поносна личност.

Титово учешће на предстојећем заседању Информбироа у Букурешту посматрано са становишта измене већ заузетог става од стране осталих чланица Информбироа и направљених планова, било би несврхисходно, јер је сценарио осуде био брижљиво и ефикасно припремељен. Али, се питање учешћа не може поставити само са тог становишта. Мора се ствар сагледати и из других аспеката и такође укључити историјска димензија.

Са гледишта организационог питања, класне солидарности и комунистичке дисциплине *ѡребало* је ићи, јер - како је давно речено - "племство обавезује" - у овом случају чланство обавезује. Поред тога, морало се ићи јер ако су југословенски представници на оснивачкој

²⁶¹ Восточная Европа..., стр. 876.

скупштини Информбироа користили право да друге критикују, сада су морали другима пружити прилику да то исто ураде. Најзад, ми сматрамо да је много горе да КПЈ буде осуђена и искључена из организације без присуства, него са учешћем, одбраном своје платформе и последњим упозорењем и завештањем.

Ми смо убеђени да је, уместо "Изјаве" коју је ЦК КПЈ објавио после доношења Резолуције Информбироа, у ствари, требало припремити *илајџформу* властитог виђења како *глобалних* проблема међународног комунистичког покрета и народно-демократских држава, тако и југословенско-совјетских односа и све то смело изложити на заседању. То свакако не би изменило ситуацију, али би оставило други утисак у историји. То би било боље и са гледишта морала и моралног ефекта у покрету.

Ми сматрамо да није часно побећи са мегдана, нарочито за страну која је чврсто веровала да је у праву и која је била тако *ирејшенциозна* - веровала је да је авангардна. Требало је упорно и до краја, тј. и на заседању Информбироа бранити своје ставове.

У вези са овим проблемом треба истаћи да није у традицији радничког и комунистичког покрета да се избегавају конфронтације на форумима. Иако је Бакуњин сматрао да му је Маркс монтирао оптужбе и да се ради о клеветима, он је прихватио присуство на Хашком конгресу 1872. године и ватрено бранио своје ставове, знајући при том да ће, као мањина, бити осуђен и искључен из Интернационале. Исто тако је поступио и Бернштајн у конфронтацијама са ортодоксним марксистима - Кауцким, Бебелом и др. - на партијским конгресима немачке социјалдемократије. И лидери *Радничке опозиције* су прихватили да се конфронтирају са Лењином на X конгресу СКП(б) иако су знали да ће бити у мањини и да ће бити жигосани и осуђени. Па ни Троцки није Стаљину бежао са мегдана док га овај није 1929. године најурио из Совјетског Савеза.

Истина је да се Информбиро донекле разликовао од организација које смо поменули, али то не мења ствар, јер је био *комунистичка организација* суочена са борбеним капиталистичким фронтом, и јер су као што смо истакли, идеолошка везаност за покрет и револуционарна дисциплина, као и већи практични ефекти, обавезивали су да се заседању Информбироа присуствује.

Лоџичко-системајска анализа сукоба

После *генетичко-хронолошке* анализе, у којој смо укратко размотрили предисторију и историју сукоба Стаљина и Тита 1948. године, прећи ћемо на *лоџичко-системајску* и *кријичку* анализу тог сукоба.

Питање одговорности за настајак сукоба

Прво питање које ћемо у овој логичко-систематској анализи размотрити јесте питање *одговорности* за настајак сукоба.

У одговору на ово питање рећи ћемо да су одговорности за настајак сукоба *подељене*. Приметићемо да је и сам Тито на почетку сукоба тако мислио. Иако је сматрао да је совјетско руководство више криво, он је признао да кривицу сноси и само југословенско руководство. У записнику са седнице ЦК КПЈ од 12. и 13. априла 1948. године се каже: "Тито: Могли сте и ви приметити да су се у последње време затегли односи између нас и СССР-а. Било је, несумњиво, кривице и код нас, али кривице није било /само/ код нас..."²⁶² Задатак, а и тешкоћа, научног истраживања овог сукоба састоје се у томе да се покаже не само које су одговорности сваког од антагониста, него и ко је на крају више одговоран. Упркос тим тешкоћама, осмелићемо се да те одговорности бар донекле утврдимо.

Стаљинове одговорности у сукобу су двојаке - формалне и доктринарне.

Стаљинове формалне одговорности су најпре у томе што је у сусретима са југословенским руководиоцима, као и у каснијој преписци са њима, употребљавао исувише оштар језик и испољавао исувише ауторитаран, па чак, може се рећи, и увредљив тон. Његов став је био више патерналистички, него саветујући, толерантан и другарски. У преписци с Титом Стаљин је не само оштро и грубо, него и *много* приговорио - више него ли је на почетку стварно било потребно. Релативно малим стварима придао је исувише велики значај - питању увреде совјетске армије, питању југословенских односа према совјетским стручњацима и друго.

Стаљинове *доктринарне* одговорности су много битније. Он је исувише круто схватио руководећу улогу СКП(б) у међународном комунистичком покрету - скоро у смислу *ипатернализма* Пошто су га лидери комунистичких партија титулисали са "*Хазјанин*", он је тај статус схватао у *најбуквалнијем* смислу речи, као директно командовање. У ствари, он је односе у међународном комунистичком покрету, то јест односе *различитих субјеката* комунистичког покрета, поставио *као и односе у СКП(б)*. Заборављао је да односи у комунистичком покрету морају бити гипкији, толерантнији и са уважавањем особености, јер се ради о *самосталним* политичким партијама. Заборављао је да је време Коминтерне прошло.

У односу према југословенском руководству Стаљин је не само прелазно дозвољену меру ствари, него је западао и у крајности - оспо-

²⁶² В. Дедијер, *Нови прилози...*, *Трећи том*, стр. 370.

равао је том руководству и минимум самосталности. Ако је на основу резолуција Информбироа имао неоспорно право да за *бићина* питања тражи консултовање, саветовања и усклађивања гледишта, он није имао право да тражи потпуну послушност и подређивање, јер је то представљало недопустиво претеривање. У та претеривања се нарочито могу убројити захтев да у испитивању "случаја Хебранг" учествују представници совјетске партије, стварање обавештајне мреже у Југославији и др.

Друга Стаљинова доктринарна одговорност за сукоб са Титом 1948. године састоји се у томе што је сматрао да су бољшевичка револуционарна традиција и совјетски модел социјализма *универзални и ојшйе-обавезни* модел социјализма и да свако, па и најмање одступање од тог модела истовремено значи и одступање од социјализма као таквог.

Трећа Стаљинова доктринарна одговорност за сукоб са Титом 1948. године састоји се у томе што је он не само одмах, то јест *йребрзо*, него и на недовољном броју примера закључио да је Тито скренуо са платформе социјализма.

Титова одговорност за сукоб састоји се у томе што је Совјетски Савез и његово руководство *йрейежно* узимао са слабе стране - кроз негативно искуство са Коминтерном и кроз своје лично искуство за време боравака у Совјетском Савезу. Он је и однос Совјетског Савеза према НОБ-у такође претежно узимао са негативне стране - сматрао да га Совјетски Савез није довољно помогао, нарочито у питању Трста и за време тршћанске кризе.

Тито је, као што смо већ видели, од Совјетског Савеза исувише очекивао. Он није у потребној мери схватио изузетне тешкоће у којима се Совјетски Савез после рата нашао, изазване страховитим разарањима и огромним људским губицима, као и великим оскудицама како у разним материјалима, тако и потрошним добрима.

Колико су биле велике тешкоће Совјетског Савеза после рата и како се требало односити према њему у то време показује, поред осталог, писмо које је Борис Зихерл, представник ЦК КПЈ при ЦК СКП(б), 17. октобра 1945. године упутио Миловану Ђиласу. Тражећи замену кадрова у појединим својим службама он истовремено поручује: "Шалите што пре смену за радио-комитет, али треба да буду политички чврсти људи који се неће деморалисати чим се сретну са првом потешкоћом у овдашњем свакодневном животу, него ће схватити шта је Совјетски Савез у овом рату жртвовао, па неће тражити сувише."²⁶³

²⁶³ *Зайисници са седница Политбироа...*, стр. 481.

У писму Едварду Кардељу од 20. априла 1946. године Зихерл наглашава: "Русија је велика школа политичког реализма", и додаје "који избија из сваког човека и функционера".²⁶⁴ Тај политички реализам у третирању Совјетског Савеза недостајао је како Титу, тако и његовим најближим сарадницима. Они су у питању Совјетског Савеза и његових реалних могућности били чисти идеалисти. Они су се према Совјетском Савезу много више односили са становишта комунистичких начела, него са становишта његовог непосредног конкретума.

Тито није размишљао ни о томе да ли је *право време* да одлучно тражи и оно на шта начелно има право. Није размишљао ни шта би све било кад би и остали руководиоци комунистичких партија и лидери народних демократија поступали као он. Другачије речено, није увиђао опасност својеврсне *изолације* Совјетског Савеза у условима хладног рата и нове невоље које би му та изолација створила.

Таквим ставом према Совјетском Савезу Тито је објективно и сам допринео настанку сукоба.

На крају наших разматрања одговорности Стаљина и Тита за њихов сукоб 1948. године рећи ћемо да је то сукоб који није морао, а ни смео бити. Упркос свих околности које су сукоб припремале и утицале да до њега дође, требало је *све* учинити да се он избегне. Зато Стаљину и Титу најпре треба замерити што нису искористили све могућности да сукоб избегну. А за то је било могућности, од којих ћемо једну навести. Чим је схватио да је у вези слања дивизија у Албанију погрешно, Тито је одмах требао предузети иницијативу за превентивну самокритику - написати писмо Стаљину, признати погрешку, замолити да се то заборави и нагласити да се такве ствари више неће дешавати. То би свакако морало имати ефекта. Уместо предузимања хитне иницијативе, Тито је сачекао да Стаљин покрене иницијативу, ухвати се за кључну карику - слање помешаних дивизија, и покрене цео ланац збивања.

Уместо да у нервози не доносе одлуке и потраже модусе избегавања сукоба, Стаљин и Тито су, напротив, брзо и лако ушли у сукоб.

Стаљин је брзо и олако ушао у сукоб, поред осталог, и из страха од осамостаљавања лидера народних демократија и жеље да то осамостаљавање предупреди и предухитри.

Тито је у почетку био склон да сукоб избегне, али је и он олако ушао у сукоб, јер је сматрао да је непосредно и неоправдано нападнут, чиме је стављен у ситуацију да мора да се брани.

Стаљину и Титу још више треба замерити што су унели много емоционалног набоја у међусобни сукоб. Ресентимент је прожимао све аспекте сукоба и односа.

²⁶⁴ Ibid.

Стаљину и Титу највише треба замерити што нису сагледали *ише* негативне последице које ће њихов сукоб имати не само по њих, него и по међународну заједницу и читав комунистички покрет. У ствари, сукоб је убрзо добио не само фанатичку острашћеност, него се изродио и у најтрагичнији сукоб у историји међународног радничког и комунистичког покрета. По идеолошкој оштрини, узајамном блаћењу и моралном паду он превазилази све што су ти покрети у својој историји доживели и преживели. У ствари, сукоб Маркса и Бакуњина у Првој интернационали, сукоб ортодоксног марксизма и Бернштајновог ревизионизма крајем XIX века и сукоб Стаљина и Троцког друге деценије XX века далеко заостају по својим негативним конотацијама иза овог од 1948. године.

Карактер и валидносћ критичке и антикритичке

Када је реч о критици и антикритици совјетског и југословенског партијског руководства треба рећи да су оне биле у функцији главног стратешког циља. А стратешки циљ совјетског руководства био је удаљавање Тита и његове екипе са челног места у партији и довођење друге, за Совјете боље и подобније, гарнитуре.

Да је совјетска критика била у функцији поменутог коначног циља види се по томе што су се на рачун југословенског руководства олако лепиле традиционалне квалификације и оптужбе - кулачка партија, опортунизам, мењшевизам, троцкизам и ликвидаторство.

Иако је совјетска критика била изразито сврсисходна - срачуната на елиминисање Тита, она је ипак погађала одређене ствари како у домену емпиријског конкретума Југославије, тако и у неким начелним питањима. Ипак нам се чини да је више утемељена кад се ради о начелним стварима него кад се односи на непосредну југословенску стварност.

Пошто је совјетска критика југословенских ставова и праксе више полазила од норми и совјетског теоријског модела, него од емпиријског конкретума Југославије, специфичностима није поклањана довољна и дужна пажња. У том смислу би се могло рећи да је критика била више шаблонска него дијалектичка.

Совјетски руководиоци су у критици претеривали - критиковали су не само скоро све, него су и у појединим доменима били до краја критични.

Слабост совјетске критике састоји се и у томе што југословенске ставове и праксу нису упоређивали са стварношћу осталих земаља народне демократије. Да су то урадили, увидели би да југословенска стварност не само није тако црна како су је они видели и представили, него и да је изнад друштвеног стања осталих земаља народне демо-

кратије. У том случају критика не би могла бити тако општра као што је стварно испала.

У вези совјетске критике рећи ћемо да је југословенском руководству најтеже пало упоређење са Троцким и редукција југословенских ставова на троцкизам. Да ли је то лепљење етикете, или за то ипак постоји одређена основа? Одговорићемо да аналогија са троцкизмом у питању третирања Совјетског Савеза није баш без основа. Као што је познато, Троцки је после сукоба са Стаљином тврдио да је револуција у пракси деформисана, а затим и изрођена, и о томе је написао посебне књиге. У тим радовима он је говорио о изрођавању совјетског политичког система, о бирократизму, етатизму и државном капитализму, као и хегемонизму у односима са осталим комунистичким партијама. Ако југословенска критика совјетског друштвено-политичког система на овј етапи није идентична са троцкизмом, она је неоспорно са њим, макар делимично, подударна. То значи да је совјетско руководство имало основа да приговори за троцкизам.

Ми сматрамо да је аналогија са Троцким прављена и из прагматичних разлога - што је троцкизам био одиозно карактерисање и што је оно олакшавало предвиђени обрачун са Титом, тј. његово елиминисање.

Ако се основни грех совјетске критике састојао у томе што је била преобухватна и претерано оштра, слабост Тита и његових сарадника састоји се у томе што су претеривали у својој одбрани. Њихово држање се може узети као типичан пример одбранаштва. Заинтересовани да очувају свој партијски статус и политички углед, они су мање-више све порицали. Тито се, као што смо видели, тек на крају баладе отворио и признао да има чак и више грешака него ли су их совјетски руководиоци уочили. Тамо где су Совјети били у праву он је благовремено морао да призна пропусте и да обећа и настоји да их што пре исправи. Он је морао да призна не само грешке у појединим доменима, него и начелне погрешке којих је такође било и на које је совјетско партијско руководство указивало. А он је све везивао за *погрешне* информације и *кашегорички* негирао.

Битна слабост критике и антикритике совјетских и југословенских антагониста састоји се и у томе што је свако *тврдоглаво* остајао на своме и *до краја* терао по своме, па је крај морао испасти у најмању руку жалостан, као што је фактички и испао.

Битне ограничености теоријских позиција антагониста

Најбитније питање у вези сукоба Стаљина и Тита 1948. године је ко је од тих антагониста, у ствари, био у праву? На то питање до сада су давана два одговора - да је то Стаљин, или да је то Тито. Ми сматрамо да су ти одговори једностранни и неприхватљиви. У неким питањи-

ма један од антагониста је стварно био више у праву од другог. Али *глобално* узевши - а то је на крају крајева најбитније - у том сукобу *нема право̄ или криво̄, него само мање или више право̄ или криво̄*. То значи да су слабости и пропусти *подељени*, али да ипак нису подједнаки.

Слање југословенских дивизија у Албанију било је исувише ризично не само зато што је баратање са војском увек опасно, него - као што смо видели - и због ратне ситуације која је у том региону *фактички* постојала. Поред тога, Запад је слање тих дивизија могао искористити као повод за војне акције против Југославије у којима би се, по војном споразуму, морао ангажовати и Совјетски Савез, а њему се, после великог светског рата, никако није ратовало. Приметимо да је одлуком да пошаље две дивизије у Албанију, Тито игнорисао и међународни фактор, који је био не само врло заинтересован за тај регион, него и који је био врло моћан и спреман да интервенише.

И у питању односа Југославије са Албанијом и Бугарском Стаљин је био више у праву него Тито, јер се по резолуцијама Коминформа, на тој етапи радило о *консолидацији* земаља народне демократије, а не о остваривању *највиших* форми сарадње - усклађивању производних планова, царинској унији и још више федералном обједињавању. Био је то *прејерано* амбициозан пројекат и право *исцрчавање* испред историје.

Стаљинова слабост у овом питању састоји се у томе што је често мењао становиште у питању федерације са Бугарском и што се исувише прагматично постављао - нарочито да парира југословенском лидеру Титу и, још више, умањи југословенски утицај.

Иако је Тито бранио традиционална комунистичка начела, ни он није био сасвим у праву, јер у *изванредним* ситуацијама као што је *хладни рат*, усмерен првенствено на Совјетски Савез као најбитнију снагу социјализма, традиционални комунистички принципи *не могу непосредно и поједино да важе* - они се *морају посредовати* датом ситуацијом и, саобразно њој, *конкретизовати*, па чак и *модификовати*. Поред тога, иако су, *доктринарно гледано*, Стаљинов ауторитарни централизам, ригидни интернационализам и социјалистички монизам неприхватљиви, они су, *ситуационо гледано*, макар у крајњој инстанци, били оправданији и прихватљивији од *ригидног* аутономизма, *илурализма* социјализма и *полицентризма* које је Тито бранио - јер су ови последњи слабили кохезиону снагу и отпорну моћ социјалистичког покрета. У условима хладног рата, када је западни капитализам био на рогушен и јачи, а социјализам слабија страна, битно питање, на крају крајева, није да ли је Стаљиново становиште и поступање правилно и оправдано, него да ли је то историјски било нужно. А оно је са *дајо̄* историјског становишта несумњиво било нужно, а тиме и правилно у *мери* у којој је било нужно.

Ако је конкретно историјски, или ситуационо узето, Стаљин више био у праву него Тито, јер је - да то још једном истакнемо - у хладном рату централизација комунистичког покрета била неопходна ради успешнијег отпора капиталистичком антагонисти, *шире* или *доктринарно* узето ни он није био сасвим у праву, јер је резеновао и деловао са позиција *догматизовано* бољшевичког наслеђа, које је требало постепено превладавати и отворати социјализму нове перспективе. Уз то, Стаљин је пролетерски интернационализам редуковао на монолитизам и униформизам, што је и за дате услове било превише. Иако су услови заиста били *изузетно* тешки, требало је више разговарати, убеђивати и саветовати, него саслушавати, грдити и наређивати. У питању комунистичког интернационализма Стаљин је несумњиво прелазно дозвољену меру и тиме западао у једностраност хегемонистичког централизма и унитаризма.

Ако конкретно историјски, или ситуационо узето, Тито није био у праву, он је у неким начелним питањима био више у праву него Стаљин - кад је устао против догматизма и униформизма у комунистичком покрету, кад је критиковао бирократизам и тражио реформу социјализма у правцу демократије и хуманизма и кад је указивао на специфичност путева у социјализам. Другачије речено, Тито је више био у праву него Стаљин уколико је бранио традиционална комунистичка начела која су у СКП(б) добрим делом заборављена, или у одређеној мери догматизована и деформисана, и кад је тражио да се социјализам модернизује и саображава историјском развоју.

Несрећа комунистичког покрета 1948. године и убрзо после ње била је у томе што су и Стаљин и Тито *делимично* били у праву, а ни један од њих није био сасвим у праву. Тито није био сасвим у праву јер је, као што смо већ истакли, начелне ставове које је бранио требало посредовати фактором хладног рата и започетом борбом двају друштвено-политичких система, који их не само *дијалектички* конкретизују, него у *одређеној мери* и *ограничавају* њихове домете. Он је заборавао да у таквим околностима, по Марксу и Лењину, тј. *по доктрини*, револуционарна сврсисходност иде *испед* формалне демократије. Његова методолошка, а и стратешка погрешка, била је у томе што је формалну демократију *одлучно* ставио испред револуционарне сврсисходности, а ову последњу запоставио. А требало је радити да се оне *посредују* и у *могућој мери усклађују*.

Стаљинова *методолошка*, а и *стриатешка* погрешка, била је у томе што је револуционарну сврсисходност *радикално* истурио у први план, а формалну демократију скоро сасвим запоставио, уместо да *посредује* једну другом и у *могућој мери* их усклађује.

Оба антагониста - Стаљин и Тито, нису се *дијалектички* одредили ни према хладном рату. О хладном рату се *обавезно* морало водити рачуна, јер је то била *прворазредна* историјска чињеница. Али тај рат

није могао бити *ваљани* разлог за очување догматског бољшевичког наслеђа и ауторитарног социјализма, што Стаљин није схватао. Другачије речено, слабост совјетског руководства састоји се у томе што није схватило да се од догматизма требало ослобађати *и у условима хладног рата*.

Тито је правилно схватио да се и у условима хладног рата догматско-бољшевичко наслеђе морало превладавати, али је заборавио да је хладни рат налагао *други начин* борбе са бољшевичким догматизмом од оног кога је југословенско руководство применило.

Иако је југословенско руководство у домену доктрине имало неке значајне предности, оно је са доктринарног становишта испољило и неке битне слабости. А најбитнија слабост са гледишта доктрине било је - као што је то у преписци истакнуто - недовољно уважавање класног момента. Из ове опште слабости нужно су произашле и посебно-специфичне, на које ћемо укратко указати.

Прва слабост југословенског руководства у сукобу са Стаљином са гледишта комунистичких начела састоји се у томе што је порекло руководећу улогу било које партије у комунистичком покрету, па и руководећу улогу СКП(б). Супротстављајући се хегемонизму СКП(б), оно је запало у *друћу крајносћ* - све комунистичке партије и покрете ставило је у *исти план* и третирало их је као *јошћуно* равноправне. Тражило је једнакост и равноправност у правима, а заборавило је да једнакост права за собом повлачи и *једнакосћ обавеза*, коју осим СКП(б) остале партије нису могле да испуне. Поред тога, стављање револуционарних партија и покрета у исти план није дијалектичко резонување - то је више еклектика него дијалектика. По дијалектици, њих треба третирати саобразно револуционарном искуству и ефективној улози коју имају у постојећој класној борби за социјализам. А са тог гледишта СКП(б) била је *далеко* изнад осталих.

У вези југословенског оспоравања руководеће улоге СКП(б) биће од интереса да изнесемо гледање кинеских актера на то оспоравање. Приликом Кардељевог разговора са Мао Це Тунгом средином новембра 1967. године у Москви, било је речи и о руководећој улози совјетске партије. Поводом Кардељевог одбијања те улоге Мао је приметио да и змија има главу,²⁶⁵ што значи да и међународни комунистички покрет мора да има главу, и додао да ту улогу треба начелно прихватити, а затим се у пракси сналазити, као што то кинески руководиоци раде.

У разговору са Вељком Влаховићем, који је тада са Кардељем био у Москви, Мао Це Тунг је указао на прагматични карактер кинеског

²⁶⁵ Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 154.

прихватања руководеће улоге СКП(б) и Совјетског Савеза: "Ви се вероватно чудите што ми подвлачимо стално водећу улогу Совјетског Савеза. Знате, совјетским друговима је то мило када чују, а нама је корисно."²⁶⁶

Уместо да буде гипкије и адаптивније, југословенско руководство је терало мак на конач - упорно је све партије, што значи СКП(б) и КПЈ, стављало у исту раван, што је, објективно гледано, неодрживо и немогуће.

Желимо да нагласимо да је, у *дајим* историјским условима, тј. времену *хладног рата*, допуштена граница отпора совјетском догматизму и унитаризму *начелно* говорећи, била - оповргнути постојећи патернализам и туторство у међународном комунистичком покрету као штетне и неприхватљиве, али и *нови начин* прихватити водећу улогу најстарије, најјаче и најугледније партије тог покрета - СКП(б). Уместо командујуће и туторске улоге, каква је *фактички* била, требало је њену улогу прихватити на *умеренији, њодношљивији и кориснији начин*, тј. као *усмеравајућу и координирајућу*, и заузети се да *ишаква* варијанта прође и буде у међународном комунистичком покрету прихваћена. Да су се југословенски руководиоци за *ишакву варијанту* упорно борили у оквиру међународног комунистичког покрета колико су се дуго и упорно борили за своју самосталност, аутономизам и полицентризам, они би по свој прилици на крају у томе и успели. То би било врло значајно не само за комунистички покрет обеју страна, него и за покрет у целини.

Трећа начелна слабост југословенског партијског руководства била је у томе што је на Стаљинов ауторитарни централизам и социјалистички униформизам одговорило *ригорозним* аутономизмом и плурализмом. Ако је свакако било у праву кад се одупирало ауторитарном централизму и униформизму социјалистичког модела, оно је погрешило кад је запало у другу крајност - *ајсолутизовање* самосталности свог покрета и полицентризма у међународном комунистичком покрету. У ствари, самосталност, независност и немешање са стране биле су *једине* ствари на које је то руководство увек мислило. Ту позицију, као што смо видели, Тито је бранио крајем рата, посебно у његовом говору у Љубљани 27. маја 1945. године. Та позиција постала је за њих *алфа и омега* и после рата.

До које мере је југословенско партијско руководство апсолутизовало самосталност свог покрета најбоље показује разговор Едварда Кардеља са Никитом Хрушчовом за време одржавања Конференције

²⁶⁶ В. Влаховић, *Сироџо Пов. 1955-1958*. Необјављени рукописи, Стручна књига, Београд 1998, стр. 192-193.

комунистичких и радничких партија у Москви средином новембра 1957. године. "Главни смисао наше политичке борбе јесте да не дозволимо да се било када још једном понови оно што се догодило. Зато је цела наша политика усмерена на очување наше независности и самосталности избора пута друштвеног развоја, унутрашње и спољне политике. Укратко, нећемо да будемо зависни ни од кога и ни у ком смислу, а то није тактика него дугорочна и битна стратегија Савеза комуниста Југославије" - рекао је Кардељ Хрушчову том приликом.²⁶⁷

Југословенско руководство губило је из вида да у *стварно* револуционарном покрету самосталност и независност нису довољне, још више да оне не могу бити саме себи циљ. Не сме се у револуционарном покрету само мислити о самосталности - мора се водити рачуна и о *солидарносћии*. Право на самосталност и независност је *неосијорна*, али оно подразумева и *обавезу* солидарности. У ствари, обавеза солидарности даје право на самосталност, а не обратно. А то је југословенско руководство заборављало. Оно је до краја бранило и развијало *један* елеменат комунистичког принципа - *самосијалносћи*, али је тиме *убило* његову *дојуну* и *нужни корелатив* - *солидарносћи*. Тако стоји ствар са гледишта начела, тј. комунистичке доктрине.

Са гледишта практичног понашања, слабост југословенског руководства састоји се у томе што је одбијало и *минималну обавезу* - неопходно *консултовање* са совјетским руководством о *бијиним* стварима и *договорно* усклађивање ставова и акција са њим. Ако са *разлозом* није хтео да прихвати *диктирање* и *ограничени суверенијетет*, оно је *неизосијавно* морало да прихвати *консултовање* о битним стварима и *договорно* и *заједничко* тражење решења и спровођење практичних акција. Ово не само што је било члан комунистичке организације и социјалистичког света, него и што је социјализам био суочен са антагонистичким капиталистичким фронтом.

Одбијањем консултовања је не само првородни грех југословенског руководства, него је - као што смо видели - представљало и корен неспоразума, разлаза и сукоба.

Одбијањем чак и консултовања са совјетским руководством, југословенско руководство је погрешило и зато што се оно, као што смо истакли, усвајањем "Декларације о међународној ситуацији" донете на оснивачком састанку Информбироа, обавезало на збијање комунистичких редова и координирање делатности са осталим комунистичким партијама.

Погрешка југословенског руководства састоји се и у томе што је у време неопходне централизације комунистичких снага ради отпора им-

²⁶⁷ Е. Кардељ, *Сећања. Борба за признање...*, стр. 151.

перијалистичкој најезди *оџворило друџи фронт* - фронт *унуџрашње* распре и сукоба у комунистичком покрету, који су објективно слабили снагу и шансе тог покрета. За ово, разуме се, сноси одговорност и совјетска страна.

Трећа начелна слабост југословенског партијског врха састоји се у нарушавању односа патриотизма и интернационализма на штету интернационализма. Као што смо видели, на ту опасност југословенско руководство је било упозорено у писму ЦК СКП(б) од 27. марта 1948. године, а и касније.

У вези југословенског ригидног отпора Стаљиновом хегемонистичком централизму рећи ћемо следеће: кад се целокупна политика комунистичке партије и социјалистичке земље сведе на очување *џоџи-џуне* самосталности и *независноџ* одлучивања о путевима унутрашње и спољне политике и кад се то постави као *стџраџешка* оријентација, онда се не само одступа од интернационализма, него се неизбежно отварају и врата за скретање ка национализму. Радикална аутономистичка борба против монолитизма и униформизма доводи на крају до *суџроџне крајносџи* - до напуштања интернационализма и до западања у национализам, а то је југословенско руководство губило из вида. Основано се може тврдити да постоји веза између скретања ка национализму 1948. године и помаме национализма током осамдесетих година, која је довела до слома социјализма и распада Југославије почетком деведесетих година.

На основу изложеног може се без претеривања рећи да, у *целини* узето ни Стаљин ни Тито нису били сасвим у праву у кључном питању покрета - интернационализма у међународном комунистичком покрету, јер је први апсолутизовао централизам и монолитизам, а други, аутономију и полицентризам.

Стаљин и Тито нису били сасвим у праву ни у питању модела *социјализма*.

Стаљин није био у праву јер је *безрезервно* бранио ауторитарни и ригидно монистички модел социјализма, који је после победе над фашизмом *морао* бити поступно модификован. Он није био у праву не само јер је *безрезервно* бранио неадекватан и превазиђен модел социјализма, него и јер је хтео да га наметне осталима.

Тито није био у праву јер није нашао *адекватан* модел препорода социјализма.

У вези Титове обнове социјализма у виду *самоуџравноџ социјализма* рећи ћемо да је она полазила од искуства Париске комуне и Маркових текстова посвећених Комуни. У том смислу интенције су биле добронамерне и истински реформске. Оне су биле и иновацијске, јер је самоуправљање у Совјетском Савезу било скоро сасвим запостављено.

Самоуправљање је свакако један од битних елемената друштвено-политичког система социјализма. Он тесно повезује политички систем и широке радне слојеве. Оно је аниматор друштвеног динамизма и масовне самоиницијативе и стваралаштва. Оно је и снажна брана против политичког отуђења, бирократизма и ауторитарства. Најзад, оно је форма *радничке* демократије. Али, оно је све то *једино* ако је постављено *дијалектички* и *марксистички*, тј. ако је *инијегративно*. А оно је интегративно ако акценат ставља на ономе што спаја и ако обезбеђује мање-више складно функционисање економских и политичких односа.

Чак и као *дијалектичко*, тј. *марксистичко*, самоуправљање није довољно за *ренесансу* социјализма. За ту ренесансу неопходно је уважити и интегрисати цивилизацијске тековине западног друштва - посебно људска права и индивидуалне слободе. Тито је добро уочио значај радничког самоуправљања као антибирократског и еманципаторског фактора, али није уважио и искористио други битни фактор те еманципације - цивилизацијске тековине политичког живота Запада.

Тито није успео да изврши ренесансу социјализма и зато што је направио *јромашаје* у самој концепцији самоуправљања.

Први и најбитнији недостатак југословенског самоуправљања био је у томе што је оно схваћено и постављено *јрудонистички* - као *децентрализација* политичког система и *аутономизација* привредних субјеката, чиме је деловало *бијно дезинијегративно*. Појединачно - предузећа и привредне групације - је одвојено од посебног - привредних грана, и општег - економске целине, а опште је добрим делом препуштено саморегулативи и спонтаности. У том смислу оно није могло бити историјска обнова и афирмација социјализма.

Југословенско руководство није дијалектички решило однос *самоуправљања* и *државе* - исувише је форсирало и предимензионирало самоуправљање - преко границе коју историјски субјекат може да изнесе. Оно је исувише брзо хтело да државу замени самоуправљањем - хтело је *инијегрално*, тј. *вертикално* и *хоризонтално* самоуправљање. Заборавило је да се и на плану самоуправљања не могу прескакати етапе.

Југословенско руководство није *дијалектички* решило ни однос *јартије* и *самоуправљања*. Иако је ради развијања самоуправљања партију редуцирало на "Савез комуниста", партија је трајно остала *шутор* самоуправљања, па и целог друштва. А требало је прихватити да самоуправљање буде и *коректор* слабости рада саме партије, као и *иницијатор* многих планова и активности.

Југословенско руководство направило је и друге крупне пропусте у конституисању друштвено-политичког система. Пренаглашеном федерализацијом политичког система, завођењем националних економија, озакоњењем ригидног плурализма самоуправних интереса, пре-

наглашавањем значаја националног фактора и потискивањем класног на рачун националног, Тито је самоуправни социјализам у *суштини декласирао* и лишио га *историјске њерсејективне*, што се убрзо после његове смрти и практично потврдило. Тако његов стратешки циљ - препород социјализма није остварен.

Прудонистичком концепцијом социјализма Тито је дезинтегрисао и саму државну заједницу, о чему Устав из 1974. године пружа убедљиво сведочанство.²⁶⁸

Глобално узевши, после сукоба 1948. године остало се на два типа социјализма - бољшевичком, окарактерисаном као *реални социјализам*, и југословенском, названом *самоуправни социјализам*, који су *ај-солуџизовани*, а у ствари оба нису били на нивоу социјализма у *великом историјском смислу*. Зато криза социјализма на европском тлу, историјски гледано, неће бити ни превладана.

Иако Тито није успео да регенерише социјализам, он је - елаборацијом самоуправног социјализма - изградио либералнији политички систем са више толеранције према другачијим мишљењима и ширим индивидуалним правима и слободама од оних у другим социјалистичким земљама. Поред тога, проширена је сарадња са светом и приближене су неке општецивилизацијске тековине човечанства. У том смислу могло би се рећи да је учињен одређени помак у односу на реални социјализам и социјализам у осталим земљама. Али *одлучујући* корак на путу препорода социјализма *није учињен* - рационализовање економије и прихватање цивилизацијских тековина западноевропских друштава - демократије, људских права и индивидуалних слобода. Можда је то превазилазило духовну снагу актера, а можда је у то време то било и преурађено. Било како било, требало се оријентисати у том смислу, јер је то био *једини* услов да се социјализам истински обнови и фактички очува.

Историјско месито сукоба

На крају нашег разматрања сукоба Стаљина и Тита 1948. године поставићемо и последње кључо питање - ко је испао победник у тој суровој борби? У одговору на ово питање најпре треба резонovati са становишта *дајих* историјских оквира.

У датим историјским оквирима победник је неоспорно испао Тито. Он је најпре победник што се успео одржати, јер је, као што смо видели, од стране совјетског руководства здравим снагама у југосло-

²⁶⁸ Опширније о томе: Д. Лековић, "Идеолошка питања уставне реформе", "Марксистичка мисао", Београд, 2/1989, стр. 129-146.

венској партији био упућен позив да га приморају да се коригује, или да га смене. Треба рећи да се он одржао не само зато што је добио подршку највећег дела војске, полиције, политичког апарата и партијског чланства, него и зато јер се брутално обрачунавао са Стаљиновим присталицама, о чему Голи оток пружа ужасавајуће сведочанство. Тито је још више победник јер је убрзо добио разноврсну помоћ и потпору од стране Запада. Без помоћи Запада он свакако не би победио. А Запад га је помагао не ради нове варијанте комунизма, коју је он најавио, него ради продубљавања сукоба са СССР-ом и компромитовања и слабљења утицаја совјетског комунизма.

Тито је победник и зато јер је инфицирао титоизам у совјетској партији - Хрушчов је на XX конгресу не само у суштини пошао Титовим путем, - путем критике култа личности и Стаљинистичке праксе, него је и совјетски партијски врх најзад признао грешке ранијег руководства СКП(б). А затим је 26. маја 1955. године дошао у Југославију Титу на извињење, тако да је 2. јуна исте године донета Декларација која афирмише битне ставове титоизма - аутономију покрета, немешања споља у ствари покрета и специфичности путева у социјализам. Поред тога, титоизам је, добрим делом, продро и у међународни раднички и комунистички покрет - на саветовањима комунистичких и радничких партија прихваћени су аутономизам, равноправност покрета, плурализам, немешање са стране и др. Најзад, друштвено-политички системи источно-европских земаља еволуирали су у правцу титоизма. Још више, на титоистичком курсу дошло је и до побуна које су морале угушавати совјетске оружане снаге. И, најзад, титоизам је дезинтегрисао и саму социјалистичку заједницу.

Када је реч о победнику сукоба 1948. године мора се узети у обзир не само дати историјски оквир у коме је сукоб настао и одвијао се, него и *шири* историјски период. Другачије речено, мора се одредити ко је победник у *великом историјском смислу*.

Са овог становишта истинског или стварног победника нема, јер су оба модела социјализма поражена, па су се чак распале и одговарајуће државне заједнице - Совјетски Савез и Југославија.

Стаљин и његови следбеници нису могли бити победници јер су бранили *догматизовано* бољшевичко наслеђе које је *и у време сукоба* - 1948-1955. године - заостајало за захтевом историје. У ствари, са победом над фашизмом, прогресивна улога бољшевизма била је у *суштини* завршена - настала је *нова* историјска епоха, која је тражила *нове* путеве борбе за социјализам и *нове и више* форме изградње социјализма. А то Стаљин и његови следбеници нису схватили. Зато нису ни могли бити победници.

Тито је схватио да догматизовано бољшевичко наслеђе и бољшевички модел социјализма не одговарају захтевима новог времена, и *ауторитарном* совјетском социјализму супротставио је *самоуправни*

социјализам са демократском и хуманом компонентом. Али, као што смо раније истакли, иако је партију преобратио у Савез комуниста Југославије, она је у суштини остала не само *йуиџор* самоуправљања него и целог друштва. Најзад, он није схватио да се, поред увођења самоуправљања, у политички систем морају интегрисати и општецивилizacionске тековине савременог западног друштва. Зато ни он није могао бити победник у *великом историјском смислу*.

Због ограничености становишта које су *оба* антагониста *ујорно* бранили нико од њих није могао бити стварни победник у великом историјском смислу. Тако се сукоб, са становишта *глобалног* историјског кретања, није ни оправдао. Могло би се чак рећи да је он са овог становишта међународном комунистичком покрету и борби за социјализам много више штетио него користио. У ствари, од њега је и почело разлагање и пропадање социјализма.

Трагика сукоба Стаљина и Тита 1948. године састоји се не само у томе што тај сукоб није довео до уздизања социјализма на ниво историје, него што је више користио капитализму него самом социјализму. Запад, најпре Черчил и Труман, а затим касније Реган и Буш, бриљантно су искористили пукотину насталу у међународном комунистичком покрету 1948. године, као и касније слабости социјализма и успели су да *осијваре реванш* - да се Стаљину и Совјетском Савезу не само освете за совјетизовање источноевропских земаља, него и да поразе сам европски социјализам. Тако је стварни победник сукоба Стаљина и Тита 1948. године на крају испао западни капитализам.

